

Evaluering av prøveprosjektet med ungdomsenheten og det tverretatlige teamet ved Bjørgvin fengsel

Delrapport 2

IDA HYDLE

STATSBYGG

Bjørgvin ungdomsenhet

Oppdragsgiver: Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF)

Ferdigstillelse: Høst 2014

Byggherre Statsbygg

Prosjektleder	Statsbygg
Tilrådgiver	DONAR AS
Prosjektleder	Norconsult AS
Byggherrens/DMA-koordinator	HR Prosjekt AS
Her og IKS årleder	Anders O. Grevstad AS
Feltnarbeider	Sønnico Elektro AS
MUR- og Støttemester	Murmester Aastvedt AS
Rivarbeider	Betongskjæring AS
Anleggspartnerskriver	Wikholm AS

TIL: 815 55 045   www.statsbygg.no

NOVA

Velferdsforskningsinstituttet

HØGSKOLEN I OSLO
OG AKERSHUS

Evaluering av prøveprosjektet med ungdomsenheten og det tverretatlige teamet ved Bjørgvin fengsel – DELRAPPORT 2

IDA HYDLE

Bildet på omslaget av rapporten viser «nybygget», Ungdomsenheten, under byggingen i juni 2014. Arbeidet viser også hvordan barnekonvensjonen nedfelles i materielle strukturer, helt bevisst og detaljert gjennomtenkt, ifølge ledelsen i både Kriminalomsorg Vest og i Bjørgvin.

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 11/2015

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) er fra 1. januar 2014 et forskningsinstitutt ved Senter for velferds- og arbeidslivsforskning (SVA) på Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

© Velferdsforskningsinstituttet NOVA
Høgskolen i Oslo og Akershus 2015

ISBN (trykt utgave) 978-82-7894-564-3

ISBN (elektronisk utgave) 978-82-7894-565-0

ISSN 0808-5013 (trykt)

ISSN 1893-9503 (online)

Illustrasjonsfoto: © colourbox.no
Desktop: Torhild Sager
Trykk: Allkopi

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:
NOVA, HiOA
Stensberggata 26 · Postboks 4, St. Olavs plass, 0130 Oslo
Telefon: 67 23 50 00
Nettadresse: www.hioa.no/nova

Forord

Stortinget vedtok å etablere et fengsel for unge mellom 15 og 18 år i 2009 som prøveprosjekt. Prosjektet ble etablert i september 2009, senere forlenget ut 2013 og nå til ut året 2015. Det ble igangsatt av fire departementer: Justis- og beredskapsdepartementet, Kunnskapsdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet og Barne, likestillings- og inkluderingsdepartementet. Dette er den andre av tre evalueringsrapporter fra prøveprosjektet med Ungdomsenheten og det tverretatlige teamet ved Bjørgvin fengsel.

Denne andre rapporten fra evalueringen fortsetter å svare på om UE og det tverretatlige teamet oppfyller de mål som er bestemt av departementet og som svarer til kravene fra Barnekonvensjonen. Undersøkelser i denne delrapporten viser at det er mangelfulle oversikter vedrørende antall innsatte ungdommer. Delrapport 1 ga en første oversikt, basert på UEs presentasjon i 2013. Dette er søkt korrigert i denne delrapport 2. Kvalitative og kvantitative data fra feltarbeid fra enheten, fra strukturerte spørreskjema og samtaler med ansatte og innsatte både i enheten og i andre fengsler, svarer på spørsmål om barnekonvensjonen oppfylles, helt eller delvis. Følgende omhandles:

- enheten i Bjørgvin frem til februar 2015, arbeidet med den nye enheten i Bjørgvin og flytteprosessen
- innsattes erfaringer med både enheten og andre fengsler
- utfordringer med registrering av unge innsatte for kriminalomsorgen
- ansattes erfaringer med enheten og det tverretatlige teamet, både i Bjørgvin og i andre fengsler

En nærmere analyse av sentrale rettskilder på feltet vil komme i sluttrapporten. I en artikkel som ble publisert i Tidsskriftet Norges Barnevern, mars 2015, drøfter vi relevante bestemmelser i FNs barnekonvensjon nærmere, og vi tar også opp og drøfter barneverntjenestens oppgaver overfor unge lovbrøyttere, herunder reglene om ettervern.

Vi er fortsatt i en datainnsamlingsfase, delrapport en og to inneholder delresultater som vil inngå i en siste analyse i sluttrapporten.

Stor takk rettes til de ansatte og innsatte i Ungdomsenheten og i kriminalomsorgen forøvrig, som har gitt av sin tid til å svare på spørsmål, diskutere problemstillinger og inkludere meg midt i en travel hverdag. Mange har svart på spørreskjemaet som inngår i studien, også med oppklaringer på e-post. Stor takk også til representantene for de fire departementene og kriminalomsorgsdirktorat, fra viktige og oppklarende møter og e-post korrespondanse. Takk også til kolleger på NOVA som har lest, kommentert og rettet: Elisabeth Gording Stang (som i senere rapporter blir medforfatter), Lars B. Kristofersen og Tonje Gundersen.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	7
1 Innledning og problemstillinger	13
2 Metoder, kilder og tidsbruk i datainnsamlingsarbeidet	16
Sammendrag kapittel 2	18
3 Mer om bakgrunnen for evalueringen	19
Sammendrag kapittel 3	23
4 Ungdomsenheten i Bjørgvin flytter til «E-bygget»	24
5 På besøk i Ungdomsenheten	31
Sammendrag kapittel 4 og 5	32
6 På besøk i andre fengsler	33
Sammendrag kapittel 6	57
7 Flere oversikter over de innsatte ungdommene fra kriminalomsorgens registre	58
Sammendrag kapittel 7	68
8 Ansattes erfaringer med enheten og det tverretatlige teamet, både i Bjørgvin og i andre fengsler	69
Sammendrag kapittel 8	78
9 Spørreskjemaundersøkelse til ansatte i kriminalomsorgen	80
Diskusjon og sammendrag kapittel 9	90
10 Inspirasjoner til videre arbeid	93
Sammendrag kapittel 10	98
Samlet oppsummering og konklusjoner så langt i evalueringsarbeidet	99
Litteratur	105
Summary	107
Vedlegg 1 Barnevernstudentenes oppgave	109
Vedlegg 2: Spørreskjemaundersøkelse vedrørende ungdom til ansatte	167

Sammendrag

Stortinget vedtok i 2009 å etablere et fengsel for unge mellom 15 og 18 år som prøveprosjekt. Prosjektet ble etablert i september 2009, og var tenkt å vare ut 2013, men ble senere forlenget til å vare ut 2015. Det ble igangsatt av fire departementer: Justis- og beredskapsdepartementet, Kunnskapsdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet og Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. Det ble også vedtatt at prøveprosjektet skulle evalueres.

Dette er den andre av tre evalueringsrapporter til Justis- og beredskapsdepartementet, JD, fra prøveprosjektet med ungdomsenheten, UE, og det tverretatlige teamet ved Bjørgvin fengsel. Den første delrapporten handlet primært om det tverretatlige teamet. I tillegg redegjorde vi for hvordan det tverretatlige teamet, noen av deres samarbeidspartnere og ungdommer erfarte og beskrev arbeidet som utføres. Vi ga også en kort omtale av det tverretatlige teamets virksomhet i andre fengsler der unge under 18 år innsettes. Dessuten redegjorde vi for den tverrdepartementale koordineringsgruppen, dens arbeid, problemstillinger og utfordringer.

Rapporten inneholdt også en foreløpig status over gjeldende regelverk, idealer og realiteter vedrørende fengsling av barn under 18 år i Norge. Det inngikk også kort resultatene fra kartlegging av antallet innsatte barn totalt i første del av prøveperioden, dvs. fra 1/9 2009 – 31/12 2013.

Denne andre rapporten fra evalueringen fortsetter å svare på om UE og det tverretatlige teamet oppfyller de mål som er bestemt av departementet. Undersøkelsene som ligger til grunn for denne delrapporten viser at oversikten vedrørende antall innsatte ungdommer er mangelfulle. Kvalitative og kvantitative data fra feltarbeid fra enheten, fra strukturerte spørreskjema og samtaler med ansatte og innsatte både i enheten og i andre fengsler, ligger til grunn for våre diskusjoner om barnekonvensjonen oppfylles, helt eller delvis. Følgende omhandles:

- enheten i Bjørgvin frem til februar 2015, arbeidet med den nye enheten i Bjørgvin og flytteprosessen
- innsattes erfaringer med både enheten og andre fengsler
- kriminalomsorgens utfordringer med registrering av unge innsatte
- ansattes erfaringer med enheten og det tverretatlige teamet, både i Bjørgvin og i andre fengsler

Denne andre delrapporten kan oppsummeres slik: Som evalueringsforsker har jeg¹ fått åpen adgang til alle de data, personer og institusjoner jeg ber om. Velviljen hos et belastet personale og en sårbar og belastet gruppe unge innsatte er svært stor. UE flyttet i 2014 inn i nye lokaler. Frem til dette har innsatte ungdommer blitt flyttet frem og tilbake mellom UE og Bergen fengsel, der de har sittet isolert. I planleggingen og innredningen av det nye bygget ble medvirkning fra innsatte og ansatte praktisert. Barnekonvensjonen ser ut til å være nedfelt i materielle strukturer som er bevisst og detaljert gjennomtenkt fra kriminalomsorgens side. Det var inntil 2015 behov for en noe større kapasitet slik at flere av de unge som ble fengslet, også kunne komme til UE, og ikke sitte i andre fengsler i landet. Dette blir underbygget av svarene på spørreskjemaundersøkelsen som 18 ansatte med erfaringer med ungdom i fengsel, har gitt. I løpet av vårt arbeid i 2015 er imidlertid antallet innsatte ungdommer på landsbasis gått ned². I juni 2015 satt det kun én under 18 år i UE. Spørsmålet for vårt videre arbeid er derfor: Er det behov for ytterligere et fengsel for innsatte mellom 15 og 18 år enn UE?

---

¹ Det er jeg, Ida Hydle, som har utført arbeidet med denne rapporten, men Elisabeth Gording Stang har vært med på noen møter og også kommentert og korrigerert rapporten. Forsker Lars B. Kristofersen, NOVA, har vært meget behjelpelig i arbeidet med å lese korrektur og kommentere, særlig gjelder det kapittel 10. Også koordineringsgruppen har gitt viktig innspill og korrektur.

² se også https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/_attachment/232063?_ts=14e1ae2b530

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet har etter ett avtalt og ett uanmeldt besøk i 2015, påpekt at: «Det er samtidig en utfordring at få innsatte gir små muligheter for sosial omgang med jevnaldrende»³:

På bakgrunn av besøkene fant forebyggingsenheten grunn til å gi følgende anbefalinger:

- Ved bruk av sikkerhetscelle bør kontinuerlig tilsyn og fortløpende vurderinger av om det er grunnlag for å opprettholde tiltaket fremkomme tydelig av tilsynsloggen.
- Ungdomsenheten bør fortsatt tilstrebe å unngå utelukkelse av mindreårige.
- Vedtak om utelukkelse etter straffegjennomføringsloven bør alltid inneholde utfyllende begrunnelse for vedtaket, og det bør fremgå hvilke mindre inngripende tiltak som ble vurdert. Det bør fattes vedtak om opphør av utelukkelsen og føres en egen oversikt over alle utelukkelse og deres varighet.
- Ungdomsenheten bør ved skilting eller på annen måte gjøre ungdommen oppmerksom på at fellesarealene blir overvåket.
- Innsatte under 18 år bør alltid vurderes overført til Ungdomsenheten. Ungdomsenheten bør gjøres tilstrekkelig kjent i kriminalomsorgen, politiet, barnevernet og andre aktuelle instanser. Både kriminalomsorgen og politiet bør alltid umiddelbart informere Ungdomsenheten dersom de mottar mindreårige i varetekt.

På bakgrunn av denne anbefalingen, i tillegg til våre andre data, mener vi at det ville være bedre å bygge ut UE med ytterligere to plasser, slik det ligger godt til rette for i dag. UE har både en stab, et bygg og en beliggenhet som utgjør en unik ressurs som bør utnyttes. Det handler både om *barnets beste* slik barnekonvensjonen krever og om å bruke økonomiske ressurser i kriminalomsorgen på best mulig måte.

Evalueringsarbeidet som er beskrevet i denne rapporten, viser noen av de kvalifikasjonene, både menneskelig, faglig og ledelsesmessig, som kreves for å

---

³ <https://www.sivilombudsmannen.no/aktuelt/besoksrapport-fra-bjorgvin-fengsel-ungdomsenheten-article3765-2865.html>, lastet ned 28.09.2015.

arbeide i UE. Personalet arbeider hele tiden med hårfine balanser mellom omsorg og inkludering – og straff og ekskludering. Det er en åpenhet for innsyn og diskusjon av metoder og moral i arbeidet, og viljen til kritikk og selvkritikk kommer frem i samtaler og praksis.

De fleste barn som plasseres i fengsel, har omfattende og sammensatte problemer og hjelpebehov, slik både innsatte og ansatte uttrykker det. De fleste har vært plassert i flere barneverntiltak før de kommer i fengsel. De aller fleste har store og langvarige rusproblemer, svært mangelfull skolegang, blitt flyttet fra hjem til hjem, institusjon til institusjon. De har som oftest voldelig og truende atferd, liten tro på egen mestring og flere brutte relasjonserfaringer. UE og dens fagfolk og ledere har store utfordringer, som ikke lettes av intern uenighet mellom departementer, regioner, fylkeskommuner og kommuner – om ansvarsfordeling, typer tiltak, tidsbruk og budsjetter.

Det viser seg å være store problemer med å skaffe en oversikt over de faktiske innsettelse og muligheter for videre oppfølging registermessig. Det er uoversiktlige registreringer og tidkrevende og innfløkt å fremskaffe noenlunde sammenheng i registerdataene over soningsgrunnlag, faktiske hendelser og opplegg under soning, vilkår for løslatelse osv. Vi stiller oss en rekke spørsmål: Har enkelte av disse problemene å gjøre med datakonfidensialitet, taushetspliktbestemmelser mv.? Kjenner de ulike tjenestestedene for lite til hverandres data?⁴ Er datauttrekk og forsøk på å koble data på individnivå så krevende at mange fagfolk i felten knapt kjenner detaljer i sitt eget fagfelts statistikkføring – og kanskje derfor slett ikke «nabofeltets» statistikk? Det aller viktigste spørsmålet for vårt formål er: Hvis man skal ha en egen (eller to) kriminalomsorgsenhet for barn, vil det da være hensiktsmessig å ha en egen registreringsenhet for disse som til enhver tid kan gi oversikter over innsatte, alder, domsgrunnlag, tiltak fra barnevern, psykiatri, skole, rusomsorg, soningsplan og en rekke andre variable, slik at man faktisk kan få en oversikt over hvorvidt barnekonvensjonen blir fulgt opp?

---

⁴ Datatilsynet kom med kritikk av Kriminalomsorgens registrering i 2008, da det ble gjort forsøk på å få til en mer oversiktlig og lettere tilgang på oversikter, slik vi har forsøkt. Det ble da stoppet.

Vi er fortsatt i en datainnsamlingsfase, delrapport en og to inneholder delresultater som vil inngå i en siste analyse i hovedrapporten. I rapport tre, hovedrapporten, vil vi gi en nærmere analyse av sentrale rettskilder på feltet.

I en artikkel som ble publisert i Tidsskriftet Norges Barnevern, mars 2015, drøfter vi relevante bestemmelser i FNs barnekonvensjon nærmere, og vi tematiserer og drøfter barneverntjenestens oppgaver overfor unge lov-
brytere, herunder reglene om ettervern.

Fengslet rommer kunnskap om alt det som ikke fungerer i vårt samfunn, de gutta er de beste læremestrene på alt det som ikke fungerer... å møte barn og ungdom som har gjort så mye grusomt, å se hele mennesket og å se hvor mye fint de har inne i seg, hvor kloke de er, hvor lite de har blitt hørt på, f.eks. i skolen, de har ikke blitt vant til å bli lytta til eller bli sett på som ressurser (sa en ansatt).

1 Innledning og problemstillinger

Allan er 19 år⁵. Han har sittet i ungdomsenheten. Nå er han i et ordinært fengsel etter å ha begått nye lovbrudd etter løslatelsen. Han forteller at alt startet mens han gikk i barnehagen, at det var mye uro og slåssing både der og siden på skolen. Han har vært ut og inn av flere barneverninstitusjoner, første gang ni år gammel. Han ble utvist fra skolen tolv år gammel, og ble flyttet fra hjemmet, mot morens og egen vilje til et fosterhjem, og plassert på en annen skole langt fra hjemmet. Det fungerte dårlig, og så ble han flyttet til en barnevernsinstitusjon. «Det var da jeg ble kriminell». I 13–14-årsalderen begynte han med kriminalitet og hasj, mye i protest mot barnevernet, som han sier. Ingenting spilte noen rolle. Han møtte i Konfliktrådet første gang som 13-åring; ble fengslet første gang som 16-åring.

Jeg ville tilbake til hjembygda mi, da var jeg allerede blitt kriminell, jeg kunne blitt vanlig hvis jeg hadde fått lov å komme hjem igjen. Det er forskjell på å stjele røyk og å stjele biler. Når jeg ikke fikk flytte hjem, så ville jeg gjøre så mye kriminelt som mulig, ville hjem hele tiden.

Han ble flyttet langt hjemmefra og søkte fylkesnemnda om å komme hjem. Mor ville ha ham hjem hele tiden, og hjemme var han ikke i noe kriminelt nettverk. «Jeg gjorde kriminalitet for å vise at det ikke nyttet å ha meg der. Da jeg satt i Larvik (fengsel), ga de (fylkesnemnda) opp, og så fikk jeg flytte hjem ved løslatelse». Han har hatt god kontakt med mor hele tiden. Hun kom og besøkte ham i UE også flere ganger. Hun var glad for at han kom til UE. Han vil ikke ha noe med far å gjøre, og mor bor ikke lenger sammen med far.

Even er 18 år. Han forteller om en oppvekst der han og moren ble utsatt for langvarig fysisk og psykisk mishandling av en far som hadde store

---

⁵ Historiene bygger på intervjuer vi har gjort med flere unge innsatte, både i UE og i andre fengsler. Av hensyn til anonymisering er enkelte detaljer i historiene deres endret, eller satt sammen av elementer fra flere historier, men slik at dette ikke har betydning for hovedinnholdet. Historiene fra de enkelte innsatte i de enkelte fengsler er blandet og endret.

rusproblemer. Han kunne komme på skolen med blåmerker. Lærerne meldte fra til barneverntjenesten, men det tok tid før saken hans ble tatt opp og før han ble plassert i en barnevernsinstitusjon. Som 11-åring ble han kastet ut hjemmefra. Da var han alvorlig traumatisert, utviklet psykisk lidelse og ble utagerende og etter hvert mer voldelig. Han har vært ut og inn av ulike barnevernsinstitusjoner og tiltak fra barne- og ungdomspsykiatrien siden 11-årsalder, og senere ut og inn av rusinstitusjoner og fengsel. Han forteller at barnevernet ikke hadde «penger til å hjelpe meg når jeg trengte hjelp hjemme», men viser til at de likevel «kan bruke 2 millioner på meg når jeg er på institusjon.» Han mistet to hele skoleår i barneskolen. Han hadde en lærer på barneskolen som tok ham ut av klassen for å hjelpe ham. Han forteller at han ble god i matte, men greide ikke å sitte i ro. Han hadde en form for oppfølging fra politiet da han var 16, men opplevde at politiet «bare lagde trøbbel for meg», «de gjorde en razzia ... og alt begynte å hagle ned over meg (...), politiet brukte alt mot meg, fikk bare masse bøter, følte meg så pressa.» Om hvordan det er å sitte i fengsel med voksne, sier han: «Du blir uthengt fordi du er liten, man må vise seg, snakke dritt, de skal lære deg, du må slå tilbake, snakke dritt og slå», men forklarer at da havner man på sikkerhetscelle. Samtidig sier han at «isolasjonsavdeling er bedre fordi jeg var så ung» (for da slipper han å være sammen med de eldre innsatte).

Historiene til disse to guttene er på ingen måte unike. Svært ofte viser det seg at ungdommer som dem gjøres til kasterbatter mellom hjem, etater, institusjoner, budsjetter, fagfolk – «systemene» helt fra de er ganske små. Et kjent felles trekk er at barnevernet enten kommer for sent inn til å klare å få snudd utviklingen, utviser det både barn og foreldre opplever som feil vurdering, eller ikke er på banen i det hele tatt⁶. Et konfliktfylt samarbeid med barnevernet fra tidligere, blir gjerne en ny stor utfordring etter løslatelsen når barneverntjenesten skal bistå i oppfølgingsfasen (se nedenfor om barneverntjenestens rolle).

---

⁶ Iversen, Havik et al. (2008), Kristofersen (2005), Kristofersen (2007); Kristofersen (2009), Kristofersen og Clausen (2008); Lien (2011).

Et annet kjent trekk er skolesituasjonen. De blir enten utvist eller «utviser seg selv» og havner i et tomrom som fylles av stoff og kriminell virksomhet⁷. Ofte inviteres de inn av andre «kompiser», som av og til er egne foreldre, eller tyr til slike miljøer i nød for å få tak over hodet, stoff og mat.

Historien om guttene viser at det ikke bare er barn og unge som blir kasteballer. Fagfolk og institusjoner blir det også. Et viktig eksempel på dette i tiden mellom første og andre delrapport er arbeidet med og for den barnevernsfaglige stillingen og også fagpersonen i det tverretatlige teamet til ungdomsenheten, som beskrives i delrapport 1. Det er ikke bare ungdommene som strever. Fagfolk strever på alle nivåer. Den tverrdepartementale gruppa, som det tverretatlige teamet, likesom enhetens fagfolk, består av meget kvalifiserte og engasjerte personer som er underlagt hvert sitt sett av regler, rutiner og faglige krav. Styringsformene, tiden og arbeidssammensetningene, gjør det vanskelig å løse alle oppgavene. Derfor er historien om UE kanskje den beste belysning av det vanskelige og sammensatte i tverrdepartementalt, tverretatlig og tverrfaglig arbeid?

Problemstillingene for delrapport 2 bygger på de fire punktene beskrevet i innledningen over:

1. Erfaringene fra UE frem til februar 2015, arbeidet med det nye bygget – E-bygget – og flytteprosessen
2. Nåværende og tidligere innsattes erfaringer med både enheten og andre fengsler
3. Kriminalomsorgens utfordringer med registrering
4. Ansattes erfaringer med enheten og det tverretatlige teamet, både i Bjørgvin og i andre fengsler

Vi vil bruke de ulike datakildene til å belyse disse problemstillingene og å komme med råd for videre arbeid og forslag til løsninger.

---

⁷ Dyb (2014).

2 Metoder, kilder og tidsbruk i datainnsamlingsarbeidet

Den første delrapporten ble levert i juli 2014. Vi startet arbeidet med å lage en status av enheten og tverretatlig team ved besøk og intervjuer. Hovedinnholdet i første delrapport omfattet først og fremst tverretatlig team og innblikk i enheten og de innsattes og ansattes hverdag. Vi startet arbeidet med å lage en status over gjeldende lovverk, regelverk, idealer og realiteter vedrørende fengsling av barn i Norge. Videre startet vi kartlegging av antallet innsatte totalt i prøveperioden fra september 2009 til ut 2013, (kjønn, alder, etnisk bakgrunn, soningsgrunnlag, soningsplan m.m.).

Fra desember 2013 har vi fulgt enheten og teamet ved hjelp av formelle og uformelle intervjuer (ansikt-til-ansikt, pr. telefon og pr. e-post) med ungdommer, ansatte i enheten og teamet, foresatte og enhetens og teamets samarbeidspartnere. Vi er med på eller inviterer til møter med relevante fagpersoner og deltar på konferanser og seminarer som har med enheten å gjøre, direkte eller indirekte.

Fra prosjektets start til utover i 2015 var intensjonen å følge opp resultatene av ungdomsstraffen i konfliktrådene der barn sitter i varetekt i ungdomsenheten. Dette har ennå ikke skjedd. Det har lenge vært planlagt et møte, både mellom UEs ledere og konfliktrådet i Hordaland, og også med koordinatorene for ungdomsstraffen i konfliktrådssekretariatet, men ingen av møtene har ennå funnet sted. Slike møter vil kanskje kunne si en del om enhetens og teamets grunnlag for, og muligheter til, samarbeid med eksterne samarbeidspartner – og også noe om implementering av nytt lovverk. I tillegg kommer det viktige spørsmålet om barn i varetekt i eventuelt påvente av ungdomsstraffgjennomføring – og alternative muligheter.

Vi har gitt samtlige ansatte i kriminalomsorgen, både friomsorgen og i fengslene, et spørreskjema vedrørende deres erfaringer med ungdommer, pårørende, samarbeidspartner og egne arbeidsforhold. Det er en såkalt quest-back undersøkelse, som er anonym, og som leses og fylles ut elektronisk (se vedlegg 2). I alt 47 personer, 28 kvinner og 19 menn ble tilskrevet. Fagfolk i

Kriminalomsorgsdirektoratet, KDI, var behjelpelig med å finne e-post-adressene. 18 personer har svart, og det er først og fremst de som har erfaring med ungdom i fengsel.

Vi arbeider fra prosjektets start frem til våren 2015 med å undersøke forholdene for de som ikke har fått plass i enheten, både varetektsinnsatte og domssonere, og samle inn data for denne gruppen – som er sammenliknbar med data fra arbeidet i enheten og teamet. Dette blir bl.a. innholdet i tredje delrapport.

Vi både deltar med spørsmål, opplysninger og med kommentarer fra arbeidet vårt, og observerer på samlinger av fagfolk, på samarbeidsmøter og på ulike presentasjoner av enheten og teamet, i eller utenfor kriminalomsorgen (eks. konfliktrådmøter, møter med politiet) for å kunne svare på evalueringsspørsmålene om f.eks. bedre samarbeid, raskere overføring til alternative straffegjennomføringsformer eller varetekts-surrogater, god løslatelse, osv. Blant annet har vi deltatt på Sivilombudsmannens seminar om barn og straff, KDIs seminar om ungdomsstraff, den internasjonale konferansen «Child-Friendly Justice: What It Means and How It Is Realized» i anledning Barnekonvensjonen 25 år og også Bufdirs konferanse om Barnekonvensjonen 25 år, «Beskyttelse av barn mot vold og seksuelle overgrep».

Vi intervjuer ungdommer og foresatte fortløpende som del av evalueringen av UE som dreier seg spesielt om enhetens og andre innsatte ungdommers forhold til foresatte, venner, helse, rus, vold, skole/utdanning/fritid, offentlige hjelpere, nettverk – igjen for å kunne svare på evalueringsspørsmålene, bl.a. beskrevet over.

Det har i denne delen av evalueringsperioden (juli 2014 – februar 2015) vært to møter i koordineringsgruppen, og det har ikke vært møter i den sentrale i styringsgruppen.

En gruppe på seks andreårs barnevernstudenter ved Høgskolen i Oslo og Akershus har gitt verdifulle bidrag til denne rapporten i form av både refleksjoner, nye innspill og datatilfang. De har hatt Elisabeth Gording Stang som veileder på en prosjektoppgave om Barn i fengsel, og har vært med Ida Hydle på intervjuer både i Oslo og Kristiansand fengsler, samt Kristiansand politikkammer, forebyggende enhet. I tillegg har de vært i UE og ved barnevernskontorer og samlet inn data, som vil bli inkludert i denne rapporten. Prosjektoppgaven foreligger som vedlegg med studentenes samtykke (se vedlegg 1).

To arkitektstudenter, Inga Egeberg og Liv Kristi Hanstad, har i denne tiden også skrevet en diplomoppgave om Barn i fengsel som kan lastes ned⁸. De har brukt både UE og Evalueringsprosjektet som grunnlag for noe av argumentasjonen. Den gir verdifull informasjon om problemfeltet Barn i fengsel. De har bl.a. hatt professor Beate Hølmebakk som veileder. Hun er vel kjent med UE og har kommet med forslag til bl.a. gjerdet rundt.

Et slikt utvalg av metoder gir gode muligheter til et fruktbart samspill mellom ulike datakilder. Særlig feltstudiene – som ble påbegynt vinteren 2013/2014 og fortsetter – er av stor betydning for å gi den nødvendige dybden i utforskningen av problemstillingene. De danner grunnlag for å justere samtlige intervjuguider underveis. Metodisk er arbeidet basert på en kombinasjon av beskrivelser og analyser av 1) nye innsamlete data fra møter og intervjuer, 2) litteratur på feltet og av 3) tilgjengelig statistiske data der dette er relevant (eks. Kriminalomsorgen og SSB). Den juridiske analysen som skal presenteres i hovedrapporten, vil basere seg på relevante rettskilder og offentlige dokumenter.

Sammendrag kapittel 2

Evalueringsforskning beveger seg over mange ulike fagfelt og har også mange ulike delbetegnelser. Vår tilnærming er et mangfold av ulike metoder som ligger nært opp til aksjonsforskning (vi skal komme med råd underveis på bakgrunn av funn), følgeforskning (vi skal følge tett på de ulike prosessene i og med Ungdomsenheten), brukerinvolvering (vi er i møter med våre oppdragsgivere og justerer kursen underveis) (se for eksempel Sverdrup 2014). Antropologiens «tykke beskrivelser» er et viktig grunnlag for evalueringen fordi leseren gis dypdykk ned i fenomenene som følges og vurderes (Geertz 1973, Nielsen 1996, Wadel 2014) og kan selv gjøre seg opp en mening ut fra sin bakgrunn og behov for kunnskap.

---

⁸ <https://www.dropbox.com/sh/yn8egllsvadq42h/AADwrAqS7gBMGYOCuBKcl1VBa?dl=0>

3 Mer om bakgrunnen for evalueringen

I våre samtaler med både ansatte og innsatte kommer dilemmaene med fengsling av barn tydelig frem. Slik som det også i Prop. 1 S (2010–2011) ble fastslått at fengsling ikke er ønskelig med tanke på barns behov for omsorg, behandling og rehabilitering, selv om samfunnets behov for beskyttelse også er et viktig hensyn å ivareta.⁹ Justis- og beredskapsdepartementet uttrykte likevel klart at det fortsatt vil kunne være behov for å idømme barn ubetinget fengselsstraff i spesielle tilfeller:

Hensynet til samfunnsvern gjør det nødvendig å ha en frihetsberøvende reaksjon tilgjengelig for barn som har begått svært alvorlig kriminalitet, og departementet støtter utvalget i at fengsel vanskelig kan unngås for en liten gruppe. Hensynet til barnets beste vil måtte vike der hensynet til samfunnsvern er tilstrekkelig tungtveiende.¹⁰

Dette er et stadig tilbakevendende tema i våre samtaler med både ansatte og innsatte ungdommer.

For bedre å imøtekomme barnekonvensjonens krav, blant annet om at barn skulle sone atskilt fra voksne, ble det besluttet å etablere særskilte enheter underlagt kriminalomsorgen som et prøveprosjekt. Enhetene skulle dimensjoneres med til sammen ti plasser og lokaliseres i Bergen og på østlandsområdet. Foreløpig er det kun enheten i Bjørgvin som er etablert. Ungdomsenheten på Østlandet, nærmere bestemt til Eidsvoll, er fortsatt under planlegging. I påvente av etableringen av en ungdomsenhet i østlandsområdet, er Oslo fengsel styrket med tre miljøterapeuter og en psykolog som primært skal ha ansvar for oppfølging av innsatte under 18 år. Det gjelder også veiledning av ansatte og ungdommer som sitter i andre fengsler i geografisk nærhet, for eksempel Bredtveit fengsel, som vi erfarte.

Antallet barn og unge som er plassert i varetekt eller er under straffegjennomføring i fengsel, angis å ha vært forholdsvis stabilt over tid, på omkring

---

⁹ Nærmere om bakgrunn, se Prop. L 135 (2010–2011) kapittel 2.

¹⁰ Prop. 135 L 2010-2011, s. 100

fem til ti barn til enhver tid på 2000-tallet. Imidlertid viser vår innsikt nå i både SSBs og KDIs KompisKia datamateriale, at denne oversikten over varetekstsinnsatte og domssonere inneholder hvert år noen uklarheter og mangler som vi redegjør for i kapittel 7. Barn som dømmes til fengsel er i hovedsak innsatt på bakgrunn av svært alvorlig og gjentatt kriminalitet. Gjennomsnittlig fengslingstid i for eksempel 2010 var på 76 dager. Det lengste oppholdet var på ca. tre år. Det er i hovedsak gutter som varetekstfengsles, og de fleste av de yngste som sitter i fengsel har utenlandsk statsborgerskap.

Ungdomsenhetene skal kunne ta imot både doms- og varetekstsinnsatte, under forutsetning av at enhetene organiseres slik at doms- og varetekstsinnsatte kan skilles. Dette skillet ser så langt ikke ut til å ha vært overholdt. Det var meningen at det ikke skulle opprettes mer enn ti plasser på landsbasis, fire plasser i Bergen og seks plasser i Oslo-området. Formålet var å hindre at flere barn og unge mellom 15 og 18 år plasseres i varetekt eller idømmes ubetinget fengsel. I enheten i februar 2015 er det kun én person som soner dom. Samtidig satt det fem under 18 år i andre fengsler. Hovedgrunnen til dette var flytteprosessen i UE som var fastlagt og gjennomført til 15. desember. Den offisielle åpningen ble satt til 15. juni 2015.

UE, det tverretatlige teamet og vår evaluering, er beskrevet både i Delrapport 1 og i den kommende artikkelen i Norges Barnevern. I kortversjon gjentas følgende: UE har holdt til i brakker fra september 2009 til januar 2015, med to plasser for innsatte. Samtidig har enhetens ansatte også hatt ansvar for to plasser inne i selve Bergen fengsel, alle fire er lukket soning. Det er 18 ansatte i enheten, halvparten fengselsfaglig og halvparten miljøfaglig (pedagoger, sosionomer, barnevernsfaglige). De går i tre skift. Regelen er at det bør være to fengselsfaglige på vakt for å overholde kriminalomsorgens sikkerhetsrutiner.

Et *tverretatlig team av spesialpedagog, psykolog og barnevernsfaglig personale* ivaretar, sammen med basispersonalet, de unges behov under straffegjennomføringen og forbereder tiden etter løslatelse. Teamet er underlagt sine respektive etater, og arbeider under det lovverk og de retningslinjer som ligger til den etaten de representerer. Teamets leder er ansatt i Bjørgvin fengsel og er også leder for UE. Det har vært uenighet mellom BLD og de andre departementene (JD, KD og HOD) om den barnevernsfaglige stillingen i teamet. Den er ansett som helt uunnværlig for hele arbeidet med ungdommene, sett fra både

regionsledelsens og UEs ståsteder. BLD tidfestet slutten på finansieringen av stillingen til oktober 2014, fordi prosjektperioden for BLDs vedkommende da ble ansett som over. En av enhetens ansatte uttrykte dette slik: «Det blir som å skulle reparere en Rolls Royce i et Lada-verksted». Dette uttrykker spesielt problemet med samarbeidet mellom enheten og barnevernet i kommunene som guttene skal ut til. Etter dette videreførte departementet finansieringen ut 2014. Så ble det besluttet fra BLD å forlenge stillingen – uttrykt slik i tildelingsbrevet fra BLD til Bufdir for 2015, under «Følgende tildelinger videreføres i 2015: ...1 mill. kroner til et tverretatlig team for unge lovbrytere i Bergen».

Fem korte opphold i enheten over en eller noen dager ad gangen, supplert med en sammenhengende uke, over en periode på 14 måneder, har gitt mange informative, mer strukturerte og også uformelle samtaler med enhetens innsatte, ansatte, fengselsledere og tverretatlig teams medlemmer.

Vi får delta rundt bordet i samtaler, møter og ved måltider der alle som er på vakt, er samlet rundt enhetens bord sammen med de unge. Det har vært uformelt samvær ute i enhetens hage/uteareal, grilling og pølsepising, ballspill, og spaserturer over til enhetens nabofengsler, Bjørgvin og Bergen fengsler, alltid i følge med minst en fengselsfaglig. Her har vi til nå samtalt med innsatte ungdommer, pårørende og med ansatte i både Bjørgvin og Bergen fengsel. Det har vært anledning til atskillig fordypning og oppdatering med enhetens leder. Vi har snakket med unge innsatte i fem andre fengsler, hvorav tre har vært i enheten tidligere.

Det hersker en hjemlig hverdagslighet i oppholdsrommet i UE der alle er eller er innom og der ungdommene får jevnlig anledning til å bake og lage mat, av og til med en faglærer, av og til med enhetens egne ansatte. De setter selv opp måltidsliste og innkjøpsliste og er med og handler. Enheten kan minne om et hjem. Det har vært en rolig og vennlig atmosfære hver gang vi har vært der, til tross for at de ansatte i samtaler med meg gir uttrykk for det slitet det er å holde det fredelig og hyggelig. De ansatte er klare i sine uttalelser om «at dette er ikke noe hjem» og peker på at ungdommene til enhver tid er omgitt av et skiftende sett av voksne som går i turnus osv. Likevel er det ikke til å komme bort fra at for ungdommer som tilbringer opp til over ett år av sitt liv i UE, så blir det *som om* det skulle være et slags hjem. Dagene går med

skolegang i nabohuset inne i enheten med faglærere fra Arna VGS, kjærkomne bibliotekbesøk inne i Bergen, treningssenter i Arna, av og til kino i helgene, fjellturer i nærmeste flotte fjellterreng eller kanoturer på sjøen (ikke langt unna) og av og til besøk av familie, alltid ledsaget av to ansatte der minst en har fengselsfaglig bakgrunn. I sommer (2014) ble det innkjøpt en brukt passbåt som kom godt med i løpet av den varme sommeren. Dagsrytmen er tilnærmet som i mange norske hjem. I helgene går det litt roligere for seg, litt senere frokost og ofte et friluftsprogram.

Guttene utfordrer hele tiden sine omgivelser. Det er ofte et intenst og hurtig skiftende tempo i samtale og handling, og slett ikke alltid vennlig og høflig, snarere tvert imot – ofte vanskelig å takle provoserende og sårende kommentarer og regelrette verbale angrep på en pedagogisk, vennlig og konfliktdempende måte. Men personalet er drillet på dette, og det går forbausende bra. Det har til nå vært få «hendelser»¹¹, ut fra hva de ansatte vanligvis er vant til fra barnevernsinstitusjoner eller fra andre fengsler, og kun en gang alvorlig¹² i løpet av disse fem årene. Ikke desto mindre: mange hendelser fører til overføring til Bergen fengsel, noe ansatte stiller spørsmål ved og mener ikke bør skje. Ungdommene blir i praksis isolert i Bergen fengsel (og i andre fengsler med voksne innsatte) – fordi de ikke skal ha kontakt med voksne innsatte. Dette mener mange er skadelig, uansett.

UE er underlagt Justisdepartementet, og etableringen av enhetene er en del av den ordinære virksomheten i kriminalomsorgen, jf. straffegjennomføringsloven §§ 2, 3 og 4. Målgruppen for ungdomsenhetene er unge mellom 15 og 18 år fra hele landet, som har begått alvorlig eller gjentatt kriminalitet og som er innsatt enten på varetekt eller dom. Tverretatlig team kan også følge opp den enkelte ungdom etter løslatelse. I mange tilfelle burde denne tette oppfølgingen fra en eller flere i teamet, ha vart lenger for at tiltakene som ble iverksatt i hjemkommunen skulle fungere, særlig fra barnevernet, NAV og rus- og psykiatri-omsorg. Jeg kommer tilbake til dette i kapittel 9 og 10.

---

¹¹ Et kriminalomsorgsbegrep for brudd på reglement og avtaler.

¹² En tung gjenstand ble kastet i hodet på en av de ansatte, heldigvis uten skade.

Sammendrag kapittel 3

De fleste barn som plasseres i fengsel har omfattende og sammensatte problemer og hjelpebehov, og de fleste har vært plassert i flere barneverntiltak før de kommer i fengsel. De aller fleste har store og langvarige rusproblemer, svært mangelfull skolegang, blitt flyttet fra hjem til hjem, institusjon til institusjon. De har som oftest voldelig og truende atferd, liten tro på egen mestring og flere brutte relasjonserfaringer. UE og dens fagfolk og ledere har store utfordringer, som ikke lettes av intern uenighet mellom departementer, regioner, fylkeskommuner og kommuner – om ansvarsfordeling, typer tiltak, tidsbruk og budsjetter.

4 Ungdomsenheten i Bjørgvin flytter til «E-bygget»

Justis- og beredskapsdepartementet bevilget midler til et eget bygg, rett ved siden av Bjørgvin fengsel (lavere sikkerhetsnivå) og noen hundre meter unna Bergen fengsel (høyt sikkerhetsnivå), som er særlig tilrettelagt for målgruppen, og som sto klart i desember 2014. Vi har vært med flere ganger på befarings- og innsyn i hvordan en ung innsatt ser det. Det foreligger en detaljert og gjennomtenkt plan for de materielle forutsetningene for en velfungerende enhet. Bygget skal selvfølgelig fungere ifølge lov og regelverk. Og materielle, dvs. valg av farger, vegger, gulv og tak, romfordeling, romstørrelser, trappeløp og heiser, m.m. får vesentlig betydning. Dette blir rammene for rehabilitering av ungdommene, for velvære, skjerming, kommunikasjon og hensyntagen til deres familier, til de ansatte, for skoletilbud, fritidstilbud, for utagering, isolasjon, sykdom osv. Slik nedfelles barnekonvensjonen i materielle strukturer, helt bevisst og detaljert gjennomtenkt, ifølge ledelsen i både Kriminalomsorg Vest¹³ og i Bjørgvin. Ett eksempel på vilje til å tenke nytt og annerledes er planleggerne i Region Vests fargevalg på gjerde, dører og vinduskarmer. Her er Le Corbusiers blåfarge valgt, fordi den skal virke beroligende og vakker.

---

¹³ Nestleder, Leif Waage, er psykolog, og spesielt opptatt av og skolert i hvordan materielle strukturer påvirker menneskelig kommunikasjon og samhandling. Han bruker også både kunstneriske og arkitektoniske prinsipper i sin forståelse av hva som virker og påvirker sårbare, traumatiserte mennesker.

Bildet viser en befaring i og rundt bygget med representanter fra kriminalomsorgens regionskontor, UE ansatte og innsatte.

Et annet valg var tregulv, for å unngå fengselspreget og gjøre lyden bedre i alle rom. Dette var et dyrere valg enn vanlige gulv slik de er i de fleste norske fengsler, malt betong eller vinyl på betong. Men velferdstenkningen var viktigere enn mindre økonomiske betenkeligheter.

Slik ser den nye ungdomsenheten, «E-bygget», ut ved innflytting i januar 2015:

Vi besøkte «E-bygget», dvs. den nye ungdomsenheten, flere ganger over ett halvt år i bygge- og installasjonsprosessen. Da var alle dører og porter åpne, men før overflyttingen i januar 2015 ble alt stengt. Både den gamle enheten og det nye E-bygget har et ca. fire meter høyt gjerde som består av gamle norske veiskilt fra hele landet – en idé av professor på arkitektthøgskolen Beate Hølmebakk¹⁴. I tillegg har E-bygget et like høyt blått nettinggjerde, se bilde over).

Nærmeste nabo til E-bygget er Bjørgvin fengsel, nærmest gjerde-i-gjerde, et lavsikkerhetsfengsel som UE er underlagt administrativt:

Sikkerhetsopplegget er nå på plass. Ansatte er skolert både i dette og i bruken og fordeling av oppgaver. Nå skal de ha fire i stedet for to innsatte, og i tillegg kan de heretter ikke overføre en ungdom til Bergen fengsel ved et alvorlig og truende brudd på regelverket. E-bygget inneholder sikkerhets-rom og tilsvarende nødvendig overvåkningsutstyr. Der de ansatte før gikk ut og inn av et lite vaktrom i det gamle bygget, sitter nå to hele tiden i et stort rom med mange skjermer som gir full oversikt over hele huset, alle rom, ganger og innganger. Panoptikonet fungerer som i tidligere tiders fengsler, et «øye» som ser alt, men nå skjult og elektronisk.

---

¹⁴ Se f.eks. <http://designogarkitektur.no/nyhet/diskuterer-arkitektur-på-asylmottak-og-i-fengsler>,

*Bildet er fra kontrollrommet.
Her oppbevares all visuell og
auditiv registrering i en uke.*

*Bildene over viser inngangsdøren til UE og inngangen til visitasjonsrommet fra
gangen der stoffkontrollene med kroppsvisitasjon og urinprøver skjer.*

Isolasjonsrommet har lysinstallasjonen oppe under taket som varierer jevnt i regnbuens farger. Dette rommet vises frem til besøkende fagfolk som «et kontroversielt rom – og det skal det jo være» – en uttalelse som viser oss som evaluerer at ledelsen er klar over de vanskelig balansene mellom bl.a. omsorg, ro, stimulering, tvang, sikkerhet og isolasjon – ved utagering og/eller selvskading. Dette forklarer også nesteleder i region vest, psykolog Leif Waage i samtale med meg, kapittel 8. Kontrollrutiner og kontinuerlig diskusjon om bruk av tvangsmidler må være og er tilstede hele tiden i arbeidet i UE, slik vi har erfart det.

Møbler og annet inventar plasseres underveis slik vi ser det, kunstneren Johannes Høie har holdt på med veggmalier. Alt inngår i et sinnrikt og gjennomtenkt puslespill av hva som skal til for å kombinere sikkerhet med omsorg for fire ungdommer. I mellomtiden har en ungdom på en annen kant av landet begått et alvorlig lovbrudd, er fortsatt utagerende i den foreløpige fengselsplasseringen og er tiltenkt en plass i enheten. Det foregår atskillig planlegging allerede på fire administrative nivåer (direktorat, region, Bjørgvins fengselsledelse og selve enheten) for hvordan både ungdommen, de andre innsatte og de ansatte skal sikres – et sammensatt arbeid med mange hensyn. Det er foretatt utlysning av ekstra personell som intervjues i forhold til egnethet. Fagfolk og ledere fra enheten reiser til det fengselet som denne ungdommen oppholder seg i, og har samtaler både med de ansvarlige i fengselet og med ungdommen selv for på best mulig måte forberede overflyttingen, best for ungdommen og best for personalet. Alle hensyn må tas for å trygge alle, gjøre tiltaket forutsigbart og trygt – for alle. Dette er svært vesentlig når det er begått alvorlig vold mot personale.

Et av veggbildene som kunstneren Johannes Høie holdt på med i de innsattes oppholdsrom i byggeprosessen.

Selve flytteprosessen belyser også balansen mellom sikkerhet og omsorg. Det er helt sentralt at personalet føler at de er på sikker grunn, både mentalt og fysisk, med byggets beskaffenhet og funksjoner og får tid til å bli kjent. Det samme gjelder de innsatte. Nå handler det om den ene som er innsatt. Alle har fått god anledning i løpet av høsten 2014 til å gjøre seg kjent med planleggingen, byggeprosessen og selve utformingen av bygget. Leder har sørget for en svært åpen adgang til dette, til planer, tegninger, materielle forhold (gulv, heiser, vinduer, alarmsystemer osv. osv.), tidsbruk og ferdigstillelse. Den ene innsatte fikk tegninger og gjennomgang på forhånd og ble selv med over i flere timer for å kunne kommentere og gjøre seg kjent.

Vi drar over til nybygget med to ansatte. Leder Per Omdal viser rundt. Det er en hyggelig tone. I motsetning til så ofte ellers, så har den innsatte bare greie og relevante kommentarer og spørsmål. Samtidig merker jeg meg at dette virker som en soleklar rettighet til goder for ham. Det er mye spøk og spørsmål, som forklares åpent og veldig greit. Alle er sammen i bilen. Det er mange

muligheter til å stikke av, men han bruker dem overhodet ikke. Til og med løper han ved ett tilfelle langt unna for en veps, og er kjapt tilbake og inn i bilen. Han har fått en eierforhold til bygget: «Skal *vi* ha parkeringsplass her inne, og?» Han vet at dette blir hans nye «hjem» i minst ett halvt år til.

Bildene viser at sikkerhetsreglene overholdes, og det ble ikke på noe tidspunkt relevant med noe annet enn den foreskrevne tilstedeværelsen av det riktige personalet. Ungdommen ble med i gruppa og var spørrende, konstruktiv og positiv. Noe av det han var mest imponert over, var besøksleiligheten for de foresatte og søsken, og også prøveleiligheten for innsatte mot slutten av soningen.

Bildet under er tatt fra prøveleiligheten som er under bygging:

Det er ikke første gang kriminalomsorgen i region vest bruker innsatte eller tidligere innsatte som rådgivere på egne forhold, slik Leif Waage forklarer i kapittel 8. Dette sier også noe viktig om den konkrete praktisering av Barnekonvensjonens krav om medvirkning og medbestemmelse.

5 På besøk i Ungdomsenheten

I delrapport 1 har jeg gitt noen innblikk i ulike deler av virksomheten, som romfordeling og -bruk, stemninger, kommunikasjon, oppgavefordeling med mer. Dette var i den «gamle» UE, to brakkeliknende bygg i to etasjer som høsten 2014 var i ferd med å «gå opp i limingen»: Mindre bygningsdeler løsnet, det regnet inn fra taket i kontorbygget, det var for kaldt eller for varmt, personalet gikk «oppå» hverandre i trange lokaler. Men de holdt ut, og en innsatt ville bli igjen så lenge som mulig, selv om han kjente til nybygget. Kanskje var «hjemfølelsen» likevel til stede?

I samtale med en av de innsatte under et besøk¹⁵, forteller han at han har vært på ansvarsgruppemøte med mamma, NAV, barnevernet og UE. Han vil «bo hos mamma og får lommepenger av pappa». Etter å ha begått et alvorlig brudd på reglene i fengslet, ble han flyttet inn i Bergen fengsel. Det ble gjennomgått om han burde ha ungdomsstraff: «men advokaten min rådet meg til fengsel, for da er det bare 30 dager til, i stedet for å måtte ha oppfølgingsteam og greier».

Psykologen i teamet følger han opp ukentlig, har mye tid sammen med ham. De trener sammen og løper sammen, og høster gode effekter i form av et fellesskap som 17-åringen setter pris på. Det er både fysisk og mental trening som er bra for ham, «han har masse energi, er som skapt for det, fysisk anlagt». To betjenter er med, løper for seg selv eller sitter i bilen. Psykologen arbeider med å gjøre ham trygg i egen mestring, slik at han ikke trenger «gangsteridentiteten», slik at ingenting av de gamle strukturene fra det kriminelle miljøet truer ham lenger, at han kan snakke om det og skape seg sin egen trygge verden – «for det er begrenset hvor lenge du orker å gå sånn med skuldrene». Psykologen har også jobbet inne i Bergen fengsel:

UE er helt topp, et fellesskap, åpne dører, ingen lang distanse til å gå til folk. Det smitter over på innsatte. Rammebetingelsene her er helt annerledes enn i andre fengsler.

---

¹⁵ Der også Elisabeth Gording Stang var med.

Jeg kommer inn om morgenen. De innsatte er ikke oppe ennå, og det pågår en samtale rundt bordet med leder og tre andre på vakt. Det er greit at jeg kommer inn, jeg spør alltid, og sikrer meg at jeg ikke forstyrrer. Som alltid opplever jeg en hyggelig og vennlig tone, alt virker planlagt og klargjort. Så: «vil du ha frokost». En innsatt kommer inn, og jeg både deltar og observerer en vanskelig og utfordrende kommunikasjonsituasjon for de tilstedeværende. Den innsatte strever med å forholde seg til den vanlige frokostsituasjonen som de ansatte forbereder med vennlige stemmer og rolig atferd. Hvis personalet kommenterer i slike situasjoner, er det på en rolig måte hvor det påpekes hva som er høvelig å si. Verbale utfall er noe ansatte i stor grad må tåle, og ikke ta personlig. Jeg opplever situasjonen som slitsom og truende. Personalet vet at det har vært store vanskeligheter før ved tidligere institusjonsopphold.

En i personalgruppa forteller etterpå om bursdager, med kongekrone, kake, og gutta som er stolte som barn. De har opplevd det med alle som har feiret her eller på A, (inne i Bergen fengsel) – kan det ha noe med identitet å gjøre? I samtale med Per Omdal etterpå snakker vi om den innsatsen de ansatte gjør. Mange av ungdommene er som beskrevet over, i tillegg til enda mere truende. Det er stor slitasje på personalet, slik også Leif Waage snakker om i kapittel 8. «Det at vi er samsnakket er veldig viktig».

Jeg observerer hvor mye tid som trengs til at basisteamene skal være oppdatert, samsnakket og entydig overfor de innsatte ved hvert vaktskifte ca. kl. 7, 9 (felles møte), 14.30 og 19 – i tillegg til småprat innimellom hvor de sjekker ut hva som har skjedd i mellomtiden, om noe kunne vært annerledes.

Sammendrag kapittel 4 og 5

Eksemplene i kapittel 4 og 5 viser noen av de kvalifikasjonene, både menneskelige, faglig og ledelsesmessig, som kreves for å arbeide i UE. Personalet arbeider hele tiden med hårfine balanser mellom omsorg og inkludering – og straff og ekskludering. Guttene de har med å gjøre, utfordrer til begge deler – hele tiden, bortsett fra når de sover. Det er en åpenhet for innsyn og diskusjon av metoder og moral i arbeidet, og viljen til kritikk og selvkritikk kommer frem i samtaler og praksis.

6 På besøk i andre fengsler

Her vil jeg først omtale de fengslene jeg har besøkt for å snakke med unge innsatte. De fleste har vært i UE, og kan fortelle meg om oppholdet der og også sammenlikne med andre fengselsopphold. Andre har ikke opplevd UE og har derfor ikke noe sammenlikningsgrunnlag, men det har jeg. Av personvern-hensyn omtaler jeg fengslene, med unntak av Bergen, for seg, og de innsatte for seg i dette kapitlet. Kristiansand, Oslo og Bergen fengsler får spesiell omtale fordi de har utmerket seg, enten ved å ha egne tiltak for ungdom eller godt samarbeid med andre tiltak utenfor fengselet.

BERGEN FENGSEL

Bildene under illustrerer flere sider ved en innsettelse og et opphold i dette fengslet. Det er et fengsel med høyt sikkerhetsnivå bygget i 1990 først og fremst i betong og med ca. fire meter høye betongmurer rundt, i en hjerte-lignende form hvis man ser det fra luften.

Det ses ofte politibiler kjørende inn og ut av de elektronisk styrte jernportene – og ikke så ofte ambulanser som på bildet på neste side. Men graden av sikkerhet og alarmberedskap er til stede på en helt annen måte enn i UE, som ligger bare ca. 500 meter unna. Bergen fengsel har til nå vært brukt svært aktivt av UE som et plasseringssted for innsatte som begår alvorlige regelbrudd:

Jeg går sammen med to kvinnelige betjenter fra UE over på besøk hos Jan i BF. Vi skal ut med ham i utearealet og spille basket. Jeg hadde glemt ID, men de slapp meg inn likevel. Jan sier når jeg kommer: «Å ja, du er hun intervju-dama». Det er helt greit for ham at jeg er med. Han sier på vei til basketbanen: «Det er viktig med fengsel, skriv det: De må skremmes!» Noen dager etter tar jeg det opp med ham igjen. Vi tar en prat ute, bare vi to, han røyker etter måltidene. Jeg tar opp det med «skremme» fra i går. Han refererer til innsatte på Ullersmo som har skremt ungdom fra å begå krim. Jeg sier at det ikke virket som forutsatt, og ble derfor avsluttet. Han er overrasket, for han trodde det var virksomt.

Neste dag blir jeg blir med to av de mannlige vikarbetjentene over til BF for å hente Jan. Jeg husket ID denne gangen, helt greit, det er gemyttlige forhold. Det er et betydelig antall kvinnelige betjenter og mange med innvandringsbakgrunn.

Erfaringene med å være med over i BF er gode. Vi går ca. 300 m., melder fra utenfor, sluses igjennom i den store bilslusen som bildet over viser. Jan er klar, han pakker de siste sakene sine i cella (to videoer som vi hadde med til ham i går) og vi går, og alle hilser hyggelig på vei ut. Vi er innom en av slusene. Ved glattcellene sier Jan: «Der satt jeg i to timer på fredag, kjipt, ikke noe, bare gulv». Han skal få belte, klokke, caps, halskjede og en krone i plastpose. Betjentene er hyggelig, klapper han på skulderen, spøker: «Ja, nå vil vi ikke se deg her, bortsett fra når du skal til legen og tannlegen.» En hyggelig tone overalt hvor jeg kommer. Jeg bemerker det til ansatte i UE og de svarer: «Ja de

er flinke, det er sånn hele tiden, og de merker jo seg andre ting også, da, for folk snakker jo mere åpent når det er hyggelig og greit». Stoff-spøkelset er tilstedeværende i veggene. Graden av kontroll og overvåking overstiger nok min innsikt og kompetanse: Jeg møter to hyggelige menn med to hunder på vei inn i UE en morgen. Det er narkotikahunder på jobb, regelmessig, flere ganger hver uke i alle de tre fengslene, Bergen, Bjørgvin og UE.

Et eksempel som belyser flere generelle problemer:

Aslak sitter inne i Bergen fengsel, BF, i én uke på § 16 soning etter å ha knust TV-en med et bord. Det er § 16 soning, da ble han overført til BF. Det ble kanskje for tett med bare ham alene etter at en annen innsatt i enheten nå soner hjemme med tett oppfølging fra NAV og friomsorgen. Han er i mellomtiden blitt 18 og bor hjemme hos mor, og det ser ut til å gå bra (selv om Aslak senere forteller meg at han vet at han er tatt for rusing igjen). Aslak skal tilbake i morgen, vi skal over i ettermiddag og hilse på ham. Da spiller vi (Aslak, to betjenter og jeg) basket ute i solskinnet i en time – inntil det kommer voksne innsatte som skal ha ballplassen.

Det er det samme dilemma som med andre ungdommer i voksenfengsel: enten blir de isolert fra andre medinnsatte eller så blir det soning sammen med andre voksne – det er ikke enkelt å overholde, når det ikke er andre ungdommer i BF. Aslak er flink og sterk i ballspill. Jeg merker meg hvordan ansiktet og kroppsspråket hans endrer seg til lett og ledig og glad mens vi spiller, ler, løper og strever med ballen osv.

Når han kommer tilbake til UE, vil de prøve et strammere opplegg, det skled litt ut, ifølge en ansatt¹⁶. Det er ikke lett om sommeren når det ikke er vanlig skolegang om dagen, selv om det blir mange båtturer med den nye båten som ligger bare ti minutter fra fengslet. Det hadde vært fint med skole, verksted eller annet arbeid. Man «går lett på veggen» når det bare blir en enslig ungdom sammen med tre–fire voksne innelukket i et hus hele dagene. Han

---

¹⁶ Da hadde ledelsen en samtale med ham der de gikk igjennom en klar og oversiktlig ukeplan, også med hva som skjedde av tilbaketrekking av goder hvis han ikke fulgte den. Han var enig i planen, som gjorde det oversiktlig og konkret hva han hadde å forholde seg til, også når det gjaldt høvelig atferd. Etter dette har det gått mye bedre.

har sittet inne i tolv dager i sommer pga. rusing. En annen innsatt hadde med dop da han kom fra permisjon, og han tilsto, men ikke Aslak.

Alt dette blir nå endret i det nye E-bygget med flere innsatte ungdommer. Likevel er det grunn til å spørre om skolegang om sommeren, slik Kristiansand fengsel har gjennomført det – se senere i dette kapitlet.

VIK FENGSEL

Her ligger Vik fengsel idyllisk til, midt i bygda. Man skimter det mellom epletrærne. Bakgrunnen til de innsatte står i grell kontrast til denne beliggenheten, mange av utenlandsk opprinnelse. Den yngste innsatte her er min samtalepartner. Han er tynn, forsiktig og fåmælt som første gang jeg traff ham. Jeg har med en bok til ham som jeg lovet ved første møte – en bok med et tema jeg vet han er interessert i. Som deltakende evalueringsforsker blir man involvert i både menneskeskjebner, situasjoner og samfunnsinstitusjoner – og også som medmenneske deltar man. Etter møtet med denne ungdommen, tar jeg initiativet til en samtale med de vakthavende betjentene. Det er lørdag kveld, og de har god tid. De har ikke mye erfaring med ungdom i fengsel. Det er få muligheter for samarbeid lokalt med spesialpersonale innen opplæring, psykologi, psykiatri eller barnevern. Derfor har UEs tverretattlig team fulgt opp

her i flere tilfeller der innsatte fra UE må ut fordi de har fylt 18 år og overføres til eller gjeninnsettes i f.eks. Vik.

KRISTIANSAND FENGSEL ¹⁷

Kristiansand fengsel holder til i de to øverste etasjene i dette bygget som samlokaliserer politiet og tingretten i tillegg. De innsatte har en enestående utsikt fra toppen av bygget, ut over byen og fjorden. Til gjengjeld er det lite uteplass og ikke noe grøntareal eller trær.

Vi startet med å presentere oss for hverandre. Møtet ble holdt i Kristiansand fengsel med Greta Birkeland som hadde stillingen som tilbakeføringskoordinator i fengselet. De hadde ikke mye erfaring med ungdom mellom 15–18 år, men de hadde nettopp hatt en gutt inne som tidligere har vært ved ungdomsenheten i Bergen (nå 19 år) som nå var flyttet til et annet fengsel. Ida Hydle skulle intervjuer han dagen etterpå. Friomsorgen v/Vivian Arntzen deltok også i møtet, og de har mer erfaring med ungdommer under 18 år.

---

¹⁷ Teksten fra Kristiansand fengsel er skrevet av barnevernstudentene Hanne Tufte Egelanddal og Frida Tvenge Andersen, se vedlegg 1. Jeg har sitert fra deres rapport her, fordi jeg initierte samtalen og var med på hele møtet.

Kristiansand fengsel jobber mye med å få en god relasjon til de innsatte. De har et bra tverretatlig samarbeid. De har tidligere jobbet tett med ungdomsenheten i Bergen og opplevde samarbeidet som godt. Birkeland syntes ungdomsenheten i Bergen kan fungere for noen, men syntes aldersgrensen burde vært høyere. En annen utfordring med enheten kan være avstanden og hvordan ettervern i hjemkommunen kan ha et tett samarbeid når ungdommen er i Bergen. Kristiansand fengsel er i utgangspunktet et varetektsfengsel hvor innsatte ikke skal sitte over lengre tid, men opplever jevnlig innsatte som ønsker å sone over lengre tid i Kristiansand fengsel. Fangene hilste pent, de ansatte og innsattes relasjon var nær. De snakket, tullet og skrøt av hverandre. Nå det gjaldt de innsatte, og særlig de unge, er tilbakeføringskoordinators opplevelse at adoptivbarn er overrepresentert, men ellers har mange av ungdommene hatt en utfordrende oppvekst.

Det er friomsorgen som tar for seg PUM, personalundersøkelse for ungdom. Det er ikke vanlig å ettersende PUM til fengselet i utgangspunktet for voksne innsatte. Med mindreårige lovbrøyttere er det annerledes. I kriminalomsorgens retningslinjer står det at for mindreårige skal PUM legges ut i et dataprogram fengselet har tilgang til, DocuLive (se kapittel 9). Dette er nytt, og Birkeland visste ikke dette før møtet. Det kunne være absolutt nyttig at alle involverte partene hadde tilgang til PUM, da dette skåner ungdommen for å måtte svare på de samme spørsmålene flere ganger.

Vi oppfatter Kristiansand fengsel som et fengsel i godt samarbeid med andre etater. Birkeland forteller at de har jobbet i et tverretatlig samarbeid i flere år, spesielt ved behandling av ungdom som lovbrøyttere. I Kristiansand startet det allerede et prosjekt i 2008 (kanskje tidligere) der de brukte konfliktrådet som supplement til ubetinget fengsel for unge. Mange av de innsatte er ofte tungt rusbelastet, og fengsel kan være en hjelp til å bli rusfrie. Ida nevnte at det kanskje kunne være en idé med delt straff for unge lovbrøyttere som begår alvorlige straffbare handlinger, der den ene delen av straffen er fengsel for å blant annet få hjelp til å bli rusfrie og der den andre delen er ungdomsstraff. Dette var Birkeland og Arntzen enige i.

Ved behandling av barn/ungdommer som innsatt er alltid barnevernet involvert (informert fra politiet) først i Kristiansand kommune. Ofte kjenner barnevernet til barna/ungdommene fra tidligere. Barnevernet og Kristiansand

fengsel samarbeider mye med forebyggende politi. Unge innsatte må ha oppfølging under soning. Kristiansand har et kriminalitetsforebyggende team på tre personer for aldersgruppa 15–18 år som sitter samlokalisert med politiets forebyggende avdeling. De har også en egen oppfølgingstjeneste for aldersgruppen 18–25 år.

Når det gjelder jobbrelevante kurs eller seminarer til de ansatte om ungdom, har ikke dette vært gjennomført. Ida forteller at Oslo fengsel mente at de kunne trenge et kurs om hvordan man håndterer ungdom som innsatte, da dette kan bli en annerledes relasjon enn til voksne innsatte. Birkeland understreker at de ansatte ikke har noe spesifikk kunnskap om ungdomsproblematikk og mener det kanskje hadde vært lurt med noe form for kurs ettersom det er noen av Norges mest krevende og utfordrende ungdommer det er snakk om. Kriminalomsorgen arrangerer kurs, og kriminalomsorgens utdanningscenter, KRUS, kunne vært et alternativ. Dessverre blir dette et ressursproblem. Dette er begrunnet i at fengselsbetjenter jobber skift og kriminalomsorgens mangel på økonomi. Program for innsatte, drevet av fengselsbetjenter, har ikke vært gjennomført de siste tre årene.

Fengselet hadde celler på forskjellige avdelinger. Cellene var innredet med en seng, radio, tv, skrivebord. Den ene avdelingen var åpen. Her var dørene til hver celle åpen hele dagen. Da vi møtte de innsatte, så vi at flere av dem satt inne på en celle og snakket hyggelig sammen. De ble låst inn på sin egen celle 20.30. Vi så også en annen avdeling hvor alle innsatte var låst inn på cellen hele dagen utenom når det var aktiviteter. På denne avdelingen var det en innsatt som hadde som jobb å holde det ryddig i avdelingen. Cellen hans var åpen hele dagen når avdelingen er betjent og låst 20.30.

Fengselet har også to rom i en annen avdeling hvor de innsatte, som er i fare for å skade seg selv, blir satt. Dette var isolasjonsrom/glattcelle innredet med en tynn madrass og et hull i gulvet som toalett. I det andre rommet, som var like stort, stod det i tillegg en seng med reimer. Dette ble nesten aldri brukt. Forrige gang dette ble brukt var i 2007, men fengselet er påkrevd å ha et rom med slik reimseng.

Ungdommenes hverdag i fengselet var veldig likt de voksnes hverdag, med noen tilpassinger. Blant annet fikk de tettere oppfølging enn voksne. Det som menes med dette er at voksne kunne velge selv hvor tett oppfølgingen fra

ansatte skulle være. Om ungdommen ikke ville noen ting, ville de ansatte jobbe hardt for å få en god relasjon og fortsette oppmuntringen til å gjøre noe. Men man kan ikke tvinge dem, og da vil de bare bli sittende på cellen.

De ansatte oppfordret de innsatte til å gå på skole en halv dag hver dag. Lærerne kom fra en videregående skole i Kristiansand. Det var viktig at de innsatte følte at de ikke fikk undervisning for innsatte, men på mange måter på samme nivå som de på utsiden av murene. Det var også en innsatt som tok høyskolefag under soning. Dette var igjennom nettstudier for å kunne gå tilbake til studiet etter soning. Fengselet har to klasserom med tavler og ca. fem pc-er i hvert klasserom. På skolen var det lett å se at mange fikk selvtillit av mestringsfølelsen de fikk ved å gå på skolen. Kristiansand fengsel har, i motsetning til andre fengsler, skole hele året. Ved å ha skole halv dag hele året kan det være lettere for de innsatte å motiveres og fokusere på skolegangen – også i skolens vanlige ferietid, da de innsatte ellers ikke ville hatt noe å gjøre. Fengselet har også et eget bibliotek som samarbeider med Kristiansand bibliotek som de får bøker fra.

Det var også andre tilbud i fengselet. De hadde verksted hvor de lagde blant annet møbler og kunst. De som de ansatte hadde tillit til, fikk være med å lage mat på kjøkkenet til de andre fangene eller ha jobb på vaskeriet hvor innsattes klær skulle vaskes. Noen av de innsatte kombinerte skole halv dag med å jobbe i verksted resten av dagen. Dette gjør hverdagen til de innsatte mer delt og spennende. De kan også få kompetansebevis som kan brukes til å fullføre en senere utdanning.

Kristiansand fengsel hadde også en egen korridor med tre rom med fysioterapeut, lege og sykepleier. Her hadde de innsatte mulighet til å snakke med psykolog, lege, fysioterapeut og sykepleiere noen faste dager i uken. Fengselet hadde også et rom hvor man kunne snakke med prest om det var ønskelig.

Det var organisert et servicetorg hver uke hvor de fikk besøk av forskjellige fagfolk fra ulike etater som NAV, likningsetaten, konfliktrådet, «Ny Start» osv. til ulik karriererådgivning. ATV (Alternativ Til Vold) deltar også i dette tilbudet. Dette er psykologer som jobber med volds- og aggresjonsmestring.

De ansatte følte at de tilpasset barnas behov for å ha kontakt med familie på utsiden. De kunne få lengere telefonsamtaler og besøkstider om det var ønskelig. Var det fare for at familiemedlemmer ikke var egnet til å besøke de innsatte, kan ansatte gi besøksforbud eller arrangere besøk via glassvegg i hvert sitt rom. Birkeland fortalte at de hadde erfart at familiemedlemmer også kunne være med på å smugle inn dop i fengselet.

Det var veldig individuelt om foreldrene var der eller ikke. Noen stilte opp tett, og i andre tilfeller hadde ikke foreldrene vært der i det hele tatt.

Fengselet har ikke noe spesielt tilpasset ettervern for ungdommer, men de har kontakt med andre kommunale hjelpetjenester.

Ungdommene kunne også bli flyttet til institusjon etter soning hvor de ble tett oppfulgt videre.

Ungdommene valgte som oftest innholdet i dagene sine selv. Dessverre måtte fengselet ta en vurdering om ungdommen var til fare for seg selv eller andre (eller om andre innsatte kan være til fare for ungdommen) for å se om han kunne delta på aktiviteter med andre innsatte. Det finnes hendelser i flere fengsler som tilsier at ungdommer kan bli overgrepsoffer i fengsler.

MER OM KRISTIANSAND FENGSEL OG SAMARBEIDET MED UE OG KOMMUNEN
Om Kristiansand fengsel og barnevernet sier leder for UE, Per Omdal, at Kristiansand kommune fremstår som den beste kommunen UE har samarbeidet med når det gjelder ungdommer som har sonet i UE. «Der strekker de strikken», dvs. yter sitt ytterste for å få til gode tiltak. De har et eget kriminalitetsforebyggende team som tar kontakt og følger opp, for eksempel etter løslatelse fra soning. Da kontaktes de av tilbakeføringskoordinator fra fengselet, sammen med NAV.

Kriminalitetsforebyggende team er samlokalisert med politiet, men er organisert inn under barneverntjenesten i kommunen. Målgruppen deres er ungdom mellom 13 og 18 år som har begått straffbare handlinger, eller hvor det er bekymring knyttet til at de skal begå straffbare handlinger. Målsettingen er å motvirke at ungdom begår straffbare handlinger gjennom å styrke deres tilhørighet til og deltakelse på naturlige arenaer; familie, venner, fritid, skole og arbeid. Temaet jobber på individ- og systemnivå og deltar på kjernegrupper på ungdomskolene og videregående skoler, samt har ansvar for å utarbeide og

følge opp alternative straffereaksjoner, som ungdomskontrakt. Fra samtalen klipper jeg følgende:

Ungdom i fengsel har rett til ettervern. Når de er over 18, har barneverntjenesten mulighet til å følge opp fram til fylte 23 år dersom ungdommen selv samtykker. En del ungdommer har frivillige hjelpe-tiltak. Et avslag på søknad om ettervern skal begrunnes i hensynet til barnet. Det kan virke som det er en kamp å tenke barnets beste, og ikke økonomi. Både barn og hjelpere må kjempe for tilbudene som er nødvendige. Det vil ta mange år for disse ungdommene å sikre en selvstendig tilværelse pga. rus og andre sammensatte problemer (som økonomi, bolig, utdanning, arbeid) som gjør at det blir viktig å få til fleksible tiltak i kommunen. Oppfølgingstjenesten er forpliktet til å møte i fengslet når ungdommen har barneverntiltak. Da søker de å sikre at ungdommen får nødvendig behandling og oppfølging. Varetektsfengsling er en stor utfordring. Det er litt vilkårlig hvor det er ledig plass og vanskelig å sikre at de ikke har kontakt med voksne innsatte. Derfor blir det stor grad av isolasjon. Ved fengsling har barneverntjenesten kontakt med politiet og også tingretten.

Kriminalitetsforebyggende team forsøker å ha en traumebevisst omsorg for ungdommene, det er viktig med en slik forståelsesramme i forhold til konsekvens- og atferdstenkning, og i forhold til å snu hjelpeapparatet, se kapittel 10. Barnekonvensjonen inviterer til samarbeid og til å være tydelig som barnevernstjeneste – «hva er min rolle?» Barnevernloven skal ikke være en straffende institusjon. Hvordan ruste ungdommene til å bli mest selvstendige: Å være lydhør, nysgjerrig og ha barns stemme langt fremme. Kristiansand kommune er med i prosjektet «Barnets stemme»¹⁸. Det må være en handlingsplan som er landsdekkende når det gjelder ungdom i fengsel, ikke opp til hver kommune, for da blir det ikke likebehandling. Dette gjelder også oppfølgingstjeneste.

Erfaringen er at det er tydelige ønsker fra ungdommer om hjelp til rusbehandling, men det er en ambivalens både hos ungdommer og foreldre når det gjelder barneverntjenesten: f.eks. «har aldri fått hjelp» eller «barneverntjenesten mener at det går til helvete med disse barna». Det er derfor både krevende og viktig å sikre midler til å bygge opp et faglig grunnlag og et

---

¹⁸ <http://www.r-bup.no/pages/foreldrekonflikter-barnets-stemme>

forpliktende samarbeid med rus- og psykiatriomsorgen for ungdom. Dette gjelder den mest sårbare gruppa av ungdommer.

I Kristiansand gir fagfolk fra politi, barnevern, konfliktråd, kriminalomsorg og friomsorg, uttrykk for utstrakt samarbeid over fag- og etatsgrenser med ukentlige samarbeidsmøter, der de deler bekymringer og fordeler oppgaver. Kristiansand kommune var den første kommunen i landet som innførte en kriminalitetsforebyggende koordinatorstilling i rådmannens stab på 1990-tallet. I 2008 startet et samarbeid mellom konfliktrådet og politiet om ungdom som begikk lovbrudd. Kanskje er noen av disse tiltakene medvirkende til at denne kommunen er den beste samarbeidskommunen UE har når det gjelder løslatelse og oppfølging av ungdommer? Og at ungdomskriminaliteten har gått ned?¹⁹

ÅNA FENGSEL

Åna fengsel ligger vakkert til midt i et flatt landbrukslandskap – med de for Jæren typiske steingjerdene på hver side av alléen som fører opp mot fengselet.

Jeg blir møtt av avdelingsleder Anne Øyri som har organisert møter med to innsatte ungdommer. Den ene har sonet i et annet fengsel etter at han var i UE. Nå er han overflyttet til Åna. Han ble så isolert i det andre fengselet, sier oppfølgingskoordinator i fengslet. Det var både for å skåne seg selv og for å

---

¹⁹ <http://www.kristiansand.kommune.no/no/Nyheter/Fortsatt-nedgang-i-ungdoms-krim/>

skåne andre. Han fyller 18 år i dag, og jeg medbringer hilsener fra UE som han blir svært glad for, men jeg får ikke lov å ta med kake til ham. Regelverket tilsier dette pga. risiko for dopsmugling. Han har ikke fått kake på Åna, den slags hører ikke hjemme her. I UE ville han ha blitt feiret med kake.

Den andre har ikke vært i UE, men i flere andre fengsler og barneverninstitusjoner. Han er akkurat for gammel til å komme til UE.

BREDTVEIT FENGSEL

Bredtveit er et kvinnefengsel. Vi var flere ganger på besøk og snakket med ansatte som hadde erfaring fra arbeidet med svært unge innsatte, Tone Monkerud og Doris Bakken. Tone Monkerud har lang erfaring med unge innsatte. Hun har også hatt stor betydning i etableringen av ungdomsteamet i Oslo fengsel²⁰ og rådgitt ved etableringen av UE. Hennes erfaringer er derfor viktige for det videre arbeidet på feltet. Hun er sosialantropolog, med lang erfaring innenfor det interkulturelle feltet, og også med å arbeide innen rammen av barnevernet. Denne flerfaglige kompetansen er viktig innen kriminalomsorgen. Doris Bakken samarbeider med Tone Monkerud i Bredtveit om rehabilitering og oppfølging av kvinnelige innsatte. Begge gir uttrykk for det statistikken tilsier – at det er sjelden de har innsatte under 18 år. Samtalene med begge vil bli gjengitt andre steder i rapportene.

---

²⁰ <http://www.oslofengsel.no/nyhet-ungdomsteamet.html>

OSLO FENGSEL

To barnevernstudenter og jeg hadde en samtale med koordinator for ungdomstiltaket i Oslo fengsel, Cathrine Moldestad²¹. Cathrine Moldestad er avdelingsleder i Ungdomstiltaket ved Oslo Fengsel. Videre består tiltaket av en inspektør, fem miljøterapeuter og en psykolog. Miljøterapeutenes bakgrunn og utdanning er sosionom, faglærer i byggfag, hovedfag i kriminologi og barnevernspedagogikk. Psykologen er tilknyttet fengselspsykiatrisk poliklinikk som er en spesialisthelsetjeneste innen psykisk helse. Tre av miljøterapeutstillingene er lånt fra Ungdomstiltaket som skal plasseres på Østlandet. Moldestad selv har utdanning innen idrett fra Universitet i Agder og kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS).

Ungdomstiltaket het tidligere Ungdomsteamet og har siden 2007 arbeidet med tilrettelegging for innsatte i alderen 15–22 år, men det bemerkes at de sjelden har innsatte nede i 15-årsalderen. Da bestod de av faginspektør, fengselsfaglig koordinator, barnevernskonsulent og én miljøterapeut. De unge innsatte kunne, som de også kan i dag, være fordelt på de ulike avdelingene i hele Oslo fengsel. Høsten 2009 åpnet de en ungdomsavdeling med plass til 18

---

²¹ Samtalen er skrevet ut av studentene, og jeg har deltatt i redigeringen.

innsatte i alderen 15–22 år, men denne ble lagt ned våren 2010. Bakgrunnen for dette var flere hendelser, sier Moldestad. Ungdomsteamet gikk da tilbake til å arbeide med unge innsatte som var plassert på de ulike avdelingene i hele Oslo fengsel. Ungdomsteamet ble igjen bestående av faginspektør, fengselsfaglig koordinator, barnevernskonsulent og to miljøterapeuter. Etter hvert fikk Ungdomsteamet innvilget nye stillinger, som representerer dagens Ungdoms tiltak.

Ved nyansettelser til tiltaket har det vært viktig å se på søkerens personlighet, for å sikre et godt fungerende team. Det vil også være svært viktig med tydelige, tålmodige og trygge voksne, som helst ikke er i så nær alder med de mindreårige innsatte. Til en kommentar om at ansatte i nær alder med de innsatte også kan fungere som en døråpner for mange samtaler, understreker Moldestad at dette kanskje fungerer best ved fengsler der de har flere voksne per ungdom (slik som i Ungdomsenheten i Bjørgvin). Videre kreves det at søkerne har minst en bachelorgrad, og gjerne lignende arbeidserfaring. Moldestad understreker at de per i dag har et godt fungerende team, der de drar nytte av hver enkelt kompetanse og spesialområde, som bidrar til å holde teamet sterkt og stabilt.

Det er kriminalomsorgen som setter rammene for praksisen. Dette kan være utfordrende for de av personalet som ikke har utdannelse fra kriminalomsorgen eller har arbeidet innenfor liknende rammer tidligere. Siden de unge innsatte ikke har en egen avdeling, må tiltaket samarbeide og koordineres med flere avdelinger. Alle innsatte har krav på en time lufting hver dag. Dersom en av de unge innsatte har begrensede muligheter for fellesskap eller annen aktivitet grunnet ileggelse av reaksjon (for eksempel kan utestengelse av fellesskap være en reaksjon på truende atferd), forsøker teamet å legge til rette for aktivitet både i og utenfor avdelingen, som blant annet samtaler. En avdeling kan bestå av 14 til 27 innsatte, med to til tre ansatte som skal gjennom ulike rutiner og gjøremål i løpet av dagen. Det betyr at sikkerheten både for innsatte og ansatte må ivaretas. Derfor trengs det også tiltak som restriksjoner som ivaretar både innsatte og ansatte, og som er for fellesskapets beste.

Struktur betyr på mange måter samordning av personalet. For å få til en bedre samordning av personalet som har ungdom på sin avdeling, foreslår Moldestad at man sender ansatte på kurs for å oppnå en bedre forståelse av ungdomsatferd og hvordan man på best mulig måte kan møte ungdommene

innenfor fengselets restriksjoner. Utfordringen med dette er at det vil kreve store ressurser å kurse en så stor gruppe.

Innsatte som er fra 15 til og med 17 år er automatisk en del av tiltaket. Ungdom mellom 18 og 19 år motiveres til å ta imot oppfølging, men har også muligheten til å takke nei. Innsatte til og med 22 år kan også bli en del av tiltaket, men da må de selv melde sin interesse. Ungdom i alderen 15 til og med 19 år som er tilknyttet tiltaket har en direkte tilgang til psykolog.

Moldestad beskriver videre rutineene Ungdomstiltaket har ved inntak av nye innsatte. Avdelingslederen og en miljøterapeut har en innsatsamtale med den aktuelle ungdommen. Denne miljøterapeuten blir ungdommens primærkontakt. Under samtalen kartlegges ungdommen, og det opprettes en samarbeidsavtale og samtykkeerklæring slik at Ungdomstiltaket kan ta kontakt med blant annet det eksterne hjelpeapparatet.

Ungdomstiltaket tenker mot løslatelse fra første møte, og derfor inngår det i kartleggingen også spørsmål om den innsattes liv utenfor fengselet. Primærkontakten og ungdommen utarbeider deretter en handlingsplan som skal dreie seg både om tiden under fengsling og etter løslatelse. Litt senere gjennomfører psykologen en mer omfattende kartlegging av ungdommen. Det som kommer fram i denne kartleggingen brukes som en veileder i handlingsplanen. Ungdomstiltaket mener at en slik plan vil gjøre det enklere for både tiltaket, de ulike avdelingene og den innsatte å arbeide mot samme mål. Det er likevel viktig at ungdommen selv føler eierskap til planen. Et mål på en slik plan kan for eksempel være å klare å stå opp til skolen eller å holde orden på cellen. Alle ungdommene bor på eneceller. I cellen har de seng, skrivebord, klesskap, TV, radio og som regel toalett.

Ungdomstiltaket arbeider mye med å sette sammen funksjonelle grupper som bidrar til et positivt samvær og motiverer for endring. Av programmer fokuserer de på stressmestring og sinnemestring, som er relativt korte og enkle program å bruke både for innsatte som sitter i varetekt og som soner dom. Bakgrunnen for dette er å gi den enkelte verktøy som de kan bruke i en svært usikker og stresset periode. Dette kan kanskje forhindre at de kommer opp i utagerende situasjoner. De tilbyr også bo-trening, og for at alle, uansett i varetekt eller på dom, skal få fullført bo-treningen, gjennomføres dette i bolker på en uke av gangen. Bo-treningen foregår seks ganger i løpet av året i Ungdomsbasen som består av stue, kjøkken og vaskerom. I løpet av uken skal

de gjennom ulike emner som blant annet kosthold, brannsikkerhet og renhold, i tillegg til at de får veiledning fra NAV.

De fleste innsatte som er tilknyttet Ungdomstiltaket i dag er sysselsatt med jobb eller skole. På skolen prioriteres alle unge innsatte som fremdeles har rett på skolegang. Skoledagene kan variere i alt fra én time til fulle skoledager, avhengig av ungdommens konsentrasjonsevner, motivasjon og skolens kapasitet. Undervisningen har både en praktisk og teoretisk tilnærming. Et eksempel Moldestad gir, er at ungdommene kan få mulighet til å delta i ulike skoleprosjekter som er mer praktisk rettet, der de får erfare og lære om blant annet markedsføring, budsjett og planarbeid.

Til en kommentar om at noen ungdommer i andre fengsler ønsker seg til Oslo fengsel fordi det er lett å få tak i narkotika og sjelden urinprøver, sier Moldestad at det har vært og er vanskelig å forhindre og kontrollere innsmugling og misbruk av ulike rusmidler. Det gjennomføres urinprøver hver dag, men med alt fra 14 til 27 innsatte og to til tre ansatte per avdeling, vil det være umulig å ta urinprøver av alle innsatte hver eneste dag. Det blir tatt urinprøver av de innsatte man har mistanke til, og ellers tar de rutinemessige stikkprøver på alle avdelingene. Oslo fengsel ligger ganske sentralt i Oslo, og det har også vært nevnt tidligere i media at det er et problem med innkast av narkotika over muren.

Ved spørsmål om PUM (personundersøkelse for mindreårige) benyttes i fengselet, var svaret nei. Mindreårige på dom skal ha en PUM, men på daværende tidspunkt opplevde ikke Ungdomstiltaket at dette ble oversendt til fengselet. Under intervjuet ble det usikkert om det er friomsorgen eller barnevernet som skal gjennomføre PUM-en. Barnevernet deltar nå på alle fengslingsmøtene som angår de mindreårige. Dette har gjort det lettere for Ungdomstiltaket å komme raskt i kontakt med både dem og andre eksterne samarbeidspartnere, men fengselet får generelt lite informasjon utenfra.

Da vi spør om fengselet hjelper og tilrettelegger for at ungdommen skal kunne søke om ettervern hos barnevernstjenesten, forteller Moldestad at de har et tiltak som heter Ung Ut, der de blant annet undersøker tilbud om ettervern og rutinene rundt dette. Videre forteller hun at mange av de unge innsatte ikke ønsker ettervern, men at fengselet motiverer til å ta imot tilbudet barnevernstjenesten kommer med. Et av barnevernstjenestens mål er å gjøre ungdommen i stand til å klare seg selv etter at ettervernet opphører. I noen

tilfeller betyr dette at de gradvis overføres til NAV, men fengselet ser da at vedkommende ofte mangler en støttekontakt som kan motivere ungdommen til for eksempel å møte opp til avtaler. Dette kunne i mange tilfeller forhindre tilbakefall.

Ungdomstiltaket ønsker å være en stabil støttespiller, og ungdommen får derfor ikke lov til å bytte ut sin primærkontakt. Dette er særlig med tanke på å skape en god relasjon, da ikke alle mennesker går like godt sammen. Alle de fem miljøterapeutene arbeider derimot like mye med hver enkelt, men primærkontakten har et større ansvar for at internt og eksternt hjelpeapparat er på plass. Miljøterapeutene er alltid i dialog med psykologen om hvordan de på best mulig måte kan legge til rette for positivt endringsarbeid for den enkelte innsatte. Dette formidles videre til de ulike avdelingene, men god kommunikasjon vil alltid være utfordrende i et så stort system.

Moldestad mener forebygging av kriminell atferd bør skje i samhandling med foreldrene. I fengselet tilrettelegges det for besøk fra familien og andre pårørende av den enkelte innsatte. Når det kommer til kontakt og videreformidling av informasjon til foreldrene der ungdommene ikke ønsker kontakt, overlater Ungdomstiltaket dette stort sett til barnevernstjenesten.

Ved spørsmål om det er høy turnover blant de ansatte, sier Moldestad at «det til tider kan være tøft å stå i jobben, men med et team som støtter hverandre og er der når det trengs, står personalet stabilt og trygt i det arbeidet de gjør». Moldestad forteller at en av fordelene kan være at miljøterapeutene får tid til å opparbeide en relasjon der grensesetting og den vanskelige samtalen kan settes i fokus uten at de får muligheten til å avise miljøterapeuten på den måten de kan gjøre ute i samfunnet. I den forbindelse er det svært viktig å få det eksterne hjelpeapparatet inn i fengselet for å skape en relasjon med innsatte før løslatelse. Det har vist seg at det kan være vanskelig å etablere denne relasjonen i etterkant. Moldestad ønsker seg derfor et større nettverk som kan gi fortgang i nødvendige prosesser for den enkelte innsatte.

Etter Moldestad erfaring blir ungdommene ofte gjengangere, men at man i de fleste tilfeller kan se positive endringer og at de ofte oppsøker teamet når de blir fengslet. Hun forteller at støtteordningen og tiltakene retter mye fokus mot skole og jobb, men at fritiden kan bli glemt. «Dette er absolutt noe vi, og sikkert mange andre, kan bli flinkere på», legger hun til. Det er kanskje på

fritiden mangelen på et positivt og forebyggende miljø uteblir. Dette er også en av grunnene til at Ungdomstiltaket spør ungdommene hvilke interesser de har ved ankomst til fengselet. Et mål er å få flere organisasjoner og fritidsklubber til fengselet for å presentere sine tilbud for de innsatte.

Mange av de unge innsatte sliter med søvn. Dette kan komme av dårlige rutiner, stress eller angst. Det å være plassert i fengsel kan være et veldig inaktivt liv, der man ofte sitter mye på cellen og beveger seg over små arealer. Ungdomstiltaket fokuserer derfor på fysisk aktivitet, og prøver å skape en arena der innsatte kan utvikles både motorisk og helsemessig. Tiltaket prøver å forme en så normal hverdag som det går an i et fengsel, men det er vanskelig med tanke på at ungdommene er plassert sammen med voksne innsatte. Det blir derfor også viktig å spørre seg selv om hva som er «akseptabel, normal og forventet» oppførsel fra den mindreårige gruppen.

ULLERSMO FENGSEL

Ullersmo er et fengsel med høyt sikkerhetsnivå, og ligger rett utenfor Oslo, tett opp til vei og jernbane-nett.

Vi møter en ungdom som akkurat har fylt 18 år og som har erfart det å sitte i UE. Vi er sammen med en barnevernsansatt som følger ham opp i fengselet og som skal følge ham videre når han løslates. Denne oppfølgingen er noe han selv har villet.

Flere ungdommer har sittet på Ullersmo i de årene UE har eksistert. Spørsmålet er om dette burde ha vært unngått. Ikke minst stiller vi dette spørsmålet etter å ha vært der og snakket med både en innsatt ungdom og med en barnevernsarbeider med lang erfaring fra oppfølging av unge innsatte. Ut fra det begge sier, mangler fengselet kompetanse på ungdom og rehabilitering av ungdom. Spørsmålet er om flere fengsler burde ruste opp sitt personale og sine samarbeidsrelasjoner til kommunale og statlige tjenester for å forsøke å etterkomme barnekonvensjonens krav.

SAMTALER MED INNSATTE I ANDRE FENGSLER

Møter med Svein:

Svein har sittet lenge i UE og også i andre fengsler. Til sammen har han innen fylte 19 år sittet i over fem ulike fengsler. Flere av ungdommene som soner ferdig i UE innen fylte 18 år og så begår ny kriminalitet, blir satt inn i fengsler i nærheten. De blir fulgt opp og får besøk fra UE, både fra ledelsen og fra teamet. Særlig den barnevernsfaglige i teamet fulgte opp Svein og besøkte ham uken etter at jeg hadde vært der. Jeg dro dit for å snakke med Svein igjen etter å ha truffet ham i BF noen måneder før. Jeg snakket også med ansatte som var tilstede og spurte dem om erfaringene fra UE og fra det arbeidet som de ansatte og det tverretatlige teamet utfører.

Svein er tilbake i fengsel fra rusinstitusjonen. Han ble utskrevet grunnet trusler og gjeninnsatt i fengsel. Han er 19 år, problemet oppsto nå pga. rus og gjeldsproblematikk. Det var ikke mulig å fortsette i UE pga. alder, og det beklaget de ansatte i UE. De så at han burde ha kommet tilbake dit. Men de skal prøve på nytt med et tidligere planlagt opplegg i en større by der det bor en nær slektning som gjerne vil følge ham opp. Psykologen i rusinstitusjonen der han kommer fra og den barnevernsfaglige i tverretatlig team, skal i gang igjen og prøve å finne et nytt opplegg. Det forrige opplegget strandet da rusinstitusjonen ikke ville ta imot ham fordi han hørte hjemme i en annen region. Men nå har han søkt seg til dette fengselet, der jeg besøker ham. Tverretatlig

team forsøkte å få stoppet det fordi de visste at det ikke er noe tilbud til ham der. Han har svært sammensatte behov, både innen feltene rus og psykiatri. Det er ikke lett å få koordinert alt sammen. Jeg har også snakket med en annen nær slektning som er veldig bekymret for ham, etter at jeg har avklart med UE hva jeg kan si, at han har det bra i fengselet og at ingen ting tyder på at noe er galt. Slektningen er redd for at han på ny kunne være på vei inn i en psykose.

Møter med Jens:

Jens har nylig fylt 18 år. Han soner dom, skal ut i september, kanskje før.

Vi spør om han kan fortelle litt om tiden i Ungdomsenheten. Han kom først inn på lukket avdeling i Bergen fengsel (BF) og var der i fire måneder, 16 år gammel da. Han beskriver forholdene på lukket avdeling som passiviserende: «fikk ikke luften» (dvs. være ute i luftegården), 23 timer innlåsing, kun en time ute. Han forklarer at han «mista energien i lukka – var våken hele natta – orket ikke luften.» Når han ikke fikk luften sammen med den han kjente – en kompis – så nektet han å luften der.

Han ble overført til Ungdomsenheten (UE) etter oppholdet på lukket i BF og sonet da en dom på 15 måneder – 12 av dem i enheten.

- Vi spør hvordan overgangen var, hva som var bra i Enheten?

Det ble mer positivt, det var bra mat! Alltid fullt kjøleskap og vi kunne lage mat selv-

Han beskriver hvordan han så at andre innsatte i enheten fikk lov til mye mer enn ham – som å dra til byen, på biblioteket – og tenkte at det ville han og:

Da måtte jeg oppføre meg bra. Det ville jeg! Jeg ville få lov til de tingene.

- Hva med skole i Enheten?

Han begynte på vanlig videregående mens han var i UE og sier:

I starten hadde jeg med to miljøarbeidere som satt i bilen. Etter hvert måtte jeg ta bussen alene.

Han fortalte klassen om sin situasjon. Det måtte han for å forklare hvorfor han ble fulgt av to voksne. Det gikk greit.

Første gang han kom i fengsel var han 15 år. Det var i Larvik i 2010.

Hvordan var det der?

Greit. Alle som var der hadde ikke harde dommer. 'Satt inne for mindre ting.' (ikke så hardt miljø).

Han forteller at han også har sonet på barneverninstitusjon (fengslingsurrogat). En akuttinstitusjon – én måned. Første gang han var i barneverninstitusjon var han 12 år (plassering på tvang, langt hjemmefra). Før det hadde han et kort opphold i fosterfamilie. Han har også vært akutt plassert på to andre barnevernsinstitusjoner også langt fra hjemmet (og han rømte fra den siste).

Han forteller at det er strengt i det fengslet han er nå hvor vi besøker ham, at han fikk vite første dagen at han ikke ville få perm eller komme ut etter 2/3 soning. For åtte måneder siden hadde han likevel fått perm, men: «Jeg dreit meg ut på den første permisjonen. Fikk positiv test [på narkotika].»

Vi spør om han opplevde at han fikk være med å ha noe å si over hverdagen sin i Enheten – sammenliknet med for eksempel Ullersmo, hvor han også har vært:

Her [i dette fengslet] er det ikke så mye å si. På UE fikk jeg satt opp hele dagen min. Planla for en uke av gangen. Jeg følte at jeg hadde mye å si over dagen min.

Vi spør om besøk fra familie i UE. Han forteller at mor kom to ganger, og den ene gangen var søsknene med. Mor bodde på hotell, og han forteller hvordan de fikk være sammen utenfor UE, alene.

Han forteller hvordan han opplevde det å få *tillit* og gradvis mer frihet i UE, og hvor motivert han ble av det. Han fikk jobb på en kafe i nærheten av UE og jobbet der til 23 om kvelden fire dager i uka, det fikk han lov til selv om han egentlig skulle være tilbake kl. 22. Da følte han at han fikk lov til noe som ikke alle de andre fikk; et spesielt *privilegium*. Det gjorde ham motivert. Fikk en kjempegod attest fra arbeidsgiver. Han forteller hvordan han fikk jobb dagen etter intervjuet, med en gang!

- Vi spør om han kan si noe mer om hva det å få tillit, betyr:

Hvis jeg veit at hvis jeg gjør *det* og *det*, så skjer *det*, så jobber jeg mye mer for å få det. Men sånn som her i fengslet, da, får jeg høre første dagen: 'Du få'kke 2/3! Du få'kke perm!' Da mister jeg motivasjonen!

Han sier noe om utdanning og vi spør litt mer om hvor langt han har kommet

Jeg er ferdig med eksamen nå! [vi gratulerer]. Men mangler fellesfagene: norsk, matte, samfunnsfag, naturfag – og de hjelper ikke til med noen lærlingplass i fengslet nå.

Noe annet som motiverte Jens var kompisene hans. Han forteller om da han var på perm fra UE:

Jeg var her [i denne landsdelen] på perm. Da møtte jeg kompisene mine igjen, da fikk jeg motivasjon. Vennene mine sa sånne ting som 'nå må du skjerpe deg', 'når du kommer ut skal vi ha det fett'. Da ble jeg motivert.

Vi spør litt mer om skole – Hvordan var det på barneskolen? Han forteller om en god ordning på skolen – et «pusterom». Der hadde han «timer», sammen med noen andre elever som også strevde litt. På Pusterommet kunne man slappe litt av, spille kort, og der fikk man bedre leksehjelp.

Jeg likte å slåss mye. Det ble problemer på skolen... eller egentlig begynte det i barnehagen.

Han forteller om første kontakt med barnevernet:

Første gang jeg møtte barnevernet var jeg 9–10 år, og hadde blitt utvist fra skolen fordi jeg hadde slåss og truet andre. Jeg begynte å røyke da jeg var 9 år. Ble meldt til barnevernet en gang før det og, da jeg var 6 år.

- vi spør hvorfor han ble meldt, og han svarer «hærverk».

- vi spør noe om barnevernet og hva som burde vært annerledes/hva som var feil i det barnevernet gjorde

Når jeg ble sent i fosterhjem, var det midt i Oslo. Jeg kom i en spesialklasse sammen med bare problembarn. *Det var da jeg ble kriminell.* Hvis barnevernet ikke hadde gjort det, så hadde jeg ikke blitt kriminell...

Så forteller han om en annen vanskelig opplevelse – en fylkesnemndsak om tilbakeføring/fortsatt omsorg, der han hadde et sterkt ønske om å komme hjem, mor ville det også, men barnevernet mente fortsatt omsorg utenfor hjemmet var best:

Da jeg var 13–14 år var jeg på barnevernsinstitusjon på Sørlandet. Jeg ville hjem, mor ville ha meg hjem. Jeg fikk ikke flytte hjem, og da ga jeg opp! Da ble jeg kriminell. Jeg gjorde alltid mye kriminalitet bare for å bevise [overfor barnevernet] at de ikke kunne holde meg der!

Slik ble kriminaliteten et svar på, og en protest mot, at han ikke ble hørt. Han forteller videre:

Når jeg ble 15, og satt i Larvik, ga de [barnevernet] meg opp. Da jeg ble løslatt, fikk jeg flytte hjem. Men da var det jo for seint. Da var jeg blitt kriminell.

Hvorfor tro Jens at han ville sluttet med kriminalitet hvis han hadde fått flytte hjem fra Sørlandet den gangen?

Hos moren min kan jeg ikke holde på sånn som jeg gjør på institusjoner. Mens hjemme, hvis politiet kommer på døra, jeg hadde ikke kunnet gjøre det. Kunne ikke skuffe moren min.

Det han sier er at hjemme er det noen å skuffe, og hjemme blir han lettere avslørt.

Tilbake til UE – om hva som var bra der:

UE har vært veldig bra for meg. Før jeg kom dit, hadde jeg ingen planer om å slutte med kriminalitet, heller ikke i starten mens jeg var der. Men så begynte jeg å få tillit, de sa at jeg gjorde det bra, jeg fikk mye positive tilbakemeldinger. *Så jeg endra tankemønster fra at jeg ville holde på med kriminalitet, til at jeg ikke ville det.*

Han ble løslatt fra UE i 2013. Forteller at før han kom til UE var han i et annet fengsel. Der drev han med TIP (tekniske fag). Han forteller om hvordan han gjorde det kjempebra i de fagene – «fikk seksere i alle fag». Så begynte han på videregående skole i hjembygda der han hadde kompiser – på TIP linje. Det gikk greit i starten, men «så ble jeg lei».

Jens forteller hvem som har vært hjelpere fra de ulike etatene – men vi får ikke vite så mye om hvordan samarbeidet skole – UE – barnevern / Jens – friomsorg, fagteam og KIF har vært.

– Vi spør om han har hatt noen kontakt med psykolog:

Fikk tilbud i Bergen om å bli fulgt opp av psykolog, men jeg vil ikke bruke fritida mi på det!

– Vi spør hva som skal til for at det skal gå bra nå når han kommer ut:

Først og fremst en jobb! Men det er jo viktig med oppfølging og, jeg har jo valgt det her frivillig. Man trenger hjelp til det *vanlige voksne* gjør. Mutter'n er ikke noe god på det. Det er viktig med oppfølging, ellers går det ikke.

Jens har hatet barnevernet, og villet vise dem at de tiltakene de vil ha, ikke går. I UE og tiltakene etterpå – det var annerledes – det valgte han selv. Disse guttene er vant til å få alt tredd ned over hodene sine, tvangstiltak, lukket institusjon, akutt plasseringer... Og i UE opplever de å få innflytelse over livene sine igjen, og at de kan velge å si ja til tiltak.

Vi snakker om dette med at mange ungdommer har så negative erfaringer med barnevernet og derfor ikke vil ha noe ettervern. Jens sier at det er viktig at de får vite at tiltak og oppfølging er noe helt annet: «ungdommene tror 'barnevernet' etter soning er det samme som før, med innelukking, institusjon».

Vi peker på det motsetningsfylte i at han rømte fra barneverninstitusjoner, men ikke fra UE, selv om han hadde muligheten (til å misbruke tilliten). Han sier:

I barnevernet måtte jeg rømme for å gjøre det jeg ville. Nå kan jeg velge. Tilliten blir mer verd i et fengsel enn i en barneverninstitusjon, for i fengsel forventer man ikke å få tillit, alle får det ikke, og man føler seg ekstra 'beæret' over det og at man må håndtere den tilliten godt.

Han opplevde at han aldri fikk sjansen av barnevernet til å vise at han kunne håndtere tillit, at han fortjente det. Jens sier:

Hvis jeg ikke får noe tillit [bare tvang og pålegg], får jeg ikke dårlig samvittighet hvis jeg gjør noe kriminalitet. Får jeg tillit, så får jeg dårlig samvittighet. Da skuffer jeg dem [som har vist meg den tilliten].

Sammendrag kapittel 6

Samtalene med Svein og Jens, med Allan og Even (se Innledningen) og de andre innsatte i UE, viser at de alle har store behov for tett og sammensatt oppfølging over lang tid for å kunne klare seg videre, slik ansatte også har understreket gang på gang. Det er allmennmenneskelige basale behov for trygghet, stabilitet og forutsigbarhet, som de kanskje aldri eller bare delvis har erfart. Det dreier seg både om personer og omgivelser. Mange av dem har opplevd materiell fattigdom, med de negative følger vi i dag vet at dette har for barn i forhold til mestring (Kristofersen & Clausen 2008). Så kommer traumene og tapene i løpet av oppveksten i tillegg (se kapittel 9 om dette). De trenger spesialundervisning for å kunne ta igjen vanlige skolefag, fysisk og mental trening, trening i å kommunisere trygt og tillitsfullt med andre, mestringserfaringer i personlige forhold med andre, i tillegg til ferdigheter innen vanlige aktiviteter for barn og ungdom. De trenger fremfor alt noen stabile og gode voksne som har tålmodighet og som de kan bygge et tillitsforhold til. Det kommer tydelig frem i alle samtalene at barnevernet ikke fungerer etter målsettingene eller behovene, snarer tvert imot. Det virker som et alvorlig varsko vedrørende det norske barnevernet. Det virker åpenbart at det må store endringer til, både når det gjelder tjenestenes kvalitet og kvantitet, fra utdanningen innen barnevernet til organisering og budsjettering av tjenester. Dette ser ut til å være i samsvar med en rekke undersøkelser og evalueringer, se f.eks. Kristofersen, L. B., Sverdrup, S., Haaland, T., & Andresen, I.-H. W. (2006); Voksne for barn (2008) og (2009); Riedl, T. R. (2008a); Riksrevisjonen (2011–2012); Meld. St. 7 (2014–2015); Backe-Hansen, E., et al. (2011); Backe-Hansen et al (2014); Kayed et al (2015).

7 Flere oversikter over de innsatte ungdommene fra kriminalomsorgens registre

Statistical information did not fall from the sky like some pure reflection of a pre-existing “reality”. Quite the contrary: it can be seen as the provisional and fragile crowning of a series of conventions of equivalence between entities that a host of disorderly forces is continually trying to differentiate and disconnect (Desrosières 1998:325).

Dette sitatet er en god innledning til det som presenteres under. I første delrapport beskrev vi behovet for en enhetlig registrering av ungdommenes problemer og behov, enten det var psykologiske, opplæringsfaglige eller barnevernsfaglige emner. Målet er å effektivisere og kvalitetssikre både det tverretatlige og det tverrfaglige arbeidet som utføres og også for ungdommene å slippe å måtte gjenta og gjenta – og også gjøre det lettere for dem å få innsyn og forståelse for det som registreres og foreslås. I vårt videre arbeid erfarer vi nå andre problemer i tillegg til manglende enhetlig registrering.

Statistikk er ikke «uskyldig» eller nøytralt. Statistikkgrunnlaget og den eller de som har tenkt ut hvordan statistikk skal konstrueres og føres, kan ha noen tanker og erfaringer som gjør statistikken hensiktsmessig for noen forhold, men ikke for andre. Vi spør derfor om det er behov for en endring av statistikkgrunnlaget og -føringen – og ikke bare for UE, men for alle fengslene.

Hvorfor er dette vesentlig? Det er en nær relasjon mellom statistikk og politikk. Statistiske oversikter danner grunnlag for politiske beslutninger som igjen nedfelles i regelverk, normer og lover. Nye normer, lover, og nytt regelverk betinger således nye og andre konstruksjoner og føringer av registre og derved endret innhold i de statistiske oversiktene. Statistikker reflekterer ikke «virkeligheten», men er måter å representere og organisere virkeligheten på i kategorier og figurer som knyttes opp til kategoriene. Det er grunn til å undersøke om oversiktene og statistikkføringen over barn under 18 år i fengsel,

kan forbedres. Slik de nå foreligger, gjøres oversiktarbeidet både problematisk og komplisert²².

Særlig viktig blir f.eks. koblingen av data på barnevernstiltak, barne- og ungdomspsykiatri-tiltak og fengsling. Dette har verken beslutningstakere (politikere, departementer), myndigheter innen de relevante fagfelt og institusjoner (direktorater, fylker eller kommuner) eller fagfolk innen barnevern, kriminalomsorg eller rus- og psykiatri, mulighet til å få oversikt over. Slik mangel på oversikt og innsikt har store konsekvenser, skaper svingdørsklienter og gråsoneklienter og ineffektivt strev og arbeid for både klienter, pårørende og fagfolk.

Det ligger en uttalt og også utsagt angst, og med rette, hos mange for å koble data. Derfor har vi bl.a. Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste, NSD, og Datatilsynet. Spørsmålet er om dataregistrering og -kobling skal være i det godes eller det mindre godes tjeneste, dvs. til kontroll og maktutøvelse eller til hjelp og tiltak for en bedre livssituasjon.

En samtale rundt bordet med fem erfarne fagfolk fra kriminalomsorgen om dette, viste en tydelig skepsis for slik kobling. Det handler om berettiget angst for bruk av oversikt og kontroll til noe annet enn hjelp på folks egne premisser. Innenfor straffesakskjeden er det mange erfaringer for slik bruk som ikke blir oppfattet som hjelp.

På møte i Oslo fengsel i september 2014, erfarte vi at det er friomsorgen som foretar PUM, Person-Undersøkelse av Mindreårige. Det er obligatorisk å foreta PUM i flg. det nye lovverket om Ungdomsstraff.²³ Dette skal rekvireres av påtalemyndigheten, utføres av friomsorgen og ligge ved saken ved oversendelse til domstolen. PUM skal også ligge ved i DocuLive-registreringen, dvs. Kriminalomsorgens egen dokumentoversikt. Ved spørsmål om PUM benyttes i fengselet, var svaret (både fra Oslo fengsel og fra Kristiansand fengsel) nei. Mindreårige på dom skal som hovedregel ha en PUM, men på

---

²² Se Slagstad 1998; Desrosières 1998; Takle 2014.

²³ Straffeprosessloven § 161a: «Dersom det tas ut tiltale mot den mindreårige, skal slik personundersøkelse alltid foretas før saken pådømmes, med mindre det er åpenbart unødvendig eller saken gjelder ikke-vedtatte forelegg og påtaleunntatelser som bringes inn for retten.» Spørsmålet blir da når det kan anses å være åpenbart unødvendig med PUM, og dette er en skjønsmessig vurdering basert på faktum i saken.

daværende tidspunkt opplevde ikke Ungdomstiltaket (i Oslo eller Kristiansand fengsel) at dette ble oversendt til fengselet. Under intervjuet ble det usikkert om det er Friomsorgen eller barnevernet som skal gjennomføre PUM-en²⁴. Barnevernet deltar nå på alle fengslingsmøtene som angår de mindreårige. Dette har gjort det lettere for Ungdomstiltaket i Oslo fengsel å komme raskt i kontakt med både dem og andre eksterne samarbeidspartnere, men fengselet får generelt lite informasjon utenfra.²⁵ PUM skal defineres som en egen type personundersøkelse, PEU, i friomsorgens system KompisKif, og det krever utviklingsarbeid som ikke er utført ennå. Derfor vil eventuelle undersøkelser som er utført for denne gruppen være lagret i Kompiskif som en vanlig personundersøkelse, PEU. Skal man skaffe seg oversikt, må man ta kontakt med det enkelte friomsorgskontor.

Jeg har arbeidet sammen med statistikkansvarlig Ronald Borkamo i KDI for å finne relevante måter å hente ut data til oversikter som er hensiktsmessige for dette rapportformålet, dvs. data som til enhver tid kan oppsummere status for alle under 18 år, hvor de sitter, hva slags dom de soner, (dvs. varetekt eller dom), og på hvilket grunnlag, hvor mange ganger de har sittet inne, før eller under den aktuelle tidsperioden. Datagrunnlaget og registreringsformen i KompisKia og KompisKif, samt DocuLive, viser seg å være vanskelig tilgjengelig for slik oversikt. F.eks. må man inn i hvert enkelt fengsel (44 i alt), hente ut oversikt over alder på de innsatte, og så summere opp fra hvert enkelt fengsel det antall under 18 år som til enhver tid sitter inne.

I delrapport 1 anføres det at fra DocuLive kan man gå videre inn i den enkelte innsattes fange- og hendelsesjournal. Ofte er det slik at en går fra Kompis til DocuLive for å finne utfyllende informasjon, da det arkiverdige skal være lagret der, mens for eksempel journaler i KompisKia bare viser resultatet av en saksbehandling. Det er svært ulik kvalitet på utfyllingen av disse med ulike mangler. F.eks. om ungdommen hadde hatt besøk i fengslet, om han hadde hatt kontakt med barnevernet, om det var kontakt med verger osv.

---

²⁴ Etter straffeprosessloven § 163 heter det at 'Personundersøkelse utføres av en skikket person som vedkommende lokale kontor for kriminalomsorg i frihet utpeker, om ikke retten oppnevner en bestemt person til å foreta undersøkelsen'

²⁵ Se vedlegg 1.

I tillegg er det en rekke data som ville være nødvendig å koble opp til oversikten over innsatte, nemlig følgende:

Barnevern:

Når var første kontakt med barnevernet?

Hva slags tiltak underveis ble foreslått/gjennomført frem til oppholdet i fengselet?

Begrunnelsene for tiltak?

Løslatelse med hva slags tiltak fra barnevernet?

Barne- og ungdomspsykiatrien, BUP/Rus- og psykiatrinstitusjoner (ROP):

Når var eventuelt første kontakt med BUP/ROP?

Hva slags tiltak underveis ble foreslått/gjennomført frem til oppholdet i fengselet?

Begrunnelsene for tiltak?

Løslatelse med hva slags tiltak fra BUP/ROP?

Med bakgrunn i vårt oppdrag, å undersøke hvorvidt UE fungerer etter sitt formål, finner vi det nødvendig å stille en rekke spørsmål om samtlige fengsler som mottar barn under 18 år.

En problemstilling blir tydelig når det gjelder bosatte i Norge med utenlandsk statsborgerskap. Forsker Torbjørn Skarðhamar skrev i et notat «Kriminalitet gjennom ungdomstiden blant nordmenn og ikke-vestlige innvandrere. En analyse av fødselskullet 1977» fra SSB i 2008:

Problemstillingen er i hvilken grad ikke-vestlige innvandreres overrepresentasjon henger sammen med forskjeller i levekår. Det er tatt utgangspunkt i fødselskohorten 1977, og disse følges gjennom kriminalstatistikken og andre registre i en tiårsperiode. Sammenlignet med nordmenn er ikke-vestlige innvandrere overrepresentert blant siktede personer når det gjelder både forbrytelser og forseelser.

Ett av problemene her er at en del av de ikke-vestlige innvandrerungdommene er dømt for brudd på utlendingsloven, dvs. at forbrytelsen består i at de har

oppholdt seg for lenge i Norge. Det er sannsynligvis medvirkende til at de også blir overrepresentert blant dem som har blitt siktet for svært mange forbrytelser.

Videre skriver Skarðhamar:

Bosted, utdanningsnivå, sosial bakgrunn og økonomisk situasjon er forhold som henger sammen med registrert kriminalitet. Betydningen av å ha ikke-vestlig innvandrerbakgrunn blir kraftig redusert når vi kontrollerer for disse kjennetegnene. Både kjønn, sosial bakgrunn (foreldres utdanning), egen utdanning og økonomiske problemer har større betydning enn innvandrerbakgrunn i seg selv. Likevel er ikke-vestlige innvandrere fremdeles noe overrepresentert blant registrerte gjerningsmenn i forhold til personer uten innvandrerbakgrunn når vi kontrollerer for slike kjennetegn.²⁶

Det er innsettelse i varetekt eller på dom som er vårt anliggende. I delrapport 1 viste vi en oversikt over gruppen på *Nyinnsettelse pr. innsattkategori og alder* fra 1. september 2009 til 31. desember 2013. Den viser at i aldersgruppen:

15 år, satt tilsammen 27 i varetekt: 1 kvinne, 26 menn

16 år: varetekt: til sammen 66, av disse var 7 (kun menn) domfelte

17 år: varetekt: til sammen 157, av disse var 3 kvinner, hvorav 2 var domfelte og av de 154 mennene var 23 domfelt, se Tabell 1.

Tabell 1. Nyinnsettelse pr. innsatt-kategori og alder fra 1. sept. 2009 til 31. desember 2013:

Alder	Varetekt		Dom	
	Mann	Kvinne	Mann	Kvinne
15	26	1	0	0
16	59	0	7	0
17	154	3	23	2

Til sammen blir dette 275 nyinnsettelse. Men dette tallet gir ikke mening før vi har koblet nyinnsettelse med persondata, inntekstdato og enhetsnavn. Dette er nærmere omtalt nedenfor.

---

²⁶ http://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/notat_200633/notat_200633.pdf

Vi ville vite hvordan tallene ser ut for 2014, da det først og fremst er disse innsatte vi kan komme i kontakt med. Bildet ser da slik ut:

Tabell 2. Nyinnsettelse pr. innsatt-kategori og alder fra 1. januar til 31. desember 2014:

Alder	Varetekt		Dom	
	Mann	Kvinne	Mann	Kvinne
15	1	1	0	0
16	15	0	0	0
17	41	0	1	2

Tabellen viser ikke hvilke ungdommer som soner i Ungdomsenheten, fordi Ungdomsenheten ikke har noe eget registreringsnummer i Kompis-KIA. Dette beskrives nedenfor. Men én av de tre som for eksempel står oppført under «Bergen fengsel», sonet i UE både før og etter registreringen i Bergen fengsel pga. regelbrudd (vold mot ansatt). Han har i løpet av året blitt overført til Bergen fengsel fra UE seks ganger. (Dette har også forårsaket diskusjoner i personalet om berettigelse av slik overføring som en ytterligere straffereaksjon. Mange er bekymret for vilkårene for ungdommer innen murene i Bergen fengsel, slik jeg gjengir i flere av kapitlene her).

Men flere har vært innsatt flere ganger i tidsperioden. Av utvalget fra Bergen i aldersgruppen, 37 personer, er det tolv av disse som har flere opphold. Hvor mange av disse som faller innenfor perioden; innkomst til og med 31.12.2013, krever mye arbeid å finne ut av. I det videre arbeidet ville vi søke å komme frem til det absolutte antallet, i tillegg til alder ved førstegangsinnsettelse og om de ble satt i varetekt eller på dom, hvis noen ble innsatt flere ganger i perioden, samt statsborgerskap, soningsgrunnlag, dvs. selve domsgrunnlaget, og fremtidsplan. Ved hjelp av statistikkansvarlig i KDI, Ronald Borkamo, har jeg arbeidet over lengere tid for å finne de rette tallene på innsatte. Borkamo hadde et omfattende arbeid i å rense filene, slik at han fikk fremstillet én fil med alle innsatte under 18 år i tidsperioden. Målet med dette var å kunne sortere de innsatte ut fra ulike kriterier. Listen ble sortert ut fra det utdraget fra KompisKia som han jobbet med, men skulle tilføres mere data som jeg hadde bedt om; statsborgerskap, innsattstatus, ev. info om det er samme person som har kommet og gått (inn og ut av fengselet). Arkivsaknummer kunne jeg så finne ved å gå inn i fangejournalen på hver enkelt

innsatt. Borkamo gjorde dette for meg for Oslo fengsel og for UE og la det inn i filen. Han så da at ikke alle har arkivsaknummer, slik at man kan slå opp i DocuLive. Til slutt laget han en «nøkkel» for lesning av dataene:

Forklaring av dataelementer fra Kompis kia

InnsattÅr: Tar utgangspunkt i innsettelsen etter 01.09.2009

Innsattnr: Et løpenummer som er unik for hva enhet. Og innsattnummer er et nummer satt sammen av enhetsnummer, innsattår og løpenummer.

Ht1, Ht2, Ht3 er koder for innsettelser i dette tilfellet; NYIN betyr Nyinnsettelse og alle personer i utplukket vil kategoriseres som det.

Avd-Avdeling er kortbetegnelse på den avdeling innsatt ble satt inn på ved innsettelse

Dato er dato for innsettelse i fengsel

IK-Innsattkategori: Kategorisering av type gjennomføring; V=Varetekt, D=Dom, B=Bot

Alder beregnes fra født dato til innsettelse dato

F.dato er fødselsdato som er registrert i systemet

Kjønn angis ved K eller M

ID-samme person angir tilfeller hvor det er grunn til å tro at selv om personen har forskjellig personnummer ved ulike innsettelser, kan det være samme person. En person som settes inn i fengsel og som ikke har godkjent norsk personnummer, får generert et 6-sifret personnummer.

Statsborger er registrert statsborgerskap i vårt system

Siste innsattstatus angir LØ(løslatt), ÅP(Åpen/lav sikkerhet) eller LU(Lukket/høysikkerhet) og viser til om personen sitter inne eller er løslatt på det tidspunktet datautplukket ble kjørt ut.

Arkiv m/kommentar viser til om det finnes et arkivnummer på straffegjennomføringen, og personen har flere opphold etter oppholdet som innsattnummer viser til.

Opphold før angitte viser til at personen har opphold i fengsel før innsettelsen innsattnummeret refererer til

Da Borkamo hadde rensert hele filen på denne måten, fant han at det var til sammen 218 unge under 18 år som hadde vært innsatt i alt i tidsperioden, ikke 275.

Jeg valgte å starte med Oslo fengsel fordi jeg antok at det er flest ungdommer som innsettes der i første runde. Min plan var å bruke Oslo som sammenlikning med UE på variabler som handlet om oppholdet i fengselet og plan for og rapportert gjennomført rehabilitering. En utkjøring fra bare 2009 og 2010, viser at 47 personer under 18 år, alle var oppført med alder 17, hadde vært innsatt i Oslo. Av disse hadde seks vært fengslet tidligere. To personer sto

oppført to ganger og med samme innkomstdato, samme fødselsdato og samme statsborgerskap (Nord-Afrika og Midtøsten). Av dette trekker Borkamo den slutning at de sannsynligvis er de samme personene, men kan ikke være helt sikker før det er sjekket i DocuLive. En person kan ha flere saksnumre i DocuLive, dvs. ett arkivnummer i DocuLive for hvert fengselsopphold. I denne oversikten fra Oslo fengsel var det 28 som ikke hadde registrert saksnummer i DocuLive i KompisKia-oversikten. En annen kompliserende faktor ved registreringen var at det ikke var henvisning til DocuLive-nummeret i fangejournalen, og heller ikke alle STRASAK (straffesaks)numrene ligger i fangejournalen, under varetektsbildet (en egen rubrikk i fangejournalen).

Når vi så går over til en oversikt over Bergen fengsel i aldersgruppen, ser vi 37 innsettelse i tidsperioden. Av disse 37 viser KompisKia at fire personer står oppført to ganger og med samme innkomstdato, samme fødselsdato og samme statsborgerskap (to land i Nord-Afrika). Borkamo mener igjen at de sannsynligvis er de samme personene, men kan ikke være helt sikker før det er sjekket i DocuLive. Fem personer hadde ikke saksnummer i DocuLive i KompisKia-oversikten. Man må inn i selve registreringskjemaet på hver enkelt og søke opp DocuLive-nummeret/numrene. En av de innsatte i UE hadde for eksempel tre ulike DocuLive-numre, sannsynligvis pga. tre ulike innsettelse. En annen hadde to ulike personnumre, og tre hadde opphold i andre fengsler før de ble innsatt i Bergen. En gjennomgang av alle de 37 viser at de til sammen har 52 DocuLive-numre. En gjennomgang av to av de 37 viste at den ene hadde over 100 dokumenter i DocuLive, men den andre hadde over 150 dokumenter. Det er et omfattende arbeid å finne hvilke av dokumentene i hver enkelt sak som er relevant for oppdraget. Et annet spørsmål er for eksempel hvordan SSB har løst dette i sine kriminalstatistiske oversikter. De tar utgangspunkt både i kriminalomsorgens registre og i politiets registreringssystem, SSP. SSB dokumenterer også problemet med å skaffe en oversikt over de faktiske innsettelse og muligheter for videre oppfølging registermessig.

Disse uoversiktlige registreringene og de tidkrevende og innfløkte måtene å skulle skaffe frem noenlunde sammenheng i registerdataene over soningsgrunnlag, faktiske hendelser og opplegg under soning, vilkår for løslatelse osv., gjorde at vi i denne rapporten kun konsentrerer oss om UE og ikke hva som

har skjedd med ungdom i andre fengsler. I fellesskap fant vi ut at det er et omfattende og tidkrevende arbeid å kjøre ut en oversikt over de under 18 år som har sittet inne i hvert fengsel i tidsperioden. Det hadde vært ønskelig, men krever mye mer tid satt av i KDI, både for statistikkansvarlig og for forskerne.

I tillegg kommer det noen kompliserende faktorer: Registrering av UE i Bjørgvin ble opprettet 15/10-2009 med eget enhetsnummer i KompisKiA – og stengt den 13/8-2010 – fordi den ikke var blitt tatt i bruk. Da ble alle bestemt (registermessig, statistisk) innsatt i Bergen fengsel. Det arbeides nå med å opprette «E-bygget under Bjørgvin fengsel» som egen registerenhet, men ikke som eget fengsel, da dette er en for stor datamessig arbeidsoperasjon.

Etter å ha en noenlunde «renset» liste fra KompisKiA over 37 personer i aldersgruppen fra Bergen fengsel, kan man ikke se hvem av de 37 som har sittet i UE. Når vi går inn på DocuLive, så får vi opp de ulike avdelingene, men UE har ikke noe eget registreringssted – og i tillegg vet jeg at mange har sittet både i UE og på A (eller B eller noen av de andre avdelingene inne i Bergen fengsel) før, under og etter oppholdet i UE.

For å finne ut hva som finnes registrert for vårt evalueringsformål, må man så gå videre inn i minst tre ulike oversikter i hhv. KompisKiA og DocuLive for å finne de nødvendige dokumentene der over dommer, inntakssamtaler, kartleggingssamtaler, førstegangssamtaler, anmodninger om tilsyn fra barnevernstjenesten, andre barnevernsdokumenter, fangejournal, hendelsesjournal og eventuelt kanskje en personundersøkelse.

En sak er hva som faktisk registreres og hvordan, en annen sak hva det er som *ikke* registreres, loggføres og finnes i tabellariske oversikter.

Både Allan og Even fortalte om hvordan de fra tidlig barnealder av har falt mellom de velkjente «stolene» foreldrene, barnehagen, barnevernet, skolen, BUP og kriminalomsorgen – og vi kunne sikkert føyet til: helsestasjonen. Ville deres skjebner blitt annerledes hvis de hadde blitt registrert på en annen måte? Eller hvis registrererne hadde hatt andre forpliktelser om tiltak, gjennomføring, samarbeid og oppfølging for og *med* begge to. Forskning viser at svaret er ja. For eksempel er Det Kriminalitetsforebyggende Råds SLT-tiltak (Samordning av lokale kriminalitetsforebyggende tiltak) bygget på forskning og erfaring fra samordning av tiltak for barn og unge som faller utenfor. Se i tillegg: Berg og Collin-Hansen (2012); Glavin og Erdal (2013; Kjønstad

(2014); Winsvold (2011); Frøyland (2012); Hammer & Hyggen (2013); Stang et al. (2013).

Det er stor grad av psykiske lidelser hos innsatte. Spesialpersonale, slik som tverretatlig team, ville kunne arbeidet bedre og mer målrettet, dersom de hadde utdrag av journaler, selvsagt med innsattes samtykke²⁷, slik også oppfølgings- og tilbakeføringspersonalet etterlyser. Problemet er bl.a. at lovverket for hvert enkelt spesialfelt, er rettet inn mot det ene feltet, for eksempel helsepersonell-loven og forvaltningsloven, mens de innsatte har behov for tiltak som går på tvers av lovene²⁸. I rapporten «Mytar og anekdotar eller realitetar? Barn med tiltak frå barnevernet og tenester fra psykisk helsevern til barn og unge» anføres det fra Statens Helsetilsyn at de har funnet eksempler på at de to etatene (barnevern og PHBU) skyver ansvaret mellom seg²⁹. Spørsmålet er om dette også inkluderer kriminalomsorgen – og om alle disse tre etatene i perioder skyver ansvaret mellom seg – og hevder sine interesser i forhold til brukeren, men hovedsakelig ut fra sitt eget lovverk og sine data eller datainteresser. Ingen har ansvaret for overgripende innsatser med unntak av UE og det tverretatlige teamet, slik som beskrevet i delrapport 1. Men mange norske gutter og jenter/barn og unge opplever trolig disse tre instansene, med til dels ulike interesser, andre steder i landet.

Et fremtredende fenomen som Borkamo gjorde meg oppmerksom på, uavhengig av de sammensatte problemene med registrering og oversikt, er landbakgrunn i denne aldersgruppen. Den avviker i betydelig grad fra voksen-gruppen totalt i norske fengsler. Ved å se samlet på Oslo og Bjørgvin, med til sammen ca. 84 innsatte i aldersgruppen, er 17 fra Nord-Afrika (Marokko, Algerie, Tunisia, Libya, Eritrea), dvs. vel 14 prosent.

---

²⁷ <https://www.helsetilsynet.no/no/Publikasjoner/Rapport-fra-Helsetilsynet/Rapport-Helsetilsynet-2002/Fylkeslegeneshelsetjenestefengsleroppsummeringsrapport/>(lastet ned august 2015)

²⁸ https://www.helsetilsynet.no/upload/publikasjoner/rapporter2009/helsetilsynetrapport_5_2009.pdf (lastet ned august 2015)

²⁹ <https://www.helsetilsynet.no/no/Toppmeny/Presse/Nyhetsarkiv/Mytar-og-anekdotar-eller-realitetar/>(lastet ned august 2015)

Sammendrag kapittel 7

Det viser seg å være store problemer med å skaffe en oversikt over de faktiske innsettelse og muligheter for videre oppfølging registermessig. Det er uoversiktlige registreringer og tidkrevende og innfløkt å skulle skaffe frem noenlunde sammenheng i registerdataene over soningsgrunnlag, faktiske hendelser og opplegg under soning, vilkår for løslatelse osv. Vi fant ut at det er et for omfattende og tidkrevende arbeid å kjøre ut en oversikt over de under 18 år som har sittet inne i hvert fengsel i tidsperioden. Det hadde vært ønskelig, men krever mye mer tid satt av i KDI, både for statistikkansvarlig og for forskerne.

Vi stiller oss nå en rekke spørsmål: Har enkelte av disse problemene å gjøre med datakonfidensialitet, taushetspliktbestemmelser mv.? Kjenner de ulike tjenestestedene for lite til hverandres data?³⁰ Er datauttrekk og forsøk på å koble data på individnivå så krevende, slik det ser ut til her, at mange fagfolk i felten knapt kjenner detaljer i sitt eget fagfelts statistikkføring – og kanskje derfor slett ikke «nabofeltets» statistikk? Det aller viktigste spørsmålet for vårt formål er: Hvis man skal ha en egen kriminalomsorgsenhet eller to for barn, er det da ikke hensiktsmessig å ha en egen registreringsenhet for disse som til enhver tid kan gi oversikter over innsatte, alder, domsgrunnlag, tiltak fra barnevern, psykiatri, skole, rusomsorg, soningsplan og en rekke andre variable, slik at man faktisk kan få en oversikt over hvorvidt Barnekonvensjonen blir fulgt opp?

---

³⁰ Datatilsynet kom med kritikk av Kriminalomsorgens registrering i 2008, da det ble gjort forsøk på å få til en mer oversiktlig og lettere tilgang på oversikter, slik vi har forsøkt. Det ble da stoppet.

8 Ansattes erfaringer med enheten og det tverretatlige teamet, både i Bjørgvin og i andre fengsler

Jeg får delta på et møte der UEs ledere viser rundt i nybygget og diskuterer arbeidet deres med ti representanter fra Hordaland politidistrikt. Først samles alle på møterommet til en kort orientering og diskusjon: Per Omdal gjennomgår straffegjennomføringsloven i forhold til Barnekonvensjonen, problemet med isolasjon, barneombudets gjennomgang, knyttet opp mot rusproblematikken som eksempel, «når de kommer hit, er det ingen annen utvei».

Fra politiet hevdes det at barnevernet og fylkesnemnda har altfor høy terskel når det gjelder vedtak om tvang. Her ser de et alternativ, fengsel som løsning, fengsel som gir trygge rammer, er forutsigbart og gir ungdommene gode løsninger. De spør om søknad om soning i UE må stå i domsforutsetningene, eller kommer henvendelsen via forsvarer eller KOG-gruppen. Hva med forholdet mellom ungdomsstraffen og UE? Per Omdal viser til at det er god kontakt med politiet lokalt ved løslatelse, de er tett på med gjensidig informasjon. Hva skal til for at en 15–16-åring stopper? Det diskuteres hvordan miljø, foreldre, politi og kriminalomsorg kan samarbeide. Det er et problem når foreldre ikke samtykker.

Per Omdal gjennomgår så UEs rammer, regelverk og rutiner med vekt på ro, forutsigbarhet og rusfrihet. Videre diskuteres det problemet med de papirløse ungdommene, to av de fem som sitter inne i norske fengsler på tidspunktet, er uten papirer: «Vi vet ikke noe om dem». Det stilles spørsmål om helsesituasjonen til ungdommene: ADHD, traumer, impulsivitet, rus er gjennomgående problemer i UE. Men hittil har de ikke hatt noe tilfelle av abstinens. I UE er det stor vekt på endringsarbeid, og det tar tid, «man må skynde seg langsomt» fordi de fleste ungdommene er innsatt i kort tid. Det er viktig med gode opplevelser, viktig å stå opp til gode erfaringer, mestring i skolesituasjonen, nok søvn, regelmessige måltider. Omdal gjennomgår R-B-R (et av Kriminalomsorgens rehabiliteringskjemaer): å endre de såkalte kriminogene behovene. Her har UE et eget pilotprosjekt i samarbeid med Halden

fengsel: I samtaler med basispersonalet skal de gjennomgå problemer med vold og aggresjon, rus og sinn. Opplæringen handler om kriminalitetsforebygging, en arena for mestring, nye (ikke-kriminelle) nettverk, struktur og rammer, investering i fremtidig arbeidsplass (og betaling av skatt). Veien ut består i å forberede ungdommen, familien, det lokale støtteapparatet, individuelt tilpasset oppfølging av det tverretatlige teamet ved UE. Faktorer som gir gode resultater er motivasjon, straffegjennomføring som verktøy, tverrfaglig personalgruppe som er trygg, stabil og kompetent, systematisk og målrettet, men fleksibel i tilrettelegging av tiltak og i kontakt med familie og nettverk.

Omdal påpeker også at det er god plass til å bygge ut UE med ytterligere to plasser. Dette antas å være hensiktsmessig, både fra et barnefaglig, personellmessig, juridisk (slik at ungdommene ikke blir isolert i praksis, men får anledning til kontakt med andre ungdommer) og økonomisk ståsted, slik våre informanter har uttrykt det og ut fra de kunnskaper og erfaringer vi har fått, ved observasjoner og samtaler med innsatte og ansatte.

Bildet er fra omvisningen i UE etter ovenstående innføring og diskusjon. Politifolkene er imponert over bygget og innholdet i tiltaket.

Samtalen med assisterende regiondirektør i Kriminalomsorgens region Vest, psykolog Leif Waage, som er gjengitt nedenfor, er av betydning fordi den gjenspeiler regionledelsens medvirkning og ansvar fra begynnelsen av arbeidet med UE.

Vi starter med det nye bygget som skal romme ungdomsenheten, UE, planlegging, utforming og fargene på og i UE, og mine erfaringer med befaringer jeg hadde vært med på.

LW: Alt her er tenkt igjennom (i den nye UE, han har lagt mye arbeid i planleggingen i de materielle strukturene. Og han tenker langsiktig på konsekvensene av utformingen). Planleggingen startet her på mitt kontor. Det var tre stykker som satt her og jobbet.

Han er opptatt av interiør, design, rom, mennesker i rommet, og sier om de innsatte: De har så mye å oppleve, vi vet jo f.eks. at musikkterapi er veldig vellykket og særlig hvis du bruker computer.

I: Det legges til rette for det i det sikkerhetsrommet.

LW: De har tenkt feil i psykiatrien – at når folk er agitert, så skal de ha ro og et sterilt rom. Men de er kanskje så understimulerte at de trenger for eksempel musikk og da blir de roligere.

I: I hvilken grad bør eller burde de ha vært testet nevropsykologisk?

LW: Problemet med det er: hva så, hva blir det av intervensjonen?

I: Et eksempel er en innsatt som ikke klarer å bearbeide informasjon. Det får konsekvenser for hvordan personalet skal ensrette informasjon. De får nye forståelser for hvordan de må jobbe.

LW: Jeg skal ikke utelukke dette, men jeg er opptatt av arbeidsdriften, dvs. en ikke-terapeutisk tilnærming som kan fungere terapeutisk, og derfor tenker jeg at vi må finne nye måter. Istedenfor å tilsette en masse ulike terapeuter må vi tenke at hvis folk skal ha et alternativ til å ruse seg, så må vi gjøre noe som først og fremst fanger oppmerksomheten. Et eksempel på det er han som var vår første konsulent på utviklingen av UE. Han hadde et helt liv i barnevernet,

han hadde vel tre år på skolen. Men han var en fantastisk hacker. Du kan ikke være dum hvis du driver med hacking. Men han var blitt motivert slik at alle de problemene han hadde i hodet, de løper han rundt med på en eller annen måte i nervesystemet sitt fordi han er motivert. Forskeren Bruce Perry viser dette i ACE³¹, Adversed childhood experience, en stor studie, ca. 15000 mennesker. Det de finner er at det ser ut til at alle med traumebarndom, som disse innsatte ungdommene har mye av, får en skade i hjernestammen, en aktiveringsskade som forstyrrer i frontallappen. Så blir det problemer med læringen, sånn som hackeren. Det du kan gjøre, ser det ut til, er at du kan ha hjelp av rytmer (i musikken). Du ser jo mange unge mennesker som har musikk på for å jobbe. Det er slike kunnskaper vi trenger før vi sier «ja, de er syke». I stedet for å si at ja, alle må testes, så vil jeg vil vurdere nyere tiltak.

Vi snakker videre om ADHD og forskning som viser både til overdiagnostisering og feilbehandling med Ritalin, som om ungdommene led av en vitaminmangel. Han referer til en artikkel som han og hans medarbeidere har publisert om 33 personer som hadde fått ADHD-diagnosen. Bare 1/3 av dem viste seg å ha denne lidelsen, mens de andre 2/3 led av noe annet.

LW: F.eks. ved traumatisering, så har du jo en hyper-arousel som ligner på ADHD og fører til de samme problemene. Så derfor må man tenke nytt. Med referanse til Perry, så er det tiltakene som er viktige. Vi må jo ikke bare finne ut at det er noe i veien, og være for opptatt av diagnosene. Når du tenker på disse barna her, så burde de vært reddet ut av livene sine som helter, ikke som syke eller problematiske barn. De har kjempet for å overleve, og det er det vi må forstå. Dette er overlevelsesstrategier, skader påført dem veldig tidlig, antakeligvis ser det ut til, før fireårsalderen. Vi forholder oss til forskning, der man ser forskjell i aktivering. Og den aktiveringsskaden finner du igjen i voksen alder. Så dette er veldig alvorlig. Det er ikke bare en trist barndom, men en skade. Og da må vi følge opp dette, tenke kreativt og annerledes, og da blir for eksempel fargene viktig. Men dette er det nesten ingen som skjønner.

---

³¹ <http://www.cestudy.org/>

Vi snakker om hvordan de ansetter litteraturvitere og filosofer i Bjørgvin fengsel og inviterer dem til å komme med alternative opplegg med og for de innsatte. Det er Leif Waage som står bak dette, i godt samarbeid med regionlederen, Per Sigurd Waage.

LW: Man må være åpen for nye ideer, og da kommer de med ideene. Ta for eksempel spørsmålet om motivering. Hvordan motiverer du folk? Ved for eksempel bruk av prestasjonspsykologi, slik man gjør med idrettsutøvere. Da kan ikke vi begynne å snakke om sykdom, for du ser at slike normale metoder nytter.

Vi diskuterer videre hvordan vi kan forstå mine erfaringer med de innsatte i enheten: Hvordan skal vi forstå disse raske vekslingene i humør og atferd?

LW: Det kan være to ting, han kan være veldig aktivert med en gang og så habituerer han når du er mer tilstede. Det andre er at disse folkene har jo en veldig skepsis og fiendtlighet på tilknytningssiden, ikke sant, så det kan jo være «å nei, nå må jeg beskytte meg, må jo ikke komme for nær, nå må jeg beskytte meg».

I: Hvilken rolle spiller du i forhold til UE?

LW: Jeg er en som tenker finansiering. Det er viktig å få den på plass, og så er det faglig sammensetning, hvem som skulle utvikle det. Så er det ideene bak UE, hvordan skape dette som folk er involvert i, personalsammensetningen, og så gi faglig påfyll. Så er min rolle mer begrenset, men min hovedrolle her så lenge jeg er i denne jobben, det er å sørge for at kvaliteten holdes oppe. Det som er farlig i slike institusjoner er at inspirasjonen, intensiteten og gløden går ned, og du kunne miste bevilgningene. Vi har jo vært heldige å få 50.000 per ansatt til kursing, videreutdanning osv., for dette er en høykompetansevirksomhet, hele kriminalomsorgen er det, men det er det ingen som snakker om. Vi er veldig underfinansiert. Det er min oppgave å passe på. Jeg har ingen veiledning, men jeg kjenner dem godt og kan påvirke hvis det var aktuelt. Min hovedoppgave er grunnlagsarbeidet, å planlegge, starte opp og ivareta ideene.

I: Men du sitter i et fagråd ...?

LW: Ja, det var aktivt til å begynne med, for da skulle vi jo etablere det, men nå har vi ventet og ventet på nybygget, så nå er fagrådet blitt svekket. Nå når vi får bygget, så må vi reetablere det, og vi må restarte UE.

I: En ny verden for både innsatte og ansatte?

LW: Ja, det er det, og vi må gjøre det òg for å holde nivået.

I: Hvordan legger du inn rutiner for å opprettholde nivået?

LW: Du må ha noen med makt og engasjement, for du er stadig utsatt for ... nettopp å bli barbert for at «kan det være nøye da?» og da må du våge å ta det opp.

I: - og da må du være her, og ha gode linjer til direktorat og departement?

LW: ja og ha gode linjer til departementet. For eksempel nå, så har vi holdt på å miste barnevernsfaglig i det tverretatlige teamet fra BUF-etat – og da var det å ringe i alle retninger og forhindre det. Hvis han blir borte, så kan vi jo bare stenge ... det sier jeg til både direktoratet og departementet... det er en skandale av dimensjoner hvis vi åpner det bygget uten BUF-etat, så da får det bare bli det, da. For det er tatt opp i alle kanaler... Jeg tror ikke at det vil skje

I: - hva sier du når du argumenterer for?

LW: For det første er jo dette en suksess, ser det ut for, sånn som det fungerer. Ungene kommer seg derfra, og de går ofte inn i bra opplegg sånn som de er sydd sammen, hvert fall. Barnevernet sliter nå med sine ting, men hvert fall ser det sånn ut. Og så har vi hatt veldig lite episoder, både på aggresjon, vold og rusing eller rømming. Så det er en suksess, men det har en grunn. Og den grunnen er at du forsøker å skape noen fremtider, at du har et godt team som jobber rundt. Og hvis du tar vekk barnevernet, det er jo helt ... hva skal vi med ungdomsenheten da?

I: Men hva tenker du om den barnevernfaglige stillingen i teamet?

LW: Han er jo en erfaren og respektert mann i det miljøet der. Så når vi møter barnevernet, så sier de: 'Nei, nei, la oss vente, la oss utsette eller nei, nå begynner han å bli 18, er han vårt ansvar? ...' Alle de der kommer mot deg, det kan han håndtere som representant fra BUF-etat, så vi trenger en person med tyngde og strategisk kunnskap fra BUF-etat – og så trenger vi en som bryr seg om de ungene. Og personalet er jo veldig viktig: Hva er ingrediensene her, vi har vært heldige gjennom det kompetansesenteret for rettspsykiatri, sikkerhetspsykiatri, fengselspsykiatri, at vi har knyttet til oss fem ulike professorater i 20 % stillinger, internasjonale kapasiteter. Og de som har vært på besøk her og sett dette, de sier at nettopp det at du har voksent personale, trygge og stabile, og at det er viktig del av den hjemmefølelsen (for ungdommene), og så at vi har en viss struktur og ramme på det. Det som vi kunne være redde for at hvis du fikk en sånn 'bare omsorg: stakkers deg', så fikk du ikke linjalen inn i ryggen – så du må ha begge deler ... Og så tror jeg på straffegjennomføringsloven;. Her kan vi bare si: 'Her har vi straffegjennomføringsloven. Derfor har vi rett til å gjøre dette.' Det er enkelt og oversiktlig. Og litt ærlig, konkret. Det tror jeg også er viktig.

LW: I utgangspunktet gikk det ut en bestilling til alle regionene. Så den støttet jeg da, at man kan være i nærheten av hjemmet. Men så er det få ungdommer, og du skal ha en kompetanse til dette. Så jeg er i tvil om dette kan gjøres over alt. Siden det er så få. Og de kan jo ikke være aleine. Det er bra hvis det er noen. Så nærhet er viktig, men nærhet til hva? Så skal jo veldig mange av disse ikke hjem. De skal til et nytt opplegg, enten barnevernsinstitusjon eller noe tilsvarende, eller rus/psykiatri- institusjon. Så de kommer ikke hjem, og godt kan det være for mange av dem. Så jeg har forlatt den «hjem»-tanken. (I: «Det har jeg også»). Og så har jeg tenkt at det kanskje er lurt å ha to fengsler. Jeg har alltid ment at vi burde ha seks ungdommer her, pga. økonomien i det, personalet, styringen på litt forskjellige nivåer. Men egentlig hadde vi trengt en overgangsbolig, vi, oppe på taket av det bygget. Det er Hølmebakks ide (arkitekt). Men statsbygg mente det ikke gikk pga. ventilasjonsanlegget på taket. Så da kan det bli to fengsler. Men så har du det problemet at det er så få barn, akkurat nå.

Han er redd for at ungdomsstraffen vil føre til mere straff for ungdommer som ville klart seg uten:

LW: Vi må ikke straffe alt mulig rart. Mange ville klart seg med en alvorlig samtale hos politiet sammen med familien, og ikke fengsel. Så kunne barnevernet følge opp utenfor straffesystemet. Det opplegget er for tynt. Jeg er redd for at de vakler seg gjennom ungdomsstraffopplegget. Så blir de 18, og da blir de fengslet. For disse folkene her, de er så skadet at det blir nødvendig å bygge ting rundt dem for å holde det livet på plass. Vi må ikke unndra oss helt til de blir 18 år og går rett inn i fengslet. Vi bør plukke de opp, gi de et ordentlig opplegg, som er robust nok til å takle det, og forsøke å styre den andre veien. Han viser til en undersøkelse av 80 barnevernsbarn gjennom 10 år, 11 av dem døde. 50 % greide å komme seg ut av kriminaliteten, 50 % ble værende i kriminaliteten, alle var etter ti år, fattige. Da har vi tapt. Det blir lett for samfunnet å døyve smerten, ved at vi har faktisk mange ungdommer som er så skadet.

I: Det slo meg i denne første runden at multihandikap er et ord – det er jo så mange skader og mangler på så mange områder?

LW: Jeg er helt enig.

I: Og så er det dette med betydning av flytting for barn? Disse barna flyttes rundt som pakker. De vet jo knapt hvor de har vært.

LW: Ja, det er derfor jeg tenkte at UE må holde dem. Det må tåle alt. Men det er ikke lett å komme igjennom der, vet du. Gjennom den tanken at det blir for enkelt, for det er så snilt. Du blir fremstilt som en sånn stygg mann som elsker fengsel.

I: Ja og hele diskusjonen og protestene mot å ha et barnefengsel bærer jo preg av det.

LW: Jeg tenker at vi kan bli så snill at vi glemmer hvor voldsomt alvorlig det er.

I: Jeg tror ikke folk er klar over det, hvor dårlig denne gruppen er.

LW: De andre, de snakker vi om, det er dine og mine barn som det har gått litt galt med, men det er ikke de som er her. Han viser til et maleri av Gauguin, 'Guds barn':

LW: ... som på en tydelig måte viser problemene med barn som fødes inn i en vond kontekst, mor ung, stoffmisbruker, fattigdom, voldelig pappa, hissig mor – alt er galt ‘og så er de allikevel Guds barn og de er vårt ansvar! – og alt er i utgangspunktet galt ...’ Det er bare det at Maria har aldri vært fremstilt slik i kunsthistorien som helt utslått, ferdig. For hun sitter jo med krone på, himmeldronning (i en kunsthistorisk fremstilling) ... og så er det feil farge, og alt er galt. Og det som er spesielt her, det er at hun er 12 år gammel, ikke sant? Og hvis du bruker historien her over på våre barn, så er det gjerne det at hun her er stoffmisbruker, så det barnet er født ruset. Der er kanskje genetiske komponenter, fødes inn i problematiske liv, fattigdom. Så det er det ungdomstiltaket handler om. Det vi har som problem i en sånn organisasjon, det er at disse ungdommene her er utfordrende. Du har en behandlerdel i det, så har du en kriminalomsorgsdel, en betjent- fengselsskoledel. De to kulturene skal bli enige. Det er vanskelig og en ledelsesutfordring. Det åpnet i 2009, og det er en så stor slitasje på personalet at vi kan ikke leve i midlertidighet lenger. Nå har vi levd i fem år. Det er utrolig at hele tiltaket henger sammen.

I: En av grunnene må være at det er spesielt flinke og motiverte mennesker?

LW: Joda, alt er bra der. Men jeg har vært veldig redd for at det skulle rakne.

I: Ja, det forstår jeg, og det er det grunn til å være. Derfor er dette nybygget så interessant. Det slo meg hvordan politikkutforming nedfeller seg i materielle strukturer og hva som ligger bak av tenkning. Derfor har det vært spennende å få vite mer om hva som ligger bak av tenkning, om prosessen som har vært og hvordan det kommer til å gå videre. I morgen skal leder for UE ta med seg en som sitter inne og ta med seg tegningene og gå rundt og se i det nye bygget.

LW forteller om en innsatt som han tok med ut til en åpen del av fengselet for å spørre om råd. Han hadde sagt: «Du, hva får jeg hvis jeg nå slår deg rett ned her?»

Jeg sa: «Tenker du ofte på» ... jeg er jo psykolog ... «tenker du ofte på det?». «Hele tiden», svarte han – og så lo vi begge to. Han tenkte at han var «ute», men det vanskelige er å få de kontrollrammene inne i seg og ikke måtte ha de rundt seg. «Men jeg tror ikke at han kommer til å klare det. Nå er han 18 år og durer inn og ut av våre fengsler».

Sammendrag kapittel 8

Jeg vil trekke ut tre sitater fra vår samtale, som ikke trenger ytterligere tolkning, de er helt essensielle ifølge nyere forskning om slike ungdommer som kommer til UE:

1. Når du tenker på disse barna her, så burde de vært reddet ut av livene sine som helter, ikke som syke eller problematiske barn. De har kjempet for å overleve, og det er det vi må forstå. Dette er overlevelsestrategier, skader påført dem veldig tidlig, antakeligvis ser det ut til, før fireårsalderen. Vi forholder oss til forskning, der man ser forskjell i aktivering. Og den aktiveringsskaden finner du igjen i voksenalder. Så dette er veldig alvorlig. Det er ikke bare en trist barndom, men en skade. Og da

må vi følge opp dette, tenke kreativt og annerledes, og da blir for eksempel fargene viktig. Men dette er det nesten ingen som skjønner.

2. Dette er en høykompetansevirksomhet, hele kriminalomsorgen er det, men det er det ingen som snakker om. Vi er veldig underfinansiert.
3. ... det er det ungdomstiltaket handler om. Det vi har som problem i en sånn organisasjon, det er at disse ungdommene her er utfordrende. Du har en behandlerdel i det, så har du en kriminalomsorgsdel, en betjent-fengselsskoledel. De to kulturene skal bli enige. Det er vanskelig og en ledelsesutfordring. Det åpnet i 2009, og det er en så stor slitasje på personalet at vi kan ikke leve i midlertidighet lenger. Nå har vi levd i fem år. Det er utrolig at hele tiltaket henger sammen.

9 Spørreskjemaundersøkelse til ansatte i kriminalomsorgen

Jeg sendte ut elektroniske spørreskjemaer til alle landets fengsler og friomsorgskontorer ut fra en oversikt tilsendt fra KDI. Det var i alt 49 respondenter, og slett ikke alle har erfaring med ungdommer i fengsel³². Flere av mottakerne svarte dette i egne e-post-besvarelser som begrunnelse for at de ikke svarte. Ikke desto mindre fikk jeg svar fra ti fengsler og fem friomsorgskontorer, hvorav to hadde svart fra ett fengsel og to svart fra ett kontor, i alt 18 respondenter (men ikke alle hadde svart på alle spørsmål, og det er som forventet). Jeg viser til vedlegg 2 vedrørende innledende tekst med forklaring til de ansatte.

Nedenfor gjengir jeg de tabellene som gir mening, både fordi svarprosentene er relevante og fordi svarene gir ny kunnskap. Jeg kommenterer (K) under hver tabell.

1. Hvor viktig vil du si at fengselsoppholdet har vært for de ungdommene du har vært i kontakt med?

Svært viktig	3
Viktig	5
Har ikke vært viktig	5
Annet	4
N	17

K: Tabellen sier ikke mye alene, men sammen med kunnskap om andre svar/spørsmål gir det kunnskap.

2. Hvor skadelig vil du si at fengselsoppholdet har vært for de ungdommene du har vært i kontakt med?

Har ikke vært skadelig	3
Litt skadelig	9
Svært skadelig	2
Annet	3
N	17

---

³² Det er i alt 45 fengsler og overgangsboliger og 16 friomsorgskontorer i landet, til sammen 61 enheter. Vår erfaring er at det er fremfor alt Bjørgvin, Bergen, Vik, Åna, Kristiansand, Larvik og Oslo fengsler som har vært relevante for ungdom.

K: Det er viktig at hele 11 av 17 svarer at fengselsoppholdet har vært skadelig (derav 2 svært skadelig!)

3. Fikk ungdommene besøk av familien mens de satt inne?

Ja	11
Nei	0
Annet	6
N	17

K: Uansett hva grunnen er til at seks av elleve svarer at de ikke fikk besøk, er dette et betenkelig tall. Neste spørsmål gir noen del-svar på dette, selv om det ser ut til at noen av de elleve som har svart ja, også svarer her:

4. Hvis de ikke fikk besøk, hva var årsaken/e i de fleste tilfellene?

	Ja	Nei	Annet	N
Manglende informasjon fra fengselet	0	7	2	9
Foreldrene var for langt unna	6	1	1	8
Ungdommen ville ikke ha besøk	4	2	2	8
Familien ville ikke komme	2	5	1	8

5. Dine erfaringer fra kontakt/samarbeid med foresatte?

	God	Lite	Ingen	Annet	N
Dialog	6	5	3	1	15
Fått viktig informasjon	6	5	3	0	14
Gitt viktig informasjon	7	5	3	0	15
Diskutert målsettinger	5	5	5	0	15
Laget tiltaksplan	3	5	6	1	15

K: Det ser ut til at de ansatte (14–15 av 17) har hatt relativt god kontakt med foresatte.

6. Dine erfaringer fra kontakt/samarbeid med andre i kriminalomsorgen som jobber med unge under 18 år siden 2009?

	God	Lite	Ingen	Annet	N
Dialog	5	5	4	1	15
Fått viktig informasjon	6	4	4	1	15
Gitt viktig informasjon	5	5	4	1	15
Diskutert målsetting	4	6	4	1	15
Diskutert tiltaksplan	3	6	5	1	15

K: Svaret her er interessant. Det viser en mulig tendens til at kontakten/samarbeidet de hadde med foresatte var litt bedre enn kontakten/samarbeidet med andre med

ungdomserfaring i kriminalomsorgen? Men tallmaterialet er lite, så den viktigste slutningen er at det er en viss variasjon her og i samarbeidet med foresatte.

7. Dine erfaringer fra kontakt/samarbeid med eksterne samarbeidspartnere (lærer, barnevernspedagog, helsepersonale, psykolog, NAV-ansatt, ...) etter 2009?

	God	Lite	Ingen	Annet	N
Dialog	11	5	0	0	16
Gitt viktig informasjon	13	2	1	0	16
Fått viktig informasjon	9	5	2	0	16
Diskutert målsetting	7	9	0	0	16
Diskutert tiltaksplan	7	8	1	0	16

K: Her er det en samling under «god», som er relativt oppløftende – med unntak for de to siste spørsmålene – målsetting og tiltaksplan. Her er det mer blandet erfaring, også sett i sammenheng med svarene ovenfor: dvs. liten eller ingen kontakt med foreldre og andre fengselsansatte med ungdomserfaring når det gjelder mål og tiltak.

8. Har du hatt samtaler om innsatte ungdommer med personalet i eller utenfor fengselet som har vært særlig viktig siden 2009?

Ja	9
Nei	6
Annet	1
N	16

K: Det er interessant at hele seks svarer «nei», men her ville vi trenge mer opplysninger om årsaker for å kunne tolke svarene.

9. Kan du beskrive litt mere: Viktig for hva og eventuelt på hvilken måte?

Viktig i forhold til tilbakeføring. Psykisk helse og fullføring av vgs.
Samarbeid med skolen internt på fengselet er viktig ift sysselsetting. Godt samarbeid med lokalt barnevern er viktig med tanke på videre oppfølging etter soning.
Vært i kontakt med konfliktrådet angående ungdomsstraff for eksempel.
Viktig for å tilrettelegg livssituasjonen når ungdommen skal ut for å forebygge nye lovbrudd, og ikke minst en meningsfull livssituasjonen mht. sysselsetting, økonomi, bolig og nettverk. Rus og psykisk helse er også viktige tema.
Samarbeid med Konfliktrådet og politiet omkring ungdommer som har begått lovbrudd eller står i fare for å gjøre det, samt med oppfølging fra Konfliktråd.
Det er viktig med dialog der ungdommene skal ut til vårt distrikt med oppfølging videre fra Friomsorg.
Mitt fengsel har sjelden innsatte under 18 år. Ved ett tilfelle samarbeidet vi med Bergen.

10. Har du hatt samtaler/samarbeid med tverretatlig team fra Ungdomsenheten i Bjørgvin fengsel?

	Ja, en gang	Ja, flere ganger	Nei	Annet	N
Pedagog, f.eks. vedrørende skolegang	0	3	13	0	16
Psykolog, f.eks. vedrørende psykisk helse	1	3	12	0	16
Barnevernspedagog, f.eks. vedrørende barnevernsoppfølging	0	3	13	0	16
Ungdomsenhetens leder, f.eks. videre oppfølging, fengsling o.l.	0	3	12	1	16

K: Dette dokumenterer at de som svarte har hatt relativt lite med tverretatlig team i UE å gjøre.

11. Hvis ja, kan du beskrive kort nytte/utbytte/resultat av kontakten med tverretatlig team fra Ungdomsenheten

Fått viktig info og tips. Utvekslet info. Fått greie på hva ungdomsenheten står for og hvordan den drives.
God nytte av ansatte med fagleg god innsikt. Dei bryr seg om ungdommen!
Samtalene/samarbeide er svært viktig i forhold til ungdommens målsetting/rehabilitering og felles forståelse for ungdommens behov.

K: De få som har svart på dette virker å ha hatt god nytte av kontakten med tverretatlig team

12. Er det noen hindre for samarbeid om innsatte ungdommer mellom fengselet og hjemkommunens etater?

Ja	4
Nei	9
Annet	3
N	16

13. Hvis ja, hvilke hindre?

	Sjelden til hinder	Vanligvis til hinder	Svært ofte til hinder	N
Ulike taushetspliktregler for ulike personellgrupper, f.eks. helsepersonell og ansatte i forvaltningen	3	2	1	6
Ulike forståelser av hva som er viktig for ungdommene	3	3	0	6
Ulike profesjonsetiske oppfatninger	2	4	0	6
Ulike tidsrammer	1	4	0	5
Ulike administrative regler/rammer	3	2	0	5
Manglende kjennskap til lovbestemte unntak fra taushetsplikt	4	0	1	5
Manglende samtykke	4	1	0	5
Manglende kunnskap om andre etaters oppgaver	2	3	0	5
Manglende tillit til andre etater	4	1	0	5

K: En del svarer her «vanligvis til hinder» på flere av de forhold som vi vet kan virke hindrende for samarbeid, men heldigvis svarer få «svært ofte»! Uansett viser svarene at det gjenstår mye arbeid før man kan få til et godt samarbeid på tvers av etater og fag her. Nedenfor gjengir de noe av det som får dette til å fungere:

14. Kan du beskrive kort hva som eventuelt bidro til et godt og effektivt samarbeid?

Innsatte har samtykket i samarbeid og fritak fra taushetsplikten
God dialog.
Åpenhet i samarbeid med ungdommen og hans forelder gjennom felles møter og nettverksarbeid
Personar som ser viktigheita av å hjelpe/tilrettelegge for unge mennesker, er gode å spele på lag med.
Påtrykk fra fengselet rettet opp mot samarbeidspartnere
Felles møte, dialog.

15. Nedenfor lister vi opp flere typer aktiviteter som fengselet har. Hvilke aktiviteter hjelper ungdom best til å mestre hverdagen?

	Sjelden	Vanligvis	Svært ofte	N
Fysisk aktivitet/trening	0	6	9	15
Helse/psykolog-hjelp	0	8	7	15
Skole/leksehjelp/yrkesfaglig arbeid	2	1	12	15
Mestringskurs	3	5	7	15
Matlaging	4	8	3	15

K: Svarene her er viktige – det er mye positivt om disse aktivitetene/hjelpetilbudene.

16. Nedenfor er det listet opp noen problemer. Merker du til noen av dem blant ungdommen du har erfart i fengselet?

	Sjelden	Vanlig	Svært ofte	Annet	N
Vold mot andre	8	6	0	0	14
Tyverier	9	5	0	0	14
Mobbing	8	6	0	0	14
Bruk av alkohol	7	5	2	0	14
Bruk av hasj	5	3	6	0	14
Bruk av andre rusmidler	5	3	6	0	14
Rasistiske ytringer og/eller handlinger	11	2	1	0	14
Medlem i gjeng som plager andre	11	2	1	0	14

K: Dette er også interessante svar som tyder på at de ansatte har litt mere kontroll på vold og tyverier enn på hasj og andre rusmidler(?) Dette stemmer med intervjuer vi har hatt. Men også vold mot andre, tyverier, mobbing og bruk av alkohol er det en del som sier er «vanlig» – så det tyder på at det er en del utfordringer for og blant de unge også inne i fengslene.

17. Nedenfor lister vi opp noen temaer som mange synes er viktige. Har ungdommene lært noe viktig om dette i fengselet/oppfølgingen fra fromsorgen?

	Ja	Nei	Annet	N
Rasisme	4	11	1	16
Kjærlighet	3	10	1	14
Sex	2	12	0	14
Alkohol	10	5	0	15
Hasj	12	3	0	15
Andre rusmidler	11	4	0	15
Seg selv	11	4	0	15
Hans/hennes forhold til andre	11	4	0	15
Andre kulturer	8	6	0	14
Mobbing	8	7	0	15
Jobb	12	3	0	15
Utdanning	13	2	0	15

K: Det ser ut til at de unge har lært noe viktig om alle temaene bortsett fra om rasisme, kjærlighet og sex. Spørsmålet er om disse temaene også bør prioriteres i de ansattes samtaler med de unge innsatte.

18. Hender det at ungdommene snakker om sitt rusproblem med noen i fengselet eller i frimsorgen?

En sjelden gang - og får hjelp med rusproblemet sitt	2
Flere ganger og - og får hjelp med rusproblemet sitt	11
Aldri, men får hjelp med rusproblemet sitt likevel	0
En sjelden gang - men får ikke hjelp med rusproblemet sitt likevel	0
Flere ganger - men får ikke hjelp med rusproblemet sitt likevel	1
Aldri, og får heller ikke den hjelpen som er nødvendig	0
Vet ikke	2
N	16

K: Dette er positive tilbakemeldinger, men det må tas det generelle forbehold at det ikke er så mange som har svart i det hele tatt.

19. Hender det at ungdommene snakker om helseproblemer med noen i fengselet eller i frimsorgen?

En sjelden gang og får nødvendig helsehjelp	1
Flere ganger og får nødvendig helsehjelp	15
Aldri, men får nødvendig helsehjelp likevel	0
En sjelden gang og får ikke nødvendig helsehjelp	0
Flere ganger og får ikke nødvendig helsehjelp	0
Aldri, og får ikke nødvendig helsehjelp	0
Vet ikke	1
N	17

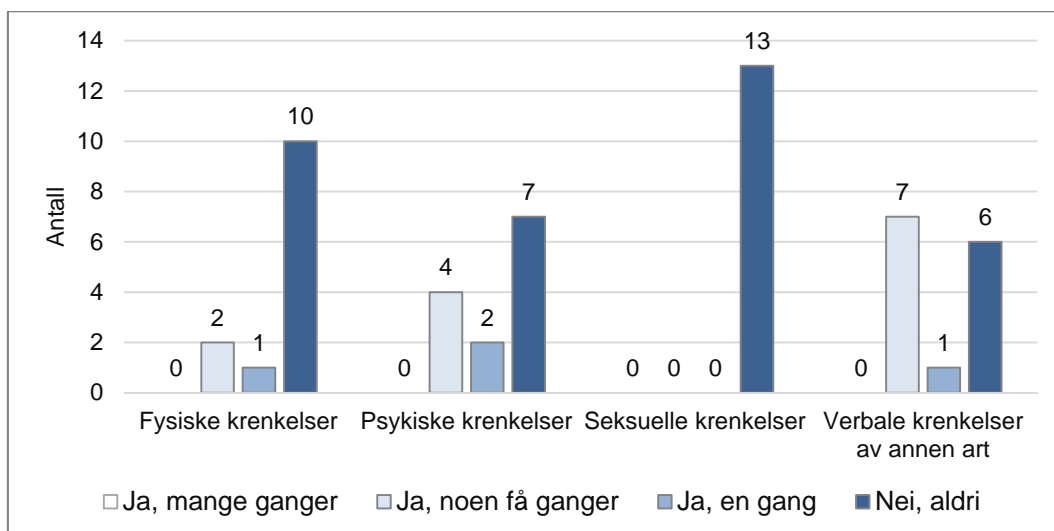
K: Her gjelder det samme som omtalt om svarene på spørsmålet over.

20. Hender det at ungdommer snakker om familieproblemer med noen i fengselet eller frimsorgen?

En sjelden gang og får hjelp til å håndtere det	4
Flere ganger og får hjelp til å håndtere det	8
Aldri og får hjelp til å håndtere det likevel	0
En sjelden gang og får ikke hjelp til å håndtere det	0
En sjelden gang og får ikke hjelp til å håndtere det	0
Aldri og får nødvendig hjelp til å håndtere det likevel	0
Vet ikke	5
N	17

K: Her er det et større innslag av «vet ikke» enn på de to forrige spørsmålene – dette er kanskje et felt som de ansatte vet mindre om?

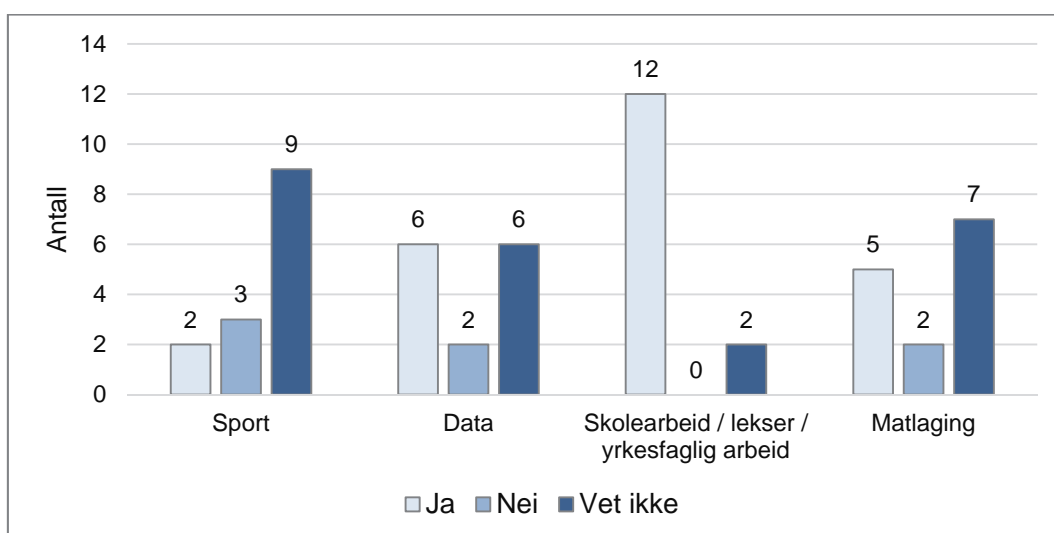
21. Har du opplevd at unge innsatte har blitt utsatt for krenkelser av andre medinnsatte?

Disse typene krenkelser kan overlappe hverandre og ikke minst oppfattes forskjellig. Rasisme og mobbing overlapper også og kan gi både fysiske og psykiske helseproblemer.

K: Jeg stiller meg noe tvilende til om de ansatte vet nok om dette feltet (og at så få innsatte skulle være krenket fysisk eller psykisk). I flere samtaler (og også ved observasjon) med innsatte og ansatte i UE kommer det frem at innsatte har en krenkende ordbruk både overfor andre innsatte og overfor ansatte.

22. Nedenfor lister vi opp noen aktiviteter man kan bli god på. Har ungdommene blitt bedre på noe område med hjelp fra fengselet?

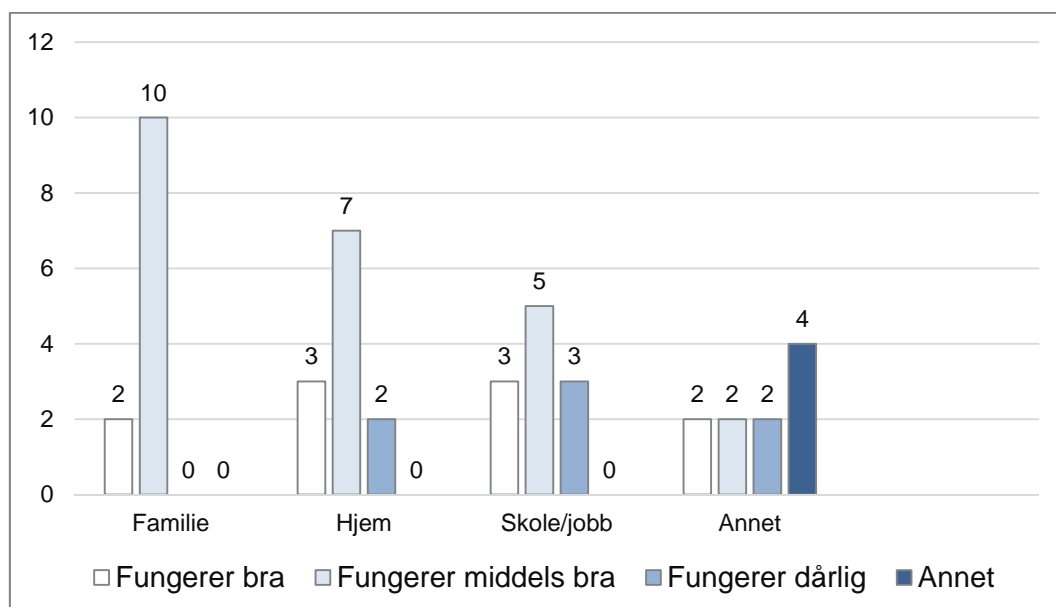
K: Her er det mange som ikke vet noe vedrørende sport, data og matlaging, mens de fleste (12 av 14) vet at innsatte ungdommer har blitt bedre på skolen med hjelp fra fengselet.

23. Hvordan har ungdommene forholdt seg til deg? Skriv gjerne om konkrete og ulike eksempler.

De yngste forholder seg ofte høflig og greit til oss ansatte.
Har hatt jevnlige samtaler med ungdommene. Har også deltatt på møter sammen med ungdommen og samarbeidspartnere (ansvarsgrupper).
- som en hjelper som de kan spørre om råd
Etter en etableringsfase for å skape tillit, gjennom individuelle samtaler, snakkes det åpent om aktuelle tema. Hvor det er nødvendig trekkes andre inn i samtalen. Der de er enighet om det tas det kontakt med andre etater for samarbeid el behandling. Det kan jobbes med ungdom i grupper, bevisstgjøring gjennom kognitiv teori. Viktig å få ungdommene til å se sammenheng mellom egne handlinger, tanker og følelser og hvordan de kan bruke dette for å kontrollere egen livssituasjonen og handlinger. Konkret jobbing over tid, 1 1/2 år, med tema seksualitet. Avtale om at temaet og historiene ikke skulle gis til andre, ikke foreldre el. andre fagpersoner. Etter hvert stolte han på denne avtalen og det kom fram mange opplysninger som han ikke kunne diskutere med andre. Bruk tid til å skape tillit og vis dem den respekten de trenger.
Ungdommer hos oss trenger tydelighet, grensesetting og bli sett. Mange tester ut grenser. I samtaler er likevel ungdommene åpne og ærlige.
Det synes som ungdommen opplever meg som ein omsorgsperson. Ein person som er stabil i fengselslivet deira. Då eg jobbar på dagtid, veit dei alltid når eg er på jobb. Ved ferie / fråver, er dei informert på førehand. Tilbakemelding frå ungdommen sjølv, er at dei av og til kunne tenke seg at eg jobba kveld og. Då me er eit lite fengsel, er det greit, oversiktleg og dei lærer relativt fort å bli "trygg" på andre ansatte, som vidare kan hjelpe dei med ulike utfordringar.
Stort sett med respekt. Hilser.

24. Er planleggingen fra fengselet og/eller friomsorgen over til familie, hjem og skole/jobb eller annen institusjon tilstrekkelig?

K: Her er det en tydelig samling om at det er utilstrekkelig planlegging. Dette er et viktig svar, som også understreker betydningen av det tverretatlige teamet i UE, og da særlig den barnevernsfaglige koordinatoren. Han er den i teamet som oftest har koordinert

med familie, hjem, NAV, og behandlingsinstitusjoner, mens spesialpedagogen som oftest har planlagt skolejobb. Svarene tyder på det som har kommet frem fra teamet, at fengselsansatte i andre fengsler som har ungdommer, ikke har tatt kontakt og rådført seg med teamet. Her er Kristiansand er hederlig unntak, se kapittel 6.

25. Hvis nei, hva skal til for at denne overgangen fra fengselet til livet utenfor kan bli bedre for ungdommene?

	Fungerer bra	Fungerer middels bra	Fungerer dårlig	Annet	N
Bedre samarbeid med etatene i hjemkommunen	2	10	0	0	12
En annen organisering av tjenestene i fengslet	3	7	2	0	12
En annen organisering av samarbeidet mellom fengsel/fromsorg og familie	3	5	3	0	11
En annen organisering av samarbeidet mellom fengslet, familien og tverretattlig team i Bjørgvin	2	2	2	4	10
En annen organisering av samarbeidet med ungdommen, fengslet, familien og tverretattlig team i Bjørgvin	2	2	2	4	10

K: Her ser det ut til at det er mye som bør forbedres. De tre første delspørsmålene besvares av de fleste med «fungerer middels bra», og kanskje er det aller viktigste «samarbeid med etatene i hjemkommunen». At ti av tolv svarer «middels bra» på dette spørsmålet, gir grunn til bekymring. Av svarene nedenfor ser vi at dette er et svar som rommer mange ulike del-svar, f.eks.

Det kan være utfordrende å komme i kontakt med riktig kommune ift ansvar, spesielt for de som skal løslates til en annen kommune enn den de kom fra. En del ungdommer er vanskelige å bosette, og ulike tiltak er prøvd tidligere, uten hell.

27. Kan du beskrive hva som er problematisk?

Opplever at de ikke vil dra familien inn i situasjonen ettersom de er over 18 år.
Det kan være utfordrende å komme i kontakt med riktig kommune ift ansvar, spesielt for de som skal løslates til en annen kommune enn den de kom fra. En del ungdommer er vanskelige å bosette, og ulike tiltak er prøvd tidligere, uten hell.
Mangel på informasjon og kunnskap, mangel på kapasitet.
Samarbeid med hjemkommune og institusjoner som ungdommen evt. har vært på.
Mye fokus i det siste på kapasitet/plasser, slik at det er vanskelig å få til et godt samarbeid. Mange varetekt og uforutsigbarhet på lengden i fengslet.
Koordinering slik at alle partene samles til et felles møte hvor ungdommen må bli sett og hørt. Ikke for store grupper, det skaper utrygghet for ungdommen til å kunne snakke sin sak. Møter i fengslene kan påvirke ungdommen til å si mer el. mindre enn det han egentlig kan stå for. Små ansvarsgrupper alt etter hvilket tema som skal diskuteres og så litt større samlinger hvor arbeidet koordineres av en fast person. Denne personen bør ha tilknytning til lokalmiljøet slik at han kan følge opp etter gjennomført soning.
Ein vil som regel møte på utfordringar - men det er individuelt. Av og til sit ein att med ei kjensle av at ein skulle gjort meir, sjølv om ein veit at ein har gjort det ein kan. Ein vil gjerne at det skal gå bra for ungdommen.
Det problematiske her er at oppfølgingen kommer for sent i gang, og helst lenge at vedkommende er løslatt!!
Ikke god nok felles forståelse for ungdommens behov.

Diskusjon og sammendrag kapittel 9

Jeg sendte ut elektroniske spørreskjemaer til alle landets fengsler og friomsorgskontorer med unntak av UE, i alt 49 respondenter, vel vitende om at mange ikke har erfaring med ungdommer i fengsel. Flere av mottakerne svarte dette i egne e-post-besvarelser som begrunnelse for at de ikke svarte. To svarte at de syntes spørsmålene var for ladete, og ville heller svare i mer utførlig samtale, noe vi har gjennomført. Men det kom svar fra ti fengsler og fem friomsorgskontorer, i alt 18 respondenter (og ikke alle hadde svart på alle spørsmål, og det er som forventet).

Spørsmålet om fengselsoppholdets viktighet for ungdommene viser svært stor spredning. Kun åtte av 17 svarer at det har vært svært viktig eller viktig. Elleve av 17 svarte at fengselsoppholdet har vært skadelig (derav to svært skadelig!). Dette tyder på at Kos egne fagfolk fra andre fengsler enn UE, er i overkant tvilende til fengslingens funksjon, noe som etter vår vurdering kan bidra til å bekrefte UEs berettigelse. Kun tre av 16 har hatt kontakt med UEs ansatte. Dette bekrefter det flere informanter har understreket som gjengis i delrapport

1. Vi har der oppfordret sentral fagmyndighet, KDI, til å tilrettelegge for slik kontakt. Dette understrekes også av Sivilombudsmannen.

Uansett hva grunnen er til at seks av elleve svarer at ungdommene ikke fikk besøk, er det et betenkelig lavt tall på svar om besøk av familie under oppholdet. Neste spørsmål om årsak til dette, viser at det ikke er mangel på informasjon fra fengselet, men at foreldrene var for langt unna eller at ungdommen selv ikke ville ha besøk. Fra andre deler av datamaterialet vet vi at det er svært ulike årsaker til disse to begrunnelsene, f.eks. er det bare i to av åtte tilfelle at familien ikke ville komme. Fra andre svar ser det ut til å være relativt god kontakt med foresatte, med god dialog og viktig informasjonsutveksling, samtidig som det antydes at det er liten vekt på diskusjon av målsettinger med oppholdet og på det å lage tiltaksplan. Dette går også igjen i andre spørsmål generelt når det gjelder samarbeidet med eksterne samarbeidspartnere om ungdommene.

Det ser ut til at kontakten med foreldre kan være bedre enn med andre i kriminalomsorgen som jobber med ungdom, noe også svarene på samarbeidet med tverretattlig team i UE antyder. Det bekrefter teamets egne uttalelser, beskrevet i delrapport 1. Men det samarbeidet som har vært, rapporteres som bra. Når det gjelder hindre for samarbeid, gir svarene en stor spredning som ikke kan tolkes i en retning. Samarbeid som oppgis er med psykisk helsevern og ROP, skole, lokalt barnevern, konfliktrådet, friomsorgen og UE. Dette gir grunnlag for videre oppfølging i vår evaluering. Det ser ut til at mange innsatte har nytte av tilbudene som gis i fengslene, og særlig er det skoletilbudet som utmerker seg.

Når det gjelder de ansattes kunnskap om vold, andre overgrep og rasisme mellom innsatte, kan svarene, holdt opp mot hva innsatte har fortalt i samtaler, tyde på de kanskje har for liten innsikt i hvordan innsatte ungdommer opplever andre innsatte. Svarene på om ungdommene kan snakke med dem om rus- og helseproblemer tyder i positiv retning, mens ansatte kanskje vet lite om familieproblemene som unge innsatte kan ha. Det er tydelig for lite planlegging sammen med familien ved løslatelse, og stor spredning på svarene på hva som skal til for en bedre overgang til livet utenfor. Mange respondenter har også gitt eksempler på hva som skal til eller hva som er problematisk. Bedre samarbeid med kommunene fremgår tydelig.

Vi har diskutert quest-back-skjemaet som vi sendte ut, som en metodisk nødløsning for å nå de ansatte som har erfaringer med ungdom i fengsel. Flere mener at noen spørsmål var umulige å svare enkelt på, for eksempel innelåsing, fordi noen må låses inne for sin egen skyld. Svaralternativet «bra» er umulig, det kunne for eksempel ha vært «nødvendig» – både av hensyn til barnet og for å beskytte andre, eller samfunnet. Og det er stor forskjell, det er vanskelig å si noe om for eksempel hvor skadelig det har vært. Det ikke er bra å være isolert, men det kan være begrunnet i psykisk lidelse i utgangpunktet.

Spørsmålet om besøk i fengslet er også umulig å svare på. Det avhenger av foreldrerelasjonen, og noen er helt alene, de har ikke noen. Mange gutter vil gjerne ha kontakt, men vil ikke at mor skal se hvor de er, at de er i fengsel. Spørsmålet er ikke avgrenset nok. Det er ikke et boksespørsmål. Noen har erfaring med besøk fra foreldre med glassvegg fordi det er noen foreldre som smugler stoff, eller noen tilfelle hvor man har vært redd for vold. Eller de må ha besøk med tilsyn, fordi man må følge reglene i fengselet, visitering osv.

10 Inspirasjoner til videre arbeid

Konferansen *Barnekonvensjonen 25 år* «Beskyttelse av barn mot vold og seksuelle overgrep» tok opp mange tema som er aktuelle for UE og veien videre når det gjelder barn i fengsel³³. Barn i fengsel er så og si uten unntak barn som har vært utsatt for alvorlig traumatisering i tidlig barnealder. Jeg vil trekke frem tre tema som er særlig aktuelle for den videre utviklingen om kunnskap for tiltak for barn i fengsel. Disse temaene er så sentrale for fagfolk som har med barn å gjøre at de bør være pensum både i barnevernet, kriminalomsorgens utdanning og for psykologer, psykiatere og pedagoger som får med traumatiserte barn å gjøre.

Ett av de viktigste temaene som ble tatt opp var nyere forskning om traumatisering av barn og nevro-psykologisk utvikling. Dag Ø. Nordanger er dr. psychol. og forsker ved Regionalt Kunnskapssenter for barn og unge (RKBU Vest). Han er også knyttet til Ressursenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS Vest). Nordanger er spesialist i klinisk barne- og ungdomspsykologi, med spesielt fokus på hvordan traumer i oppveksten påvirker barns utvikling. Han snakket om «Magiske og tragiske øyeblikk: Hvordan barnehjernen formes av gode og vonde erfaringer». Han har gjort en stor innsats på å spre kunnskap rundt denne tematikken, blant annet med traumefeltet som verktøy i møte med voldsutsatte barn. Nordanger har også vært en sentral del i å opprette det faglige nettverket CACTUS³⁴, som samler sentrale faginstanser med fokus på barn og traumer.

Hjerneforskning har vist at trygghet – eller mangelen på trygghet – i barneårene, har innvirkning på barnets utvikling og kan ha mye å si for barnets forutsetninger for relasjoner til andre og for å ta til seg lærdom. Forskingen har avdekket at disse barna ofte vil ha svekkete mestringssevner i forhold til påkjenninger. Det kan forklares med at barnet har måttet vokse opp i et miljø hvor det har vært utsatt for stress, traumer og farer. Dette trigger overlevelsereaksjoner i hjernen og skaper en type overbelastning som hemmer optimal

---

³³ <http://www.bufetat.no/tidligere-konferanser/Nasjonale-konferanse-om-beskyttelse-av-barn-mot-vold-og-seksuelle-overgrep/>

³⁴ <http://www.cactusnettverk.no/cactus-sitt-kunnskapsgrunnlag/>

reguleringsevne av stress og følelser. Nordanger brukte ordet *regulering* som et nøkkelbegrep.

Gjennom oppveksten får barn hjelp til å regulere følelser ved hjelp av de voksne rundt seg. Et spebarn får bekreftet positive og negative følelser ved ansiktsuttrykk og kroppsspråket til den eller de nære, voksne. Takket være reguleringsstøtten barnet blir gitt av voksne, blir erfaringer lagret, både i hjernen og i kroppens ikke-viljestyrte systemer (det parasympatiske og det sympatiske nervesystemet, de glatte musklene og indresekretoriske kjertler) i barnets kropp om hva som skal til for å ha eller få det bra. De som ikke blir stimulert på denne måten, vil ikke utvikle seg på vanlig måte.

Mer detaljert innsikt i denne dynamikken er gitt ved hjelp av funn og tilhørende modell utviklet av en rekke forskere og forskerteam. Regulering av stress og følelser er forklart ved bl.a. tre sentrale deler av hjernen; hjerne-stammen, det limbiske system og neocortex. De to første delene lar seg ikke påvirke av viljen. De ovenfor nevnte nerver, muskler og hormonutskillende kjertler, som styres av de ikke viljestyrte delene av hjernen, hører også med i dette reguleringsystemet ved hjelp av «feed-back-looper».

Den mest basale delen av hjernen kalles *overlevelshjernen*, hjerne-stammen, som blant annet regulerer pust, balanse og blodtrykk. Over hjerne-stammen ligger det limbiske system som også utgjør den indre kjerne i hjernen, *emosjonshjernen*. Som tittelen tilsier, regulerer denne delen av hjernen følelser som frykt og sinne, men det er også der erfaringer og minner lagres. Det er en del av dette systemet, hippocampus, som f.eks. lagrer tidligere erfaringer.

Tredje del av hjernen, neocortex ligger øverst og ytterst, og fyller området ut til pannen. Dette er *logikkhjernen*, som vi bruker til å tenke rasjonelt og logisk med. Sistnevnte tar sentral del i å *regulere* følelsene våre. Den prosesserer inntrykk av situasjonene vi befinner oss i, og regulerer, koordinert med de to andre delene av hjernen, passende emosjonelle responser. Det er spesielt pre-frontal cortex som tar f.eks. trusselvurdering.

Disse tre sentrene (og også kroppens ikke-viljestyrte deler) utgjør det som kan sies å være *alarmsystemet* versus *reguleringsystemet*. Hvis alarmsystemet til stadighet er i høyspenn/blir aktivert, kan det bli sensitivisert og føre til en kronisk situasjon av alarmberedskap og en tilsvarende regulering av følelser.

De som tidlig har vært utsatt for store, vonde påkjenninger (eks. mishandling, seksuelle overgrep), og/eller også manglende gode, trygge, stimulerende relasjoner (vanskjøtsel, mangelfull kommunikasjon – som har vist å ha en like skadelig effekt) har levd et liv hvor frykt og understimulering har holdt følelseshjernen konstant trigget/overbelastet eller også understimulert. En konsekvens av dette er at logikkhjernen ikke får nok ressurser og rom til å utvikle seg normalt. Samspeilet mellom områdene prefrontal cortex i logikkhjernen, og hippocampus i emosjonshjernen, er svekket som resultat av stadige traumatiske belastninger eller manglende stimulering og utvikling.

Dette kan gi seg uttrykk ved at barna, ved stadig å være i beredskap, lettere viser tegn til å reagere med enten aggresjons- og kampberedskap «fight» eller tilbaketrekking «flight» eller «freeze», i situasjoner de ikke mestrer. Hjernen er ikke like trent i å prosessere en situasjon via logikkhjernen ved å rasjonalisere situasjonen og deretter regulere følelsene til være i optimal aktivering. Det er her *toleransevinduet* forklarer traumereaksjoner på en forståelig måte.

Når man befinner seg i midten av skalaen på toleransevinduet, er man i en normal, rolig tilstand hvor aktiveringsnivået er komfortabelt og konstruktivt for de fleste situasjoner. Toleransevinduet illustrerer hvordan man i krevende situasjoner beveger seg opp til *hyper-aktivering*, hvor hormonet adrenalin og pulsfrekvensen er på høyt nivå («fight» eller «flight»), eller ned til *hypo-aktivering*, som viser seg i at man blir stille og immobilisert («freeze»).

Fordi barn som har blitt utsatt for vold, overgrep eller understimulering, ofte mangler reguleringsstrategier, er toleransevinduet mye mindre. De har vokst opp i hjem hvor det har lønnet seg å enten være stille og usynlig («freeze»), eller fort kunne aktivere seg så man er i en god forsvarsposisjon («fight» eller «flight»). Disse barna har altså lett for å bevege seg vekk fra midten av skalaen, det *optimale* toleransevinduet hvor man er normalt aktivert, hvor man kan være til stede i en situasjon og ta til seg læring.

De som jobber tett med barn og unge, kan med denne modellen ha et hjelpemiddel som presenteres for barna. Modellen er lett å forstå og tjener til å gjøre barn og unge bevisst på deres reaksjonsmønstre. Her kan man bistå dem i å regulere følelsene sine, og til syvende og sist kan slik veiledning hjelpe

de i målgruppen med å gjøre deres hverdag lettere. Det er også utviklet kroppsorienterte øvelser og treningsskjema for reguleringen av pust, hjerterefrekvens og muskelspenninger.

Det man også håper å oppnå med å legge frem disse funnene og reguleringsmodellen, er å gjøre fagpersonell bevisst på særegne utslag på atferd hos barn som bærer på traume-erfaringer. Toleransevinduet belyser adferd som skyldes ADHD, depresjon eller bipolar lidelse. Det forutgående viser at det er viktig å se at adferd henger sammen med oppvekst. Det kan være lett å «se» en diagnose uten å se barnet. F.eks. viser denne forklaringsmodellen på hyper- eller hypoaktivitet hos barn og unge at stoffmisbruk kan av barna brukes for å dempe nevropsykologisk hyperaktivitet (med f.eks. hasj) eller øke tilsvarende hypoaktivitet (med f.eks. amfetamin)³⁵. Mange fengselsansatte forteller illustrerende om slike ungdommer.

Det er stor optimisme som følger med disse funnene, siden mye tyder på at underutvikling faktisk er mulig å reversere, så tidlig som mulig i barneårene. Det er viktig å presisere at symptomer og konsekvenser av traumer i oppveksten lar seg reversere i betydelig grad hvis barnet mottar riktig hjelp. Men forskning tyder også på at ungdomstiden, særlig hos gutter, gir et nytt «vindu» av reverseringsmuligheter.

Ett annet tema av relevans for UE, ble presentert fra HiOA-prosjektet «Å snakke med barn»³⁶. Det handler om samarbeid mellom ulike grupper av barn og ulike grupper av profesjonsutøvere. De har mange felles utfordringer og oppgaver når de skal følge barnekonvensjonens art. 12, 1 og 2. Det er barn med erfaringer fra barnevernet, barn med fysiske funksjonsnedsettelse og barn med migrasjonsbakgrunn, fra barnehage, grunnskole og ungdomsskole, og med erfaringer fra helsevesenet. Hvordan har profesjonsutøvere og barn samarbeidet eller ikke samarbeidet? Hvordan har profesjonsutøvere hatt samtaler med barn, hvordan utforsker de barns erfaringer med f.eks. vold,

---

³⁵ Referatet av dette innlegget på konferansen er i hovedsak skrevet av forskningsassistent Marie Faleide og noe redigert av meg. Hele konferanserapporten finnes på http://www.bufdir.no/bibliotek/Bufdirs_publicasjoner/Dokumentside/?docId=BUF0002833

³⁶ <http://forskning.no/barn-og-ungdom-menneskerettigheter/2013/07/barnevernet-sliter-med-snakke-med-barna> (lastet ned august 2015)

overgrep og andre vanskelige livserfaringer? Hvordan danner barn egne synspunkter? Barnevernlovens § 4-1, andre ledd, refererer til samtaler som barn skal delta i.

Det handler om prosesser for å utvikle forståelse, utforske egen oppfattelse i samarbeid med andre. Det er to sentrale begreper i dette: hverdagsliv og deltakelse. Art. 12 har et rettighetsbasert deltakelsesbegrep. Barnet blir et subjekt, en samarbeidspartner, har status som deltaker. Å ta hensyn til alder og modning er den profesjonelles ansvar. Måten vi alle vokser, forandrer og utvikler oss på skjer i samspill med andre. Derfor må barnet støttes i å lage forbindelseslinjer gjennom livsløpet. Man må gå bredt ut i forståelsen av sammenhenger. Hverdagslivet gir inntak til en bred forståelse og interesse. Her kan man bruke bilder og visualisering som hjelp. Resultater fra dette prosjektet lar seg anvende i samarbeidet mellom de ansatte og de innsatte i UE.

Ett tredje tema var *mening, verdighet og anerkjennelse* som sentrale begreper og hjelp i kommunikasjon med barn. Psykolog Anne Kirsti Ruud fra Nic Waals institutt, snakket om at det handler om å forstå hvordan barn forstår sin egen livssituasjon. Ofte får de ikke hjelp til å knytte mening til hendelser – hvordan gi mening til en samtale? Viktig å være både hyggelig og tydelig. F.eks. hvordan kan man gi og tolke informasjon om noe vanskelig som at far har begått overgrep mot andre barn? Hva skal barn vite om et helt landskap i forhold til alder og kontekst? Hva vet andre? Hva sies om og til barnet? Hva trenger barnet for å beholde verdighet og mening? F.eks. kan tegning brukes til å visualisere vanskelige temaer: Hva er det du tegner? Du tegner ofte det? En dialog for å forstå – for begge parter: Nå ser jeg at du tegner ... – nå forstår jeg at .... Hvordan stille spørsmål som ikke er ledende? Man må være tydelig på hva som er hensikten med samtalen.

Hvordan bevare barns verdighet: F.eks. en utagerende gutt: roe ned, skape trygghet, stoppe situasjonen, og ikke avkreve språk – f. eks. ikke kreve at gutten skal innrømme hva han har gjort og derved fordype seg i elendigheten. Det øker skamfølelsen. Isteden bør man ta opp noe positivt som han har sagt: «det du sa nå skal jeg huske på når jeg møter andre – dvs. skape et verdighetsprosjekt. Det er problematisk hvis man skal «snakke om det som har skjedd» – det er å gni seg inn i nederlagene. I stedet er det viktig å bidra til positive sosiale prosesser, å gi anerkjennelse, høre ordentlig etter hva barnet sier.

Sentral prinsipper/spørsmål er:

- 1) synliggjøre barnet;
- 2) unngå tabuisering;
- 3) støtte følelser før vi forklarer;
- 4) hvordan liker vi selv å bli møtt;
- 5) ikke trø for raskt;
- 6) orke å dele smerte med barn;
- 7) tåle usikkerhet uten å handle;
- 8) ha flere hypoteser i hodet på en gang;
- 9) spørre seg om det alltid er best å si ifra
- 10) det er viktigere hva vi sier enn å få barnet til å snakke;
- 11) spørre oss selv om vi unnlater å kommunisere direkte med barn/ungdom
- 12) ser vi på samtalen som en mulighet eller belastning?

Mange barn, særlig barn i fengsel, lever med ambivalens – uten å sette ord på det. Bruk tegning og farger i samtalen: «Vis meg» – i stedet for å «fortelle meg». Vær forutsigbar – bestem tidsbruken, det tar tid å utvikle en historie om noe.

Sammendrag kapittel 10

Det foreligger i dag et helt nytt og stort felt fra nevroforskning, særlig med utgangspunkt i barn og traumer, som både forklarer traumatiserte (mishandling, overstimulering og/eller vanskjøtsel, understimulering) barns og unges atferdsmønstre og vanskeligheter. Forskningen gir også gode forklaringer på hvorfor man bør endre mye av dagens behandlingsoppfatninger og -mønstre, og starte i nye ender. Noe av dette er allerede nedfelt i den nye UE, slik bl.a. Leif Waage beskriver i kapittel 8, og atskillig arbeid gjenstår her, men særlig i andre fengsler – og ikke bare overfor ungdom under 18 år.

Samlet oppsummering og konklusjoner så langt i evalueringsarbeidet

I innledningen til denne delrapport 2 viser jeg ved hjelp av to konkrete fortellinger om to gutter hvordan det ikke bare er utsatte og sårbare barn og unge, som blir kasteballer. Fagfolk og institusjoner blir det også. Et viktig eksempel på dette i tiden mellom første og andre delrapport, er arbeidet med og for den barnevernsfaglige stillingen, og også fagpersonen, i det tverretatlige teamet til ungdomsenheten, som beskrives i delrapport 1. Det er ikke bare ungdommene som strever. Fagfolk strever på alle nivåer. Den tverrdepartementale gruppa, som det tverretatlige teamet, likesom enhetens fagfolk, består av meget kvalifiserte og engasjerte personer som er underlagt hvert sitt sett av regler, rutiner, faglige krav. Styringsformene, tiden og arbeidssammensetningene gjør det vanskelig å løse alle oppgavene. Derfor er historien om UE kanskje den beste belysning av det vanskelige og sammensatte i tverrdepartementalt, tverretatlig og tverrfaglig arbeid?

Evalueringsforskning, som denne delrapporten baserer seg på, beveger seg over mange ulike fagfelt og har også mange ulike delbetegnelser. Vår tilnærming er et mangfold av ulike metoder som ligger nært opp til aksjonsforskning (vi skal komme med råd underveis på bakgrunn av funn), følgeforskning (vi skal følge tett på de ulike prosessene i og med Ungdomsenheten), brukerinvolvering (vi er i møter med våre oppdragsgivere og justerer kursen underveis). Antropologiens «tykke beskrivelser» er et viktig grunnlag for evalueringen fordi leseren gis dypdykk ned i fenomenene som følges og vurderes og kan selv gjøre seg opp en mening ut fra sin bakgrunn og behov for kunnskap.

De fleste barn som plasseres i fengsel har omfattende og sammensatte problemer og hjelpebehov, og de fleste har vært plassert i flere barneverntiltak før de kommer i fengsel. De aller fleste har store og langvarige rusproblemer, svært mangelfull skolegang, blitt flyttet fra hjem til hjem, institusjon til institusjon. De har som oftest voldelig og truende atferd, liten tro på egen mestring og flere brutte relasjonserfaringer. UE og dens fagfolk og ledere har store utfordringer, som ikke lettes av intern uenighet mellom departementer,

regioner, fylkeskommuner og kommuner – om ansvarsfordeling, typer tiltak, tidsbruk og budsjetter.

Deltakende observasjon, samt samtaler med innsatte og ansatte i UE og andre fengsler gjennom 2014, viser noen av de kvalifikasjonene, både menneskelig, faglig og ledelsesmessig, som kreves for å arbeide i UE. Personalet arbeider hele tiden med hårfine balanser mellom omsorg og inkludering – og straff og ekskludering. Guttene de har med å gjøre, utfordrer til begge deler – hele tiden, bortsett fra når de sover. Det er en åpenhet for innsyn og diskusjon av metoder og moral i arbeidet, og viljen til kritikk og selvkritikk kommer frem i samtaler og praksis.

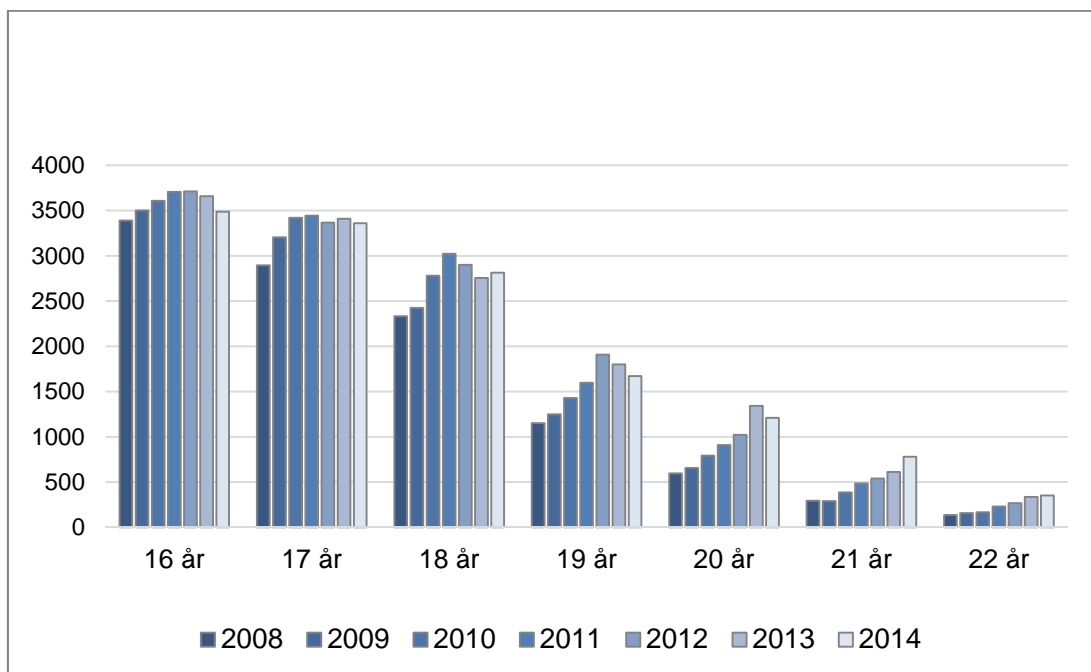
Samtalene med innsatte ungdommer i UE og i andre fengsler, viser at de alle har store behov for tett og sammensatt oppfølging over lang tid for å kunne klare seg videre, slik ansatte også har understreket gang på gang. Det er allmennmenneskelige basale behov for trygghet, stabilitet og forutsigbarhet, som de kanskje aldri eller bare delvis har erfart. Det dreier seg både om personer og omgivelser. Mange av dem har opplevd materiell fattigdom, med de negative følger vi i dag vet at dette har for barn i forhold til mestring. Så kommer traumene og tapene i løpet av oppveksten i tillegg. De trenger spesialundervisning for å kunne ta igjen vanlige skolefag, fysisk og mental trening, ikke minst i vanlig kommunikasjon med andre, mestringserfaringer i personlige forhold med andre, i tillegg til andre vanlige aktiviteter for barn og ungdom. De trenger fremfor alt noen stabile og gode voksne som har tålmodighet og som de kan bygge et tillitsforhold til. Det kommer tydelig frem i alle samtalene at barnevernet ikke fungerer etter målsettingene eller behovene, snarer tvert imot. Dette gir grunn til alvorlig bekymring for barnevernets oppfølging av disse barna. Det virker åpenbart at det må store endringer til, både når det gjelder tjenestenes kvalitet og kvantitet, for å sikre at barnevernet kommer tidlig nok inn med effektiv hjelp til denne gruppen barn.

En oversikt fra barnevernsstatistikken til SSB, 2008–2014, vedrørende ettervern, viser at for 18- og 19-åringer går ettervernet ned i 2013 og ytterligere ned for 19-åringene i 2014.³⁷

---

³⁷ Denne oversikten har Lars B. Kristiofersen, NOVA, utarbeidet.

16–17-åringere og unge voksne i ettervern (18–22 år). 2008–2014 Unge med barnevern-tiltak i løpet av hvert av årene. Hele landet. 16–22 åringer (absolutte tall). Kilde: Barnevernstatistikk,SSB (www.ssb.no)

Annen forskning og erfaring tyder på at det burde ha gått opp, ikke ned. Derfor er det spørsmål om disse tallene både bekrefter problemene med de lokale barnevern som UE møter, og innebærer en omfattende og betenkelig utvikling.

Det viser seg å være store problemer med å skaffe en oversikt over de faktiske innsettelse og muligheter for videre oppfølging registermessig. Det er uoversiktlige registreringer og tidkrevende og innfløkt å skulle skaffe frem noenlunde sammenheng i registerdataene over soningsgrunnlag, faktiske hendelser og opplegg under soning, vilkår for løslatelse osv. Vi fant ut at det er et omfattende og tidkrevende arbeid å kjøre ut en oversikt over de under 18 år som har sittet inne i hvert fengsel i tidsperioden. Det hadde vært ønskelig, slik det også er uttrykt i Justisdepartementet konkurransegrunnlag, Bilag 1: «Justis- og beredskapsdepartementet vil holde løpende oversikt over hvor mange barn som er plassert i fengsel, og hvor mange av disse som er plassert i ungdomsenhetene» (s. 3) og «Oppdragsgiver og samarbeidende departementer vil kunne bidra med tilgjengelig datamateriale» (s. 4).

Vi stiller oss nå en rekke spørsmål: Har enkelte av disse problemene å gjøre med datakonfidensialitet, taushetspliktbestemmelser mv.? Kjenner de ulike

tjenestestedene for lite til hverandres data?³⁸ Er data-uttrekk og forsøk på å koble data på individnivå så krevende, slik det ser ut til her, at mange fagfolk i felten knapt kjenner detaljer i sitt eget fagfelts statistikkføring – og kanskje derfor slett ikke «nabofeltets» statistikk? Det aller viktigste spørsmålet for vårt formål er: Hvis man skal ha en (eller to) egen kriminalomsorgsenhet for barn, er det da ikke hensiktsmessig å ha en egen registreringsenhet for disse som til enhver tid kan gi oversikter over innsatte, alder, domsgrunnlag, tiltak fra barnevern, psykiatri, skole, rusomsorg, soningsplan og en rekke andre variable, slik at man faktisk kan få en oversikt over hvorvidt Barnekonvensjonen blir fulgt opp?

Jeg har trukket ut tre sitater fra assisterende leder i kriminalomsorgen, region vest, psykolog Leif Waage, som ikke trenger ytterligere tolkning, som er helt essensielle ifølge nyere forskning om ungdommer som kommer til UE:

Når du tenker på disse barna her, så burde de vært reddet ut av livene sine som helter, ikke som syke eller problematiske barn. De har kjempet for å overleve, og det er det vi må forstå. Dette er overlevelsesstrategier, skader påført dem veldig tidlig, antakeligvis ser det ut til, før fire års alderen. Vi forholder oss til forskning, der man ser forskjell i aktivering. Og den aktiveringsskaden finner du igjen i voksenalder. Så dette er veldig alvorlig. Det er ikke bare en trist barndom, men en skade. Og da må vi følge opp dette, tenke kreativt og annerledes, og da blir for eksempel fargene viktig. Men dette er det nesten ingen som skjønner.

Dette er en høykompetansevirksomhet, hele kriminalomsorgen er det, men det er det ingen som snakker om. Vi er veldig underfinansiert.

... det er det ungdomstiltaket handler om. Det vi har som problem i en sånn organisasjon, det er at disse ungdommene her er utfordrende. Du har en behandlerdel i det, så har du en kriminalomsorgsdel, en betjent- fengselsskoledel. De to kulturene skal bli enige. Det er vanskelig og en ledelsesutfordring. Det åpnet i 2009, og det er en så

---

³⁸ Datatilsynet kom med kritikk av Kriminalomsorgens registrering i 2008, da det ble gjort forsøk på å få til en mer oversiktlig og lettere tilgjengelig oversikt, slik vi har forsøkt. Det ble da stoppet.

stor slitasje på personalet at vi kan ikke leve i midlertidighet lenger. Nå har vi levd i fem år. Det er utrolig at hele tiltaket henger sammen.

Jeg sendte ut elektroniske spørreskjemaer til alle landets fengsler og friomsorgskontorer med unntak av UE, i alt 49 respondenter, vel vitende om at mange ikke har erfaring med ungdommer i fengsel. Flere av mottakerne begrunnet i egne e-post-besvarelser hvorfor de ikke svarte. Det var i alt 18 respondenter.

Elleve av 17 svarte at fengselsoppholdet har vært skadelig (derav to svært skadelig!). Det er et lavt antall som har besøk av familie under oppholdet. Årsak til dette tilsier ikke at det er mangel på informasjon fra fengselet, men at foreldrene var for langt unna eller at ungdommen selv ikke ville ha besøk. Fra andre svar ser det ut til å være relativt god kontakt med foresatte, med god dialog og viktig informasjonsutveksling, samtidig som det antydes for liten vekt på diskusjon av målsettinger med oppholdet og på tiltaksplan. Dette går igjen generelt når det gjelder samarbeidet med eksterne samarbeidspartnere om ungdommene.

Det ser ut til at kontakten med foreldre kan være bedre enn med andre i kriminalomsorgen som jobber med ungdom, noe også svarene på samarbeidet med tverretattlig team i UE antyder. Det bekrefter teamets egne uttalelser, beskrevet i delrapport 1. Men det samarbeidet som har vært, rapporteres som bra. Når det gjelder hindre for samarbeid, gir svarene en stor spredning som ikke kan tolkes i en retning. Dette gir grunnlag for videre oppfølging i vår evaluering. Det ser ut til at mange innsatte har nytte av tilbudene som gis i fengslene, og særlig er det skoletilbudet som utmerker seg.

Ansattes kunnskap om vold, andre overgrep og rasisme mellom innsatte, er muligens for liten. Samtidig som de mener at ungdommene kan snakke med dem om rus- og helseproblemer, vet de kanskje for lite om familieproblemene som unge innsatte kan ha. Det er lite planlegging sammen med familien ved løslatelse, og stor spredning på svarene på hva som skal til for en bedre overgang til livet utenfor. Mange respondenter svarer at det er nødvendig med bedre samarbeid med kommunene.

Til slutt redegjør jeg for et nytt og stort felt fra nevroforskning, særlig med utgangspunkt i barn og traumer, som både forklarer traumatiserte (mis-handling, overstimulering og/eller vanskjøtsel, understimulering) barns og

unges atferdsmønstre og vanskeligheter. Forskningen gir også gode forklaringer på hvorfor man bør endre mye av dagens behandlingsoppfatninger og -mønstre, og starte i nye ender. Noe av dette er allerede nedfelt i den nye UE, og atskillig arbeid gjenstår her, men særlig i andre fengsler – og ikke bare overfor ungdom under 18 år.

I det videre arbeidet med denne evalueringen i 2015 vil vi gå nærmere inn på det juridiske feltet, gjennom analyser og vurderinger av relevante rettskilder. Vi vil samle inn flere data fra innsatte og ansatte i UE, samtale med pårørende og fagfolk, følge opp registerdata fra KDI og eventuelle endringer i dette – og oppsummere i en samlet sluttrapport.

Litteratur

- Backe-Hansen, E., et al. (2011) *Institusjonsplassering – siste utvei?* [Placement in residential care-a last resort](Rapport no. 21/2011). Oslo: NOVA Rapport 21/11.
- Backe-Hansen, E; Kristofersen, K.B. & Hvinden, B. (2014) *Barnevern i Norge 1990 – 2010*. Oslo: NOVA-rapport 9/2014. (<http://www.hioa.no/Om-HiOA/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NOVA/Publikasjoner/Rapporter/2014/Barnevern-i-Norge-1990-2010>).
- Berg, K. og Collin-Hansen, R. (2012): *Opplæringsomsorg. utfordringer for skole og barnevern*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Desrosières, A. (1998). *The politics of large numbers: a history of statistical reasoning*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Dyb, E. (2014): *Unge ranere i den globale byen*, NIBR-rapport 2014:20, Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Frøyland, K. (2012) *Inkludering av ungdom i skole eller arbeid*. Arbeidsforskningsinstituttet, AFI: Oslo, Norway.
- Glavin, K. og Erdal, B., 3. utg. (2013): *Tverrfaglig samarbeid i praksis – til beste for barn og unge i Kommune-Norge*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Hammer, T. & Hyggen, C. (2013) *Ung voksen og utenfor*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Iversen, A.C., Havik, T. et al (2008) Psykiske vansker hos hjemmeboende barn med tiltak fra Barnevernet. *NORGES BARNEVERN - NR. 1 - 2008*
- Kayed, N. S., Jozefiak, T., Rimehaug, T., Tjelflaat, T., Brubakk, A.-M., & Wichstrøm, L. (2015). *Resultater fra forskningsprosjektet psykisk helse hos barn og unge i barneverninstitusjoner* (pp. 58). Trondheim: Regionalt kunnskapssenter for barn og unge Psykisk helsevern og barnevern, NTNU.
- Kjønstad, A. (2014): *Taushetsplikt om barn. Kommunikasjon og samarbeid mellom helse- og omsorgstjenesten, skoleetaten, sosialtjenesten i NAV og barnevernstjenesten*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Kristofersen, L. B. (2005). *Barnevernbarnas helse. Uførhet og dødelighet i perioden 1990-2002*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Kristofersen, L. B., Sverdrup, S., Haaland, T., & Andresen, I.-H. W. (2006). *Hjelpetiltak i barnevernet - virker de?* Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning - NIBR-rapport 2006:7.
- Kristofersen, L. B. (2007). *Tilgjengelighet og samarbeid: Mer fleksible hjelpetjenester? Opptrappingsplanen psykiske helse, BUP og barnevern*. Oslo: NIBR.

- Kristofersen, L. B. and S.-E. Clausen (2008). *Barnevern og sosialhjelp* (Child welfare and social security benefits). Oslo: NIBR.
- Kristofersen, L. B. (2009). *Barnevern og ettervern. Hjelpetiltak for 16-22 åringer og levekår for unge voksne* (Child welfare and aftercare. Interventions for 16-22 year olds and living conditions for young adults). Oslo: NIBR.
- Lien, I. L. (2011) *I bakvendtland: Kriminelle liv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Meld. St. 7 (2014–2015) Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2015–2024 (<https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/Meld-St-7-20142015/id2005541/?docId=STM201420150007000DDDEPIS&q=&navchap=1&ch=5>)
- Riedl, T. R. (2008). Barn "på vent". Barn med tiltak fra barnevernet har dårligere tilgang på psykisk helsehjelp enn andre barn. *Magasinet Voksne for Barn*, 87, nr. 4, 18-23).
- Riksrevisjonen (2015) *Riksrevisjonens undersøkelse om det kommunale barnevernet og bruken av statlige virkemidler*. Dokument 3:15 (2011–2012).
- Slagstad, R. (1998). *De nasjonale strateger*. Oslo. PAX forlag A/S.
- Takle, M. (2014) Institutional Design and Political Representation: the Council of Immigrant Organisations in Oslo. *Journal of International Migration and Integration*. doi: 10.1007/s12134-014-0375-z <http://hdl.handle.net/10642/2342>
- Voksne for barn (2008) *Sårbar og sist i køen*. Barn i Norge 2008, Årsrapport om barn og unges psykiske helse; http://www.vfb.no/no/vi_tilbyr/publikasjoner/barn_i_norge-rapporten/2008_sarbar_og_sist_i_koen/ (lastet ned mai 2015).
- Voksne for barn (2009) *Barn i Norge 2009 Omsorgsvikt i offentlig regi*. Årsrapport om barn og unges psykiske helse; http://www.vfb.no/no/vi_tilbyr/publikasjoner/barn_i_norge-rapporten/2009_omsorgsvikt_i_offentlig_regi/. (lastet ned mai 2015).
- Winsvold, A. (2011): *Evalueringen av prosjektet "Sammen for barn og unge – bedre samordning av tjenester til utsatte barn og unge"*. Oslo; NOVA Rapport 18/11.

Summary

Second report of the Research based evaluation of the trial project of establishing a particular youth unit for young offenders between 15 and 18 years old in Norway – 2009 – 2015.

The Norwegian Parliament, upon deciding the establishment of the youth prisons, also demanded a research-based evaluation of the first unit in Bergen, on the work and collaboration of the professionals and of the implementations of the UN Convention on the Rights of the Child.

The purpose of the project, according to the assignment, is:

1. to give the Ministries a decision basis for possible continuation of the unit and of a new planned unit with interdisciplinary team in the Oslo area, during and after the trial period. In addition, it will provide a knowledge base for legal and administrative changes in the various support systems for youth in prison or probation (health and social care, child protection and education) needed for the implementation of the UN convention.
2. to give advice and supervision concerning the operation of services during the project period, seen on the background of the present laws and regulations concerning children's rights of protection, education and health and social care services.

The investigations in this reporting period show deficits in the overviews concerning the number of imprisoned juveniles. Our first report had a preliminary overview, based upon numbers from 2013. This is corrected, also on a preliminary basis, in this second report. Qualitative and quantitative data from fieldwork in the youth prison, from structured questionnaires and conversations with inmates and prison and youth care professionals, both in the youth prison and in other prisons, answer questions concerning the fulfillment of the UN convention of the Rights of the Child. The following is described in this report:

- The youth prison in Bjørgvin until February 2015, the work with the new prison and the process of moving from the old building to the new
- the prisoners experiences both with the Bjørgvin youth prison and with other prisons
- the challenges with registering of the young prisoners in the correctional services statistics system
- the experiences of the prison personnel with the youth prison and the interdisciplinary team, both in Bjørgvin and in other prisons in Norway.

Vedlegg 1 Barnevernstudentenes oppgave

Barn i fengsel

Bachelor i Barnevern, Heltid

Prosjektarbeid Høsten 2014

Fride Tvenge Andersen, Hanne Tufte Egelanddal, Marie Ornum, Katinka Sparre, Martine Theodorsen og Tine Victoria Jepsen Trangsrud

BVUH2000

Utarbeidet av en gruppe studenter ved bachelorutdanningen i barnevern, Høgskolen i Oslo og Akershus, avdeling for samfunnsfag. Høgskolen har intet ansvar for synspunkter eller innhold i rapporten. Framstillingen og synspunktene står utelukkende for studentgruppens regning og ansvar.

Innhold

1. Innledning	112
2. Metode.....	113
2.1 Problemstilling	113
2.2 Kvalitativ tilnærming	113
2.3 Forforståelse	115
2.4 Intervjuteknikker	116
2.5 Kommunikasjon.....	117
2.6 Forskningsetiske retningslinjer	117
2.7 Etterarbeid og tolkning av intervjuene	118
3. Psykologiske teorier om tilknytning og utvikling av kriminell atferd	119
3.1 Bronfenbrenner - den økologiske utviklingsmodell	119
3.2 Kulturell kapital som gatekapital	120
3.3 Bowlbys tilknytningsteori	121
3.4 Dannelse av mennesket i fellesskap og signifikante andre.....	122
3.5 Webers idealtyper for autoritetsutøvelse.....	123
4. Historikk.....	124
5. Straffereaksjoner	126
6. Kritikk fra FNs barnekomité.....	131
7. Statistikk	133
8. Informanter	134
8.1 Intervju med Cathrine Moldestad, avdelingsleder i Ungdomstiltaket ved Oslo Fengsel	134
8.2 Intervju med Greta Birkeland, tilbakeføringskoordinator, og Ole Bjørn Gautefall ved kriminalforebyggende team i Kristiansand fengsel	138
8.3 Bjørgvin fengsel – Ungdomsenheten	142
8.3.1 Intervju med Per Omdal, leder for ungdomsenheten, og psykolog Øyvind Kandal	142
8.3.2 Intervju med Tonje Egeland, miljøarbeider ved ungdomsenheten	146
8.4. Intervju med en barnevernstjeneste i Buskerud	146
9. Drøfting	150
9.1 Kompetanseutvikling	150
9.2 Ressurser	151
9.3 Ufordringer ved lovverket, og «barnets beste»	152
9.4 Innflytelse og samhandling	155
9.5 Medvirkning og sysselsetting.....	156
9.6 Miljøterapeutiske aktiviteter	157
9.7 Alternative straffereaksjoner	160
10. Avslutning	160
Litteratur.....	163

1 Innledning

Barn er en sårbar gruppe med tanke på at de blant annet ikke har myndighet til ene og alene å bestemme over egne liv. Dette gjelder kanskje spesielt barn som begår kriminelle handlinger, da fengsling innebærer at friheten deres innskrenkes ytterligere. Hvilke tiltak iverksettes rundt barn som soner ubetinget dom, og hvordan samarbeider barnevernstjenesten og kriminalomsorgen om disse? I denne oppgaven vil vi se nærmere på hvordan denne sårbare gruppens behov og rettigheter blir ivaretatt under soning ut ifra denne problemstillingen. For å klargjøre ønsker vi å påpeke at tiltak i fengslene er alt fra å utvikle de ansattes faglige kompetanse til tilbud om utdanning til de innsatte. Videre vil vi undersøke hvordan det sikres at tiltakene blir tilpasset hvert enkelt barn, samt hvordan prinsippet om «barnets beste» vektlegges, jf. Lov av 21. mai. 1999 nr. 30 lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven – mnskrl.) Vedlegg 8. FNs konvensjon om barnets rettigheter (barnekonvensjonen - BK) art. 3. Vi har valgt å fokusere på gutter mellom 15 og 18 år som soner ubetinget dom, fordi våre informanter har mest erfaring med mannlige mindreårige. Disse omtales som barn og ungdom på grunn av språklig variasjon (jf. BK art. 1).

Vi har brukt Oslo fengsel, Kristiansand fengsel, Bjørgvin fengsel – Ungdomsenheten og et barnevernskontor i Buskerud som utgangspunkt for analyse- og tolkningsarbeidet. Rapporten er ikke ment som en evaluering av de nevnte fengslene, men vi bruker informasjon og eksempler til refleksjon for å få innsikt i hvordan ulike fengsler tilnærmer seg ungdom.

Vi har hatt samtaler med Thomas Ugelvik, postdoktor ved institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Universitetet i Oslo, og Ida Hydle, forsker ved NOVA. Vi intervjuet soren skriver Liv Synnøve Taraldsrud, juridisk rådgiver ved justisdepartementet, Cathrine Moldestad, leder av Ungdomstiltaket i Oslo fengsel, Gretha Birkeland, tilbakeføringskoordinator i kriminalomsorgen i Vest Agder og Ole Bjørn Gautefall, ansatt i kriminalitetsforebyggende team og Vivian Arntsen ved friomsorgen. Under vårt besøk i Ungdomsenheten snakket vi med lederen Per Omdal, psykolog Øyvind Kandal og en av miljøarbeiderne Tonje Egeland.

For å få et mer helhetlig syn på unge lovbrytere vil vi først ta for oss vårt metodiske arbeid, historisk syn på ungdom og kriminalitet, straffereaksjoner, samt psykologiske teorier om tilknytning og utvikling av kriminell atferd. Vi vil også se på

kritikk fra FNs barnekomité og relevant statistikk. Til slutt vil vi oppsummere intervjuene og drøfte dette i lys av problemstillingen.

2 Metode

I dette kapitlet vil vi skrive om valg vi har tatt ved innsamlingen av vår empiri. Vi vil gå inn på valg av metode, utvelgelse av informanter, erfaringer rundt arbeidet, samt forskningsetiske retningslinjer.

2.1 PROBLEMSTILLING

Begrepet problemstilling er mye brukt i metodelitteraturen, og kan defineres som «spørsmål som blir stilt med et bestemt formål, og på en så presis måte at det lar seg belyse gjennom bruk av samfunnsvitenskapelige metoder» (Halvorsen 2008, sitert i Johannesen, Tufte og Christoffersen 2010). Vi hadde derfor tidlig fokus på formuleringen av problemstillingen vår, i tillegg til at vi var oppmerksomme på at valget av denne ville føre oss videre til valg av teori og metode. Formuleringen av problemstillingen har vært en prosess. Denne prosessen, eller operasjonaliseringen, dreier seg i hovedsak om å avgrense, konkretisere og å gjøre problemstillingen forskbar (Johannesen, Tufte og Christoffersen 2010). Dette viste seg å være utfordrende. Vi forsøkte å finne en problemstilling vi kunne få direkte svar på (jf. Halvorsen 2008). Vi brukte mye tid på å lese oss opp på relevant litteratur for å få dannet oss nok kunnskap til å kunne finne ut av hva vi ønsket å finne svar på. Dette var nødvendig da vi startet med et nokså stort tema.

Avgrensning er nødvendig når emnet man ønsker å forske på er så stort og omfattende at det er vanskelig å studere det i dybden (Johannesen, Tufte og Christoffersen 2010). Presiseringen av problemstillingen gikk blant annet ut på å finne riktige begreper for å uttrykke det vi ønsket å formidle. Vi ønsket i utgangspunktet å stille spørsmål ved hvordan støtteapparatet iverksatte tiltak for barn i fengsel. Dette trengte å konkretiseres og avgrenses for at det skulle være forskbart. Derfor ble ordet støtteapparat erstattet med barneverntjenesten og kriminalomsorgen, samt at problemstillingen ble presisert til å handle om mindreårige gutter som soner ubetinget dom.

2.2 KVALITATIV TILNÆRMING

Kvalitativ tilnærming vil si å gå i dybden på det fenomenet vi ønsker å studere, og sier noe om egenskaper eller spesielle kjennetegn ved dette (Johannesen, Tufte og Christoffersen 2010). Intervjuer er en særlig brukt metode for å samle inn kvalitative data, da dette ofte gir detaljerte beskrivelser. Spørsmålene som stilles er ofte

åpne slik at informanten skal kunne uttrykke seg med sine erfaringer og oppfatninger (ibid.).

Før vi startet å intervju hadde vi formulert en intervjuguide, som skulle brukes under forberedelsene og som en støtte under intervjuene. Vi valgte å bruke semistrukturerte intervjuer, som har en intervjuguide som utgangspunkt, men hvor man ikke trenger å stille spørsmålene i en viss rekkefølge. Vi stilte de ulike informantene i fengslene de samme spørsmålene. Dette gjorde at vi fikk sammenlignbare svar slik at analysearbeidet vårt skulle bli enklere, i tillegg til at informanter med forskjellige bakgrunner ga oss varierte synspunkter. Dette kunne også vært en ulempe da informantenes kunnskap var variert, noe som gjorde at vi ikke fikk tilpasset spørsmålene til hver enkelt informant. Derfor valgte vi å bruke den samme intervjuguiden i de ulike fengslene vi besøkte, mens vi skreddersydde spørsmålene mer til de øvrige informantene. Vi var også påpasselige med å stille oppfølgings-spørsmål selv om det ikke har vært en del av intervjuguiden for å få klargjort, eller eventuelt fulgt opp et tema som informanten selv har introdusert.

Utvelgelse av informantene våre var en tidskrevende prosess da det tok lang tid å sette oss inn i hvem som var relevante å snakke med. Etter tips fra veilederen vår valgte å starte med å ha samtaler med Ida Hydle, forsker ved NOVA, og med Thomas Ugelvik, postdoktor ved institutt for kriminologi og retts sosiologi ved Universitetet i Oslo. Dette gjorde vi for å få tips til hvem vi burde kontakte videre, i tillegg til at vi tenkte at de kunne bidra med relevant informasjon til rapporten vår. Hydle jobbet dessuten med et tilsvarende prosjekt, noe vi tenkte at vi kunne ta nytte av. Hun introduserte oss til personer som jobber med relevant bakgrunn for forskningsprosjektet vårt, og vi ble av Hydle invitert til en konferanse om ungdomsstraff i Lillestrøm hvor blant annet Per Omdal hadde et foredrag. I den forbindelse fikk vi kontakt med Omdal for å få avtalt et møte med ham og for å få besøkt Ungdomsenheten i Bergen. I tillegg lot hun oss være med på intervjuene hun selv hadde i både Oslo fengsel og i Kristiansand fengsel. Uten hennes hjelp ville det vært vanskeligere å få intervjuet de informantene vi har snakket med, mens det samtidig kunne vært andre fordeler ved å gjøre dette helt på egenhånd, noe vi kommer tilbake til. I tillegg til Hydle og Ugelvik valgte vi også å snakke med en juridisk rådgiver, en barnevernspedagog og informanter fra tre fengsler. Vi snakket altså med mennesker med ulike fagbakgrunner, hovedsakelig informanter med bakgrunn fra sosialfaglig arbeid og juridisk arbeid. Dette var bevisst for å få frem ulike synspunkter på fengsling av barn.

2.3 FORFORSTÅELSE

Forforståelse dreier seg om vår egen bakgrunn som forståelse for det som skjer nå. Vi bruker egne erfaringer, både personlige og faglige, til å forstå virkeligheten. Refleksjon om eget ståsted i forhold til forskningsprosjektet vil derfor være nyttig for å være klar over faktorer som kan påvirke forskningen (Johannesen, Tufte og Christoffersen 2010). Situering betyr å plassere. Vi finner situering, eller forforståelse, som viktige momenter for vårt forskningsprosjekt. Selvbiografisk situering dreier seg om at man er sosialt plassert i forhold til blant annet kjønn, alder og sosial klasse. Dette, sammen med andre erfaringer, vil være med på å bestemme hva en ønsker å forske på, men også hvordan man ønsker å gå frem (Neumann og Neumann 2012).

Det var viktig for oss å tenke på hva slags faglig bakgrunn informantene våre har. Det er fordi de formidler sine synspunkter og erfaringer, og ved valg av andre informanter kunne svarene våre sett helt annerledes ut. Det er derfor viktig å påpeke at empirien kun er et utsnitt av «virkeligheten», altså informantens synspunkter (Johannesen, Tufte og Christoffersen 2010). Filosofen David Hume pekte tidlig på problematikken ved induksjonsbasert teori, altså teori som ligger forankret i erfaringer. Han mente at induksjonsproblematikken lå i at ikke engang gjentatte erfaringer kunne gi oss helt sikker viten om et bestemt forhold (sitert i Thomassen 2006). Dette underbygger at våre erfaringer ikke gir et sikkert bilde på virkeligheten, men kun en liten del av den, hvor våre informanter har fortalt om sin sannhet og om sine erfaringer, og at andre forskeres funn kan konkludere annerledes enn denne rapporten.

Vi valgte å starte intervjuene våre ved å stille alle hovedinformantene våre spørsmålet «hvordan ser en vanlig dag ut i fengslet?» Dette gjorde vi for å få et inntrykk av hvordan barna og de ansattes hverdag så ut, mens vi samtidig var oppmerksomme på informantens bakgrunn og grunnlag for å fortelle om dette. Dette passet vi på fordi en narrativ forklaring dreier seg om å forklare et fenomen ved hjelp av en historie, som er strukturert ut fra hvilken kontekst det dreier seg om (Thomassen 2010). Vi velger ut hvilke hendelser vi ønsker å integrere i en historie slik at den uttrykker den meningen vi ønsker at den skal. Et narrativ vil derfor aldri uttrykke et nøytralt bilde av et hendelsesforløp, og den samme hendelsen vil kunne få en annen betydning ettersom hvilken kontekst den settes inn i (Thomassen 2010). Måten vi formulerte spørsmålet på kan minne om oppsettet for hverdagslivsforankrede samtaler, eller livsformsintervju, som ble utviklet av psykologen Hanne Haavind i 1987. Samtaleformen skal i utgangspunktet sørge for at

informanten forteller fra sitt ståsted, hvor man får informasjon om hvordan en persons dagligliv er organisert (Gulbrandsen 2008). Vårt formål med dette spørsmålet var som nevnt å få et innblikk i en vanlig dag i fengslet, men så det også som en åpning der informanten fikk mulighet til å uttrykke fritt hva han/hun anså som en eller flere viktige deler av hverdagen i fengslet. På denne måten kunne vi fange opp temaer informanten vår introduserte gjennom det første spørsmålet. Dessverre fikk vi ikke muligheten til å starte intervjuet vårt med dette spørsmålet i alle tilfellene da intervjuene i både Oslo fengsel og Kristiansand fengsel var slått sammen med Hydles intervju, som gjorde at hun ledet intervjuet i startfasen, noe som var naturlig da det var vi som fulgte med hun inn i hennes prosjekt.

2.4 INTERVJUTEKNIKKER

Vi hadde som nevnt semistrukturerte intervjuer med intervjuguide. Da vi formulerte intervjuguiden brukte vi problemstillingen aktivt. Vi delte den opp i tre underspørsmål som skulle hjelpe både oss, og våre informanter, å forstå hva vi ønsket svar på. Ved hjelp av disse tre underspørsmålene lagde vi resten av spørsmålene, og kategoriserte dem innunder spørsmålene. På denne måten hadde vi oversikt over hva vi ønsket å få svar på, men også om vi hadde fått svar på dem under intervjuene.

Vi valgte å være to personer tilstede under intervjuene, hvor en av oss stilte spørsmål mens den andre noterte. Dette gjorde vi for at noteringen ikke skulle bli et forstyrrende element i intervjusituasjonen. I tillegg tenkte vi at det kunne blitt mange å forholde seg til for intervjuobjektet hvis vi hadde vært flere enn to intervjuere. Johannesen, Tufte og Christoffersen (2010) skriver at intervjuer hvor det er to som intervjuer kan gjøre at intervjuobjektet føler seg i mindretall. Vi vurderte denne problemstillingen, men kom frem til at vi ville få best resultat dersom en av oss fikk muligheten til å konsentrere seg om å notere mens den andre konsentrerte seg om å snakke med informanten. Dessuten var det i enkelte av intervjuene flere informanter til stede. I starten planla vi å bruke båndopptaker for å få med oss mest mulig informasjon, og for at vi skulle få muligheten til å få med oss betydelige elementer rundt intervjusituasjonen som oppsett, kroppsspråk etc. Det viste seg at vi ikke fikk mulighet til det likevel. I en av intervjusituasjonene var det for mye bråk rundt oss til at det ville fungere effektivt, og i to av fengslene fikk vi ikke lov til å ta med båndopptaker inn. I det siste fengslet følte vi at båndopptakeren kunne avbryte den gode atmosfæren, og vi følte oss komfortable nok til å notere for hånd.

2.5 KOMMUNIKASJON

Vi har ikke hatt noen språklige utfordringer som har gått på det verbale. Hva som kan ha blitt uttrykt, og hva som kan ha blitt misforstått av kroppsspråk er det derimot vanskelig å si noe om. Observasjon av kroppsspråket kan imidlertid si noe om hvordan informanten reagerer på det som skjer, og også noe om han eller hennes følelser (Johannesen, Tufte og Christoffersen 2010). Hvis informanten uttrykker at han/hun føler seg fornærmet eller for eksempel ukomfortabel kan dette være med på å påvirke hva som blir formidlet videre.

2.6 FORSKNINGSETISKE RETNINGSLINJER

Etikk dreier seg i hverdagslig forstand om vurderinger av hva som er rett og galt. I samfunnsforskning er dette særdeles viktig da denne type forskning berører andre mennesker direkte (Johannesen, Tufte og Christoffersen 2010). I vårt prosjekt har dette i stor grad handlet om å verne informantene våre i intervju situasjonene i forhold til å behandle informanten med respekt, men også å behandle informasjonen de har gitt oss på rett måte. Med dette mener vi at vi har måttet sørge for at informasjonen vi har brukt har blitt skrevet ned slik informanten har ment det. Vi kvalitetssikret dette ved å la informantene lese intervjuet etter at vi hadde renskrevet det slik at han/hun fikk muligheten til å komme med tilbakemeldinger dersom han/hun var uenig i det vi hadde notert.

I starten av forskningsprosjektet vårt ønsket vi å snakke med barn som satt i fengsel, eller voksne mennesker som tidligere hadde sittet inne som mindreårige. Her møtte vi på et etisk dilemma. I følge Lov av 14. April 2000 nr. 31 lov om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven – popplyl.) har man plikt til å melde inn forskningsprosjektet sitt til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS (NSD) ved behandling av personopplysninger (Johannesen, Tufte og Christoffersen 2010). Dette tar som oftest lang tid, og var dermed ikke aktuelt for oss i og med at vi hadde begrenset med tid. Vi valgte heller å ta utgangspunkt i informanter som kunne representere disse, samtidig som taushetsplikten ble overholdt. Dette gjorde det lettere for oss å utføre prosjektet.

Taushetsplikt og anonymitet er viktige aspekter ved forskningsetikk. Vi informerte de vi har vært i kontakt med om vår taushetsplikt. De har samtykket til å delta i vårt prosjekt og samtykket til at vi gjengir deres uttalelser med navn. Informantene har fått lese gjennom intervjuene og har godkjent disse. Da vi valgte bort å snakke med tidligere innsatte eller barn som på tidspunktet satt i fengsel, har vi samtidig valgt bort personsensitive opplysninger som må lagres på forsvarlig måte. De har

fortalt om generelle rutiner og tiltak som finnes for barn som sitter i fengsel. Vi valgte å anonymisere barneverntjenesten vi intervjuet fordi vi kun snakket med en. Det er verdt å stille spørsmål ved om all taushetsplikt blir opprettholdt. Hvis informantene våre bruker enkeltsaker som eksempler vil dette muligens kunne kjennes igjen av utenforstående, selv om de har anonymisert eksemplene på vegne av de innsatte. Det tenkte vi på fordi det til enhver tid sitter veldig få barn i fengsel som gjør mulighetene for gjenkjenning større. Det var derfor viktig at vi var oppmerksomme på muligheten for dette underveis slik at vi selv anonymiserte for å være helt sikre på at eksemplene ikke kunne bli gjenkjent.

2.7 ETTERARBEID OG TOLKNING AV INTERVJUENE

Under intervjuet i Oslo fengsel erfarte vi at det var vanskelig å forberede intervjuet på forhånd. Vi fikk muligheten til å følge med Hydle i hennes intervju i Oslo og Kristiansand fengsel og hadde i forkant fått lite informasjon om hvordan intervjuet skulle foregå, noe som begrenset hvor mye vi fikk forberedt oss. De forberedelsene vi gjorde var å designe en intervjuguide, og vi gikk gjennom spørsmålene før intervjuet startet. Dette for at vi lettere kunne stille spørsmålene på en naturlig måte, og også forklare dem hvis det skulle være nødvendig. Disse forberedelsene gjorde vi før intervjuene i alle fengslene.

Intervjuene utviklet seg fort i en retning av en samtale i tilsvarende fengsler. I Oslo og Kristiansand fengsel var det på mange måter lettere da vi var tre forskere på en informant, som alle hadde spørsmål. Likevel gjorde dette at rollen som intervjuer ble noe overflødig. Hydle tok på mange måter føring over samtalen, og spesielt i begynnelsen hadde vi en lyttende innstilling. Vi prøvde å være oppmerksomme på å ha en åpen og objektiv holdning, samtidig som vi brukte teknikker som auditivt paraspråk, aktiv lytting og åpne spørsmål. Dette er kommunikasjonsteknikker som blir brukt for å skape en god flyt i samtalen, og er særlig teknikker som blir brukt i samtaler med barn. Disse teknikkene brukte vi også i Ungdomsenheten.

Ettersom vi fulgte med Hydle på hennes intervjuer i både Oslo og Kristiansand fengsel er det grunn til å tro at rammene for samtalen ville vært annerledes om vi holdt intervjuene på egenhånd. Da ville det vært mer naturlig at vi åpnet med å opplyse om vår taushetsplikt og informantens mulighet til å avslutte intervjuet underveis. Dette gjorde vi altså ikke, nettopp fordi Hydle var den som arrangerte møtet og dermed la mange av premissene for intervjuet. Hun er dessuten en anerkjent forsker som arbeider med en rapport som skal publiseres. På bakgrunn av erfaringene vi gjorde oss i Oslo fengsel planla vi intervjuet i Kristiansand fengsel

i forkant sammen med Hydle. Vi forsikret oss da om at vi fikk mulighet til å stille de spørsmålene vi selv ønsket.

Det som derimot var uforutsigbart var hvor god tid informantene hadde til rådighet samt hvor lang tid vi trengte til intervjuet. I Kristiansand fengsel følte vi at tiden ble knapp, og at vi kanskje ikke fikk stilt alle spørsmålene vi hadde ønsket. Dette kunne vi med fordel avklart på forhånd, men ettersom varigheten på intervjuet i Oslo fengsel var kortere, regnet vi med at vi hadde nok tid. Vi kunne også valgt å prioritere enkelte spørsmål ovenfor andre, da vi i ettertid ser at enkelte spørsmål ville vært viktigere for oppgaven vår å få svar på. Dette gjelder også i noen grad i Ungdomsenheten. Da vi snakket med Gautefall i Kristiansand fengsel trodde vi at vi skulle intervju barneverntjenesten. Det viste seg at Gautefall ikke jobbet etter lov om barneverntjenester, men samarbeidet tett med barnevernstjenesten i Kristiansand kommune. Dette gjorde at vi ikke fikk brukt spørsmålene våre, da han ikke kunne svare på dem. Spørsmålene vi stilte var med andre ord ikke like gjennomtenkt som vi kunne ønske da vi måtte ta det litt på sparket. Dette viser igjen til uforutsigbarheten vi kanskje burde prøvd å ta mer hensyn til på forhånd.

3 Psykologiske teorier om tilknytning og utvikling av kriminell atferd

Selv om vi i denne oppgaven hovedsakelig vil fokusere på støtteapparatet og tiltak rundt barn i fengsel samt oppfølging etter soning, kan det være nyttig å se dypere på hvorfor og hvilke ungdommer som ender opp som lovbrytere. Ved å undersøke hvilke problemer og utfordringer disse ungdommene sliter med, kan man finne ut hvilke tiltak hver enkelt ungdom har behov for.

Det har gjennom historien foregått mye forskningsarbeid for å prøve å forklare hva som kjennetegner kriminelle. Det er også forsket på hvordan man skal kunne forstå kriminalitet og hvordan man kan redusere omfanget av dette som samfunnsproblem. Det er flere innfallsvinkler til hvordan man kan tolke kriminalitet, og det ligger fremdeles en stor utfordring i det å skille mellom de to hovedfaktorene arv og miljø.

3.1 BRONFENBRENNER - DEN ØKOLOGISKE UTVIKLINGSMODELL

Ulike teoretikere har opp gjennom tidene forsøkt å tolke bakgrunnen for menneskets utvikling og atferd gjennom flere perspektiver. Urie Bronfenbrenner var en av dem som kritiserte utviklingspsykologiens retning fra 70-tallet. På denne tiden var forskningen og teoriene svært individorienterte. De la mindre vekt på

individet som aktiv deltaker i sitt naturlige miljø som er preget av en kulturell og sosial kontekst (Gulbrandsen 2006). I 1979 lanserte Bronfenbrenner, i samarbeid med Pamela Morris, en utviklingsmodell. Denne modellen skulle skyve fokuset til en utvikling der barn ble forstått i kontekst med miljø. Utviklingsmodellen ble oppdatert i 1998 til den bioøkologiske modellen vi kjenner i dag, dette for å forsikre at fokuset rundt sosiale og kulturelle betingelser ble bevart (ibid.). Ifølge Bronfenbrenner kommer mennesket til verden med et biologisk potensiale, der utviklingen allerede preges av fostermiljøet før fødsel. Med dette som utgangspunkt vil barn inngå i miljøer over flere nivåer. Mikrosystemet angår relasjoner til andre, rolleutforming og sosialt samspill og vil derfor ha en signifikant betydning for barns videre utvikling (Aagre 2003). Kjernefamilien, skolen, fritidsklubben eller vennekretsen er eksempler på mikrosystemer.

I forhold til relevansen av vår oppgave kan vi bruke Bronfenbrenners utviklingsmodell til å begrunne at barn og unges oppvekst kan bli påvirket av det sosiale miljøet vi fødes inn i, og som vi utvikler oss videre igjennom livet. Det er dermed ikke sagt at barn og unges medfødte utgangspunkt ikke kan endres eller bli påvirket senere i livet. Sosial utvikling skjer livet ut. Barn og unge i kriminelle miljøer kan derfor både ha havnet i denne situasjonen på bakgrunn av deres medfødte posisjon, men det er også noe som kan utvikles senere av andre årsaker.

3.2 KULTURELL KAPITAL SOM GATEKAPITAL

Den franske sosiologen Pierre Bourdieu beskriver de sosiale plattformene som en stor del av menneskelig utvikling. Han er særlig kjent for tre begreper; kapital, habitus og sosiale felt. Kapital blir brukt som et annet ord for ressurser. Bourdieu bruker kapitalbegrepet for å vise hvordan innvevde verdier og posisjoner i samfunnet symboliserer makt (Harsløf og Seim 2008). Bourdieu skiller mellom økonomisk-, sosial- og kulturell kapital. Økonomisk kapital er materielle ressurser som god økonomi og bolig. Kulturell kapital viser til utdanning, akademisk viten, samt atferd tilpasset normer og sosiale koder som språkbruk, klesstil, teater, musikk og bøker. Sosial kapital handler om å ha nettverk, som venner eller bekjente i viktige posisjoner og samfunnslag (Harsløf og Seim 2008). Begrepet habitus kan være tillærte normer og verdier utviklet fra oppveksten, og trenger ikke være medfødt. Habitus kan være kombinert med erfaringer utviklet via aktiv deltakelse i samfunnet og kunnskapen en har fra tidligere (Aagre 2003). De maktposisjonene vi besitter i det sosiale feltet avhenger i stor grad av den kapitalen vi har blitt omgitt og formet av i oppveksten. Dette danner i stor grad vår habitus (ibid.).

Sveinung Sandberg og Willy Pedersen (2006) har i sin studie «Gatekapital» undersøkt ungdomskriminalitet, rus og gatemiljø rundt Akerselva i Oslo. De studerte årsaker til hvorfor guttene levde det livet de gjorde og hvordan dette livet utartet seg. De aller fleste guttene i denne situasjonen hadde opplevd tap i både familie og skolesituasjon. Sandberg og Pedersen har knyttet begrepet gatekapital opp mot Philippe Bourgois' begrep om gatekultur og Bourdieus begrep om kulturell kapital (ibid.). Gatekultur kan forklares i en motstandskultur der de aktive medlemmene tilegner seg respekt ved å motsette seg ekskluderingen fra normal-samfunnet. Bourdieus begrep om kulturell kapital kan sees på som nødvendig kunnskap for å overleve i et samfunn. Med bakgrunn i dette kan vi forstå gatekapital som en type ressurs og kunnskap som er nødvendig for å overleve i gatekulturen (ibid.). Ifølge Sandberg og Pedersen er dette noe som kan oppstå i fravær på kulturell kapital. Medlemmene av gatekulturen vil derfor kunne ses på som ressurssterke i gatekulturen. Gatekapitalen vil kanskje fremme en form for mestringsfølelse i deres hverdag. Dersom dette er mennesker som har falt utenfor normen av samfunnet vil derfor mestring innad i gatekulturen kunne gi en mer meningsfylt hverdag. De kontrollerer og er aktive i sitt eget liv (ibid.).

Unge lovbrytere faller ofte utenfor normen av hva som er akseptert i samfunnet. Derfor kan de ofte ses på som ressursvake mennesker. Bourdieu belyser dette ved å redegjøre for hvordan ressurser benyttes til å kategorisere hvilke mennesker som har og ikke har makt i samfunnet. Dersom vi benytter gatekapital som begrep istedenfor, eller sammen med Bourdieus begrep om kulturell kapital, kan vi også se på disse ungdommene som ressurssterke i sitt eget miljø. Gatekapitalen gjør dem til unike ressurssterke individer med verdi innenfor sitt eget miljø, og kan i tillegg skape makt mellom de ulike medlemmene i dette miljøet.

3.3 BOWLBY'S TILKNYTNINGSTEORI

John Bowlby var opptatt av tilknytning til omsorgspersoner. Tilknytningsatferd er den atferden et barn viser i relasjon til sine tilknytningspersoner ved for eksempel atskillelse og gjenforening gjennom trygghet og frykt. Bowlby mente at tilknytningsatferden var et biologisk fenomen der barn blir beskyttet mot farer i ukjente og kjente miljøer. Tilknytningspersoner fungerer som en trygghet ved utforsking og når en eventuell fare skulle oppstå. Tilknytningsbånd er en individegenskap barn utvikler til spesifikke omsorgspersoner (Gulbrandsen 2006). «Omsorgspersonene kan betraktes som de viktigste nære personene for et barn. Etterhvert som barnet vokser og utvikler seg, får andre personer betydning, slik som jevnaldrende, førskolelærere, lærere og andre» (Helgeland 2009, 69). Alle har flere

tilknytningsbånd ettersom det alltid finnes mer enn en tilknytningsperson. Kvaliteten i hver enkelt tilknytning vil variere fra relasjon til relasjon. I tilknytninger der foreldre eller omsorgspersoner søker trygghet i barnet kan det tyde på at relasjonen er dysfunksjonell (Gulbrandsen 2006).

Bowlby hevder at individet danner indre arbeidsmodeller. Disse omhandler forventningene barnet har til tilknytningspersonens reaksjoner. Tilknytningspersonens tilgjengelighet til barnet har stor betydning for trygghetsutvikling (Gulbrandsen 2006). Indre arbeidsmodeller vil regulere, fortolke, og forutsi omsorgspersonens og selvets atferd og emosjonelle tankesett. De indre arbeidsmodellene vil gradvis minske med utviklingen av barnet, og barnet vil etter teorien lære å bygge relasjoner til andre mennesker. Barn som er utsatt for skadelige relasjoner og tilknytninger vil være truet av både tilknytningspersonenes tilgjengelighet og konfliktsituasjonen rundt tilknytningen. Tilknytningspersoner som skal være en arena for trygghet vil derfor utvikle seg til en arena der frykt kan oppstå. Det er ikke gitt at en tilknytning er enten positiv og trygg eller negativ og skadelig, men det kan også være en kombinasjon av trygghet og frykt (Gulbrandsen 2006).

Et grunnfokus hos Bowlby er at et hvert individ har en internalisert grunntanke om å danne relasjoner. Et barn som er vant til en trygg tilknytning med forventning om at livet er en trygg arena vil kanskje utvikle en atferd som reflekterer dette. De vil kanskje ha et bedre utgangspunkt for trygg utforskning slik at de tilegner seg kunnskaper og ferdigheter av høyere kvalitet senere i livet.

I forhold til denne oppgaven er det relevant å bruke Bowlby til å se på hvordan ungdommer i et kriminelt miljø kan bli påvirket av de tilknytningserfaringene de har fra tidligere. Ifølge Bowlby vil barn og unges evne til å skape tilknytninger senere være avhengige av hvilken kvalitet på tilknytning de har vært oppvokst med. Man kan tenke seg at barn utsatt for omsorgssvikt eller andre traumatiske hendelser vil ha en varierende evne til å knytte seg til andre personer. Slike tilfeller kan føre til at barn og unge søker tilknytning på steder der god og trygg tilknytning ikke er mulig, som for eksempel i et kriminelt miljø.

3.4 DANNEELSE AV MENNESKET I FELLESSKAP OG SIGNIFIKANTE ANDRE

I følge Peter L. Berger og Thomas Luckmann skaper mennesket seg selv i fellesskap med andre mennesker (Berger og Luckmann 2006). Dette kan virke motstridende da det kan tenkes at soning i fengsel skaper mennesker som er i verre forfatning etter soning enn før soning. Soning under riktig institusjon eller ved ungdomsstraff

kan derfor være mer hensiktsmessig både for samfunnet og ungdommen selv, fordi man kan rehabilitere ungdommens kriminelle atferd.

Familien er en av de fremste arenaene for sosialisering (Storø 2008). Hvis vi ser Berger og Luckmann (2006) sammen med Bowlbys perspektiv på tilknytning (Gulbrandsen 2006), kan vi kanskje si at familien og de nærmeste omsorgspersonene vil være med på å skape selvet hos individet. Mennesket vil utvikle seg i andre relasjoner senere i livet. Ingeborg Marie Helgeland snakker om signifikante, eller betydningsfulle andre, som er en betegnelse på de personene i livet som har størst betydning for oss. Det er disse menneskene vi samhandler mest med, og det er først og fremst her vi utvikler oss, ved at vi blant annet tilegner oss verdier, holdninger og kunnskap. Foreldrene er de første som blir betydningsfulle for barnet, og legger grunnlaget for utvikling av tillit til omverdenen. Med årene er det i større grad andre som overtar rollen som signifikante. Dette kan for eksempel være jevnaldrende, lærere og trenere. Det er ikke gitt at alle våre signifikante andre er gode rollemodeller, sett i forhold til samfunnets verdier og normer. Helgeland nevner at tilhørighet i en asosial vennegjeng kan påvirke ungdommen i negativ retning, hvor de for eksempel kan komme i kontakt med rus- og kriminalitetsmiljøet (Helgeland 2009).

I forhold til vår oppgave kan dette være relevant da man gjennom utviklingen av seg selv blir påvirket av mennesker rundt seg, og kanskje aller mest av de nærmeste omsorgspersonene. De signifikante andre kan ha betydning for hvordan et barn eller ungdom utvikler seg, og kan kanskje fungere som en årsak til kriminelle handlinger, men også som forbyggende motvekt.

3.5 WEBERS IDEALTYPER FOR AUTORITETSUTØVELSE

For Max Weber var en skjev maktfordeling en forutsetning for at samfunnets stabilitet. Han så skjev maktfordeling som det som gjorde samfunnet og alt sosialt liv forutsigbart. Weber har utarbeidet teorier for hvordan man kan se på autoritet i idealtyper. Idealtypene beskriver hvordan individer oppfatter sosiale handlinger og strukturer som autoritære, og hvordan de godtar å leve under den eksisterende maktutøvelsen. Tradisjonell autoritet eksisterer i tildelte statuser, posisjoner og roller som ofte blir tatt for gitt (Calhoun m.fl 2007).

I motsetning til tradisjonell autoritet bygger karismatisk maktutøvelse på at autoritet oppnås på bakgrunn av en personlig egenskap til å oppnå tilhengere (ibid.). I tillegg til dette redegjør Weber for en siste idealtipe, hvilket er rasjonell-

legal autoritet. Denne er bygget på å opprettholde bruken av lover (ibid.). Det er lovene og samfunnets formelle og uformelle retningslinjene som former denne autoriteten. Individets aksept av lovene og strukturene i autoriteten former lederskapet (ibid.). I forhold til Weber kan man forstå autoritet som en nødvendighet i samfunnet. Han setter lys på at individer lærer seg å leve med at de forskjellige typene autoritet eksisterer i samfunnet. Dette er relevant for å belyse maktforholdet mellom fengselsbetjent og innsatt.

4 Historikk

Et tema som har vært debattert gjennom hele det forrige århundre er hvordan samfunnet skal behandle de yngste lovbrøtterne (NOU 208:15). På starten av 1900-tallet stod striden mellom skolefolket og kriminalistene. I nyere tid har spørsmålet vært om de skal straffes eller få behandling. Skal barnet vernes mot samfunnet eller skal samfunnet vernes mot barnet (Stang Dahl 1992)?

Christian V. Danske Lov fra 1683 og Norske Lov fra 1687 hadde mye å si for barns rettsstilling til langt ut på 1800-tallet. Man vet lite om hvordan disse lovene ble fulgt opp i praksis, men i loven fra 1687 står det blant annet at barn som var ulydige, kunne bli arveløse, oppkjefte barn skulle få livsvarig straffarbeid og barn som slo sine foreldre skulle få dødsstraff (Gjertsen 2010).

Ved endring av kriminalloven av 1842 ble det fastsatt to aldersgrenser for å straffe barn som hadde begått lovbrudd. Den absolutte strafferettslige lavalder var 10 år. Barn mellom 10 og 15 år var imidlertid straffrie for mindre forgåelser, men kunne straffes ved mer alvorlige forbrytelser som mord, kroppsskader, tyveri og ildspåsetting. Likevel skulle de straffes mildere enn voksne.

En ny bestemmelse i 1874 førte til at barn i alderen 10 til 15 år kunne nøye seg med en advarsel eller formaning i retten eller plassering i retnings- eller oppdragelsesanstalt i stedet for fengsel (NOU 2008:15). Lov av 22. mai 1981 nr. 25 lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven – strpl.) ga hjemmel for bruk av påtaleunntatelse, og i 1894 vedtok Stortinget loven om betinget dom. Norge var det første nordiske landet som vedtok dette rettsinstituttet. Bakgrunnen for instituttet var at en kortvarig fengselsstraff ovenfor blant annet unge lovbrøttere var lite tjenlig. Straffen ville snarere kunne gjøre skade ved å bryte kontinuiteten og stabiliteten i lovbrøtters arbeids- og livsforhold ved å fengsle vedkommende (Frode Sulland, 2009).

I 1896 ble den absolutte strafferettslige lavalder satt til 14 år. Samme år fikk Norge sin første barnevernlovgivning ved Lov om behandling av forsømte barn av 6. juni 1896 (vergerådsloven). Det ble opprettet et særskilt organ, vergerådet, som blant annet skulle ta seg av barn under 16 år som begikk lovbrudd eller hadde atferdsvansker. Lovens formål var å hjelpe barn som levde i et uheldig miljø og gi dem den oppdragelse som de trengte. Loven skulle både verne de svakeste og beskytte andre barn (NOU 2008:15).

Lov om oppdragende behandling av unge lovbrøyttere (arbeidsskoleloven) ble vedtatt i 1928, men grunnet mangel på egnet anstalt trådte den først i kraft i 1951. Arbeidsskolen Berg i Tønsberg ble da opprettet. Etter arbeidsskoleloven kunne unge lovbrøyttere i alderen 18 til 23 år bli dømt til arbeidsskole fremfor fengsel der retten fant det formålstjenlig å gi den unge oppdragelse og behandling fremfor straff (NOU 2008:15). Denne tankegangen ser vi også hos barnevernkomiteen som på samme tid som arbeidsskolelovens iverksettelse, fikk i oppgave å utarbeide en ny barnevernlov som trådte i kraft i 1954. Her ble det lagt vekt på at straff var en lite formålstjenlig reaksjon og at man ønsket en grundig utredning av barns behov før tiltak ble iverksatt (NOU 2008:15). Loven hadde langt mer fokus på barnepsykologi enn den tidligere vergerådsloven (Bukholdt og Sandbæk, 2008). Tiltakene skulle være hjelpende og støttende for den siktede og dens familie og ikke bare «fjerne problemet midlertidig» ved å plassere barnet i et skolehjem og ungdomsanstalt slik vergerådsloven sa. For lovbrøytterne selv virket disse plasseringene demoraliserende, og ifølge Stang Dahl (1992) ble institusjonene kritisert for å ligne mer på barnefengsler enn en kombinasjon av elementer fra skole og hjem. Den nye barnevernloven sa at institusjonsplassering kun skulle brukes som siste utvei og for lovbrøyttere i alderen 14-18 år skulle det normalt gis påtaleunntatelse, og saken skulle overføres til barnevernet. Barnevernkomiteen anbefalte også å heve den strafferettslige lavalder til 15 år.

Spørsmålet om heving av den strafferettslige lavalder ble igjen reist i 1965 da ungdomsreaksjonsloven ble vedtatt. Forslaget ble heller ikke nå fulgt opp. Ved vedtakelsen av den nye ungdomsreaksjonsloven ble plassering i arbeidsskole erstattet med plassering i ungdomsfengsel og straff ble i større grad hovedmålet (Prop. 135 L (2010–2011)). Bruken av ungdomsfengsel medførte kritikk, særlig fordi reaksjonens varighet var uforutsigbar og fordi det ble ytret tvil om det var hensiktsmessig å samle unge lovbrøyttere i egne anstalter. Dessuten var ungdomsfengslene spredt og tilfeldige, med stor geografiske forskjeller som la grunnlag for rettsulikhet (ibid.). De fleste ungdommene ble sittende i lukket avdeling og

tilbakefallstallene viste heller ikke bedre resultat enn vanlig fengselsstraff (KROM, 2008). Ungdomsreaksjonsloven ble opphevet i 1975 og ungdomsfengslene ble dermed avviklet.

Debatten om hvordan samfunnet skulle håndtere barn som begikk lovbrudd, fortsatte utover 1970- tallet og det var fortsatt hevingen av den kriminelle lavalder og alternativer til fengsling som stod i sentrum. Det ble blant annet igangsatt to delprosjekter: «Buskerudprosjektet» og «Konfliktrådet i Lier, et forsøk på alternativ konfliktløsning» (NOU 2008:15). Resultatene fra evalueringen av prosjektet forelå i 1983, og sosialdepartementet oppfordret på grunnlag av disse landets kommuner til å opprette konfliktråd. I 1988-89 var det opprettet mellom 80 og 100 konfliktråd og i 1991 ble lov om meglings i konfliktråd (konfliktrådsloven – konfrådl.) vedtatt. Gjennom konfliktrådsbehandling og «restorative justice» fikk samfunnet en måte å løse konflikter på utenfor det formelle rettsapparatet. Loven heter i dag Lov av 20. juni 2014 nr. 49 lov om konfliktrådsbehandling (konfliktrådsloven – konfrådl.).

I løpet av de første årene på 1990-tallet skjedde det en del endringer i lovgivningen som har hatt betydning for behandlingen av barn. Den kriminelle lavalder ble hevet til 15 år i 1990 og samfunnstjeneste ble etablert som egen straffart i 1991. Konfliktrådsloven ble vedtatt i 1992 og påla kommunene å opprette konfliktråd. Som en videreføring av barnevernloven 1953 kom Lov av 17. juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester (barnevernloven – bvl.) som trådte i kraft 1. januar 1993. De siste 15 årene har det ikke vært store endringer i lovgivningen. Målet har vært å gi straffereaksjoner som er individuelt tilpasset barnets livssituasjon og forutsetninger for å legge til rette for rehabilitering (KROM, 2008). En lovendring som likevel må nevnes og som ser ut til å ha særlig betydning for barns rettsstilling er inkorporeringen i 2003 av FNs barnekonvensjon. Det fremgår av menneskerettsloven § 3 at konvensjonene ved motstrid går foran bestemmelser i annen lovgivning (Collin-Hansen 2013).

5 Straffereaksjoner

Den strafferettslige lavalderen har som nevnt vært satt til 15 år siden 1990 (jf. Lov av 22. mai 1902 nr. 10 lov om Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven – strl.) § 46). Ifølge BK art. 1 er alle under 18 år betegnet som barn, og ettersom internasjonale konvensjoner har forrang over norske lover vil det si at innsatte mellom 15 og 18 år per definisjon er barn.

I strl. § 15 finner vi at de alminneligste straffene består av fengsel, forvaring, hefte, samfunnsstraff, ungdomsstraff, bøter og rettighetstap. Etterforskning av straffbare handlinger og vurdering av hvorvidt det skal reises straffesak i disse tilfellene, er det politiet og påtalemyndigheten som har ansvaret for (Collin-Hansen 2013). Det foreligger etterforskningsplikt etter strpl. § 224, selv om barnet er mellom 12 og 15 år. Politiet er dessuten pålagt å underrette barnevernstjenesten så snart det settes i gang etterforskning av en person under 18 år. Barneverntjenesten skal også underrettes hvis det skal foregå avhør av mistenkte. Dersom denne personen er i institusjon, skal institusjonen varsles tilsvarende (jf. strpl. § 232a). Ved avhør av en mistenkt under 18 år bør vedkommendes verge få mulighet til å delta under avhøret, samt anledning til å uttale seg (jf. strpl. 232).

Når påtalemyndigheten mener at straffeskylden er bevist har man flere alternativer. For det første kan påtalemyndigheten etter strpl. § 69 treffe vedtak om påtaleunntatelse. Dette gis ofte til lovbrøyttere under 18 år, og da som regel med vilkår, som for eksempel mekling³⁹. Et annet alternativ kan være at påtalemyndigheten beslutter at saken etter strpl. § 71a annet ledd skal overføres til ungdomsoppfølging i konfliktrådet med varighet på inntil ett år, så lenge siktede var mellom 15 og 18 år på handlingstidspunktet. Dette betinges av samtykke fra alle parter, både fornærmede, domfelte og domfelles verge. Et tredje alternativ er at påtalemyndigheten tar ut tiltale mot lovbrøytteren og straffen kan resultere i for eksempel samfunnstjeneste, ungdomsstraff eller fengsling, betinget eller ubetinget. Et unntak når det gjelder ubetinget fengsling av mindreårige er at de ikke kan dømmes til 21 års soning, etter strl. § 55. Fengselsstraffen kan ikke, etter § 18, overstige 15 år.

Samfunnsstraff for mindreårige dømmes etter strl. § 28a. Dommen skal fastsette et timetall mellom 30 og 420 timer, samt en gjennomføringstid og en subsidiær fengselsstraff som samsvarer med den fengselsstraffen vedkommende ville fått uten samfunnsstraff. Strl. § 28b fastsetter at tingretten kan bestemme om den subsidiære fengselsstraffen skal gjennomføres dersom den domfelte har brutt med Lov av 18. mai 2001 nr. 21 lov om gjennomføring av straff (straffegjennomføringsloven – strgjfl.) § 54 om krav til den domfelte, strgjfl. § 55 om forebyggende rusmisbruk eller strgjfl. § 58 om reaksjon på brudd.

---

³⁹ http://www.ung.no/kriminalitet/1079_Lovbrudd_av_de_mellom_15_og_18_år.html (10.09.2014)

Som et resultat av at regjeringen ønsket færre barn i fengsel ble en ny straffart vedtatt i desember 2011 (jf. Prop. 135 L). Den nye straffarten, ungdomsstraff, trådte i kraft 1. juli 2014 og administreres av konfliktrådene i landet. Ungdomsstraffen retter seg mot unge lovbrøyttere som begår alvorlig eller gjentatt kriminalitet. Her byttes fengselets fysiske kontroll ut med sosial kontroll og tett oppfølging av lovbrøytteren⁴⁰. Samtidig med ungdomsstraffen ble det vedtatt en strafferettslig reaksjon, ungdomsoppfølging, som er ment for mindreårige lovbrøyttere som ikke kvalifiserer til fengsling, men som likevel trenger oppfølging. Både ungdomsstraff og ungdomsoppfølging er tilbud til lovbrøyttere mellom 15 og 18 år, men forutsetter også samtykke fra både lovbrøytteren og lovbrøytterens verge⁴¹, jf. strl. § 28 første ledd bokstav c og strpl. § 83.

I konfrådl. kapittel IV finner vi innholdet i og gjennomføringen av ungdomsstraff og ungdomsoppfølging. Reaksjonens innhold skal bestå av «gjennomføring av ungdomsstormøte, utarbeidelse av en individuelt tilpasset ungdomsplan og oppfølging av planen», jf. konfrådl. § 22. Det er konfliktrådet som har ansvaret for å starte forberedelsene ved ungdomsstormøtet, etter konfrådl. § 24 første ledd. Møtet ledes av en ungdomskoordinator som skal passe på at relevante aktører, som barnevern, skole, helsetjeneste eller andre med tilknytning til domfelte, fornærmede eller saken, er til stede. Dersom vergen ikke kan delta, kan det oppnevnes en midlertidig verge etter samme paragraf femte ledd. Kravet om at domfelte, domfeltes verger, politi og representanter fra kriminalomsorgen skal delta på møtet finner vi i konfrådl. § 24 tredje ledd. Fornærmede, fornærmedes verger, forsvarer og bistandsadvokat har alle rett til å være tilstede under møtet, men dette er ikke et krav.

Gjennomføringstiden for ungdomsstraffen fastsettes av domstolen og kan vare fra seks måneder til to år, og i enkelte saker opptil tre år, jf. strpl. § 23 første ledd og strl. § 52 b bokstav a. Sammen med gjennomføringstiden skal retten også fastsette en subsidiær fengselsstraff, etter strl. § 52 b bokstav b, som skal svare til den fengselsstraffen som ville blitt idømt uten ungdomsstraff, jf. § 31 samme lov. Ved brudd på ungdomsstraffen kan ungdomskoordinatoren innkalle til nytt ungdomsstormøte etter konfrådl. § 31 tredje ledd, eller begjære for retten at den

---

⁴⁰ <http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/jd/Nyheter-og-pressemedlinger/pressemedlinger/2011/barn-og-straff--en-ny-straffart-ungdomss.html?id=650048> (10.09.2014)

⁴¹ <http://www.konfliktraadet.no/konfliktraadene-er-klare-for-iverksettelse-av-ungdomsstraff-og-ungdomsoppfoelging.5499947-313453.html> (19.09.2014)

betingede fengselsstraffen fullbyrdes helt eller delvis, jf. strl. § 28 c fjerde ledd. Ungdomsoppfølging er det påtalemyndigheten som fastsetter, og kan ha en varighet på opptil ett år, jf. strpl. § 23 annet ledd. Ved brudd på denne kan ungdomskoordinatoren i medhold av konfrådl. § 33 tredje ledd kalle inn til nytt ungdomsstormøte eller overføre saken til påtalemyndigheten, som da skal vurdere om straffeforfølgningen bør fortsette eller om den skal bringes for retten for nye vilkår eller fullbyrding av straffen.

Det har blitt vedtatt at det skal eksistere et tverretatlig team ved fengselsenheter for mindreårige innsatte. Dette teamet skal spesielt ivareta de innsattes behov og rettigheter, og passe på at sentrale forvaltningsmyndigheter følger dem opp (Hydle 2014 NOVA rapport nr. 11 2014), jf. Lov av 20. januar 2012 nr. 6 lov om endringer i straffeloven, straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven, konflikt-rådsloven m.fl. (barn og straff) § 10 a første ledd.

Påtalemyndigheten er pliktet til å varsle barnevernet om fengsling av mindreårige etter strpl. § 183 tredje ledd. Etter bvl. § 3-5 skal barnevernstjenesten deretter møte opp til ethvert fengslingsmøte, med mindre retten anser det som unødvendig. Barneverntjenesten skal videre uttale seg om behovet for tiltak etter barnevernloven kapittel IV og gi informasjon om det arbeidet som pågår med å iverksette tiltak (jf. strpl. § 183 tredje ledd). Etter strpl. § 83 har også den siktedes verge partsrettigheter dersom siktede er under 18 år. Det kan oppnevnes en midlertidig verge dersom den opprinnelige vergen ikke kan eller ønsker å ivareta den siktedes interesser.

Barn er en sårbar gruppe med tanke på at de ikke har myndighet til ene og alene å bestemme over eget liv, og det er flere lovverk man må ta hensyn til i forbindelse med straffegjennomføring av mindreårige. En av de viktigste rettskildene her er kanskje FNs barnekonvensjon, der særlig hensynet til «barnets beste», nedfelt i artikkel 3 første ledd (jf. bvl. § 4-1), står sentralt. Konvensjonens artikkel 37 omhandler barn i konflikt med loven. Artikkelen bokstav a fremhever blant annet at barnet ikke skal utsettes for behandling eller straff som skader dem (jf. Lov av 21. mai 1999 nr. 30 lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven – mnskr.). Vedlegg 2. Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK). art. 3), at fengsling kun skal benyttes som en siste utvei og at det skal skje over et kortest mulig tidsrom (bokstav b). Ved strl. § 18 finner vi tilsvarende, da en person under 18 år på handlingstidspunktet kun kan dømmes

til ubetinget fengsel der det er «særlig påkrevd». Pågripelse av mindreårige bør heller ikke skje med mindre det er «særlig påkrevd» (jf. strpl. § 174).

Under BK artikkelen 37c står det videre at barnet skal behandles med respekt og verdighet. I tråd med dette punktet kan man også trekke inn artikkel 2 om barnets rett til ikke-diskriminering, i tillegg til artikkel 40 første ledd om blant annet barnets rett til å bli behandlet på en måte som fremmer barnets følelse av egenverd. Artikkel 37 bokstav c påpeker også at det skal tas hensyn til barnets behov i forhold til alder ved frihetsberøvelse, samt at barnet har særlig rett til å opprettholde kontakt med familie. Videre sier den at barn skal holdes atskilt fra voksne lov- brytere, med mindre det motsatte vurderes som «barnets beste». I artikkelens bokstav d finner vi barnets rett på å få en rask avgjørelse på saken sin. Tilsvarende finner vi i straffeprosessloven § 183 annet ledd om at siktede under 18 år må fremstilles for retten snarest mulig, og senest en dag etter pågripelsen. BK art. 40 sier også at barn har rett på en rettferdig behandling dersom de har brutt loven og at barnet ikke skal dømmes uten etter lov eller straffes uten etter dom (jf. Lov av 17. mai 1814 lov om Kongeriget Norges Grundlov (grunnloven - grl.) § 96, EMK art. 5 og 6). Barns rett til deltakelse i alle forhold som vedrører barnet, spesielt rettslige saksbehandlinger, er forankret i artikkel 12.

I strl. § 10 a finner vi særregler for mindreårige innsatte. Paragrafens første ledd sier at oppholdet skal tilrettelegges etter den innsattes behov. Etter strgjfl. § 4 skal kriminalomsorgen samarbeide med andre offentlige etater om at tjenestene som lovgivningen gir dem krav på legges til rette for domfelte og innsatte i varetekt. Videre står det at «(...) samarbeidet skal bidra til (...) å dekke domfelte og innsattes behov og fremme deres tilpasning til samfunnet». Det er også barnevernets plikt til å holde jevnlig kontakt med både kriminalomsorgen og den mindreårige, når en person under 18 år sitter i varetekt eller på dom, jf. bvl. § 3.5 annet ledd. Hva som menes med «jevnlig» er derimot ikke definert. I samme paragraf finner vi at «(...) barneverntjenesten skal delta i planleggingen og tilretteleggingen av tiltak etter endt opphold (...)».

Vi ser altså at både et godt samarbeid mellom de ulike etatene og lovforankringen står sentralt for å ivareta «barnets beste» og dets rettigheter på en best mulig måte, der god kommunikasjon kan sees på som en forutsetning. Barneverntjenesten er bundet av taushetsplikten, jf. bvl. § 6-7 og Lov av 10. februar 1967 (forvaltningsloven – fvl.) § 13. Strgjfl. § 7a skal imidlertid løse samarbeidsproblemet som her kunne oppstått, da kriminalomsorgen etter annet ledd har rett til å hente inn

opplysninger uten hinder fra blant annet tilsatte i barnevernstjenesten og sosialtjenesten. Dette gjelder etter samme paragraf bokstav b opplysninger som er «(...) nødvendige for å ivareta hensynet til barnet (...) under straffegjennomføring (...)».

Som det kommer frem i intervjuene nedenfor har majoriteten av de mindreårige innsatte i fengslene vi besøkte problemer knyttet til rusmisbruk. Etter strgf. § 12 kan det ved spesielle tilfeller bestemmes at hele eller deler av straffen gjennomføres i institusjon, så sant dette sees på som nødvendig for at den domfelte skal kunne fungere "sosialt og lovlydig". Slik soning, såkalt paragraf 12-soning, kan gjennomføres i ulike typer institusjoner, som for eksempel behandlingsinstitusjoner⁴².

Ifølge Hydle skal ansatte i fengselet utøve omsorg i foreldrenes sted. Dette innebærer at vesentlige omsorgsbehov, både sosiale, kognitive, motoriske og materielle, skal dekkes under fengselsoppholdet (Hydle 2014). Art. 3 annet ledd i barnekonvensjonen om retten til omsorg er her sentral. Ut i fra et barnevernsfaglig ståsted kan man med det biologiske perspektivet si at retten til å opprettholde kontakt med foreldrene (jf. artikkel 9) også er viktig med hensyn til rett på omsorg.

Etter Lov av 17. juli 1998 nr. 61 lov om grunnskolen og den videregående opplæringa (opplæringsloven - oppl.) § 2-1 har barn rett og plikt til grunnskoleopplæring. Videre har ungdom med fullført grunnskole etter § 3-1 rett til videregående opplæring etter søknad. Lovens § 13-3 første og fjerde ledd stadfester at fylkeskommunen har ansvaret for at denne retten oppfylles for alle bosatt i fylkeskommunen, i tillegg til å ha ansvaret for videregående opplæring i fengsel.

6 Kritikk fra FNs barnekomité

I Norge sitter omlag 10 barn i fengsel til enhver tid. I følge barnekonvensjonen skal frihetsberøvelse av denne typen kun brukes der det er absolutt nødvendig og i kortest mulig tidsrom (FNs barnekonvensjon art. 37 b).

Selv om forholdene i norske fengsler er bedre enn andre fengsler sammenlignet på verdensbasis har også Norge blitt kritisert, spesielt i forhold til varetektsfengsling og fengsling ved ubetinget dom av barn. I bekymringene rettet mot de norske forholdene i fengsel for unge lovbrøyttere retter man et fokus på bruken av isolasjon

---

42

http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/rapporter_planer/rapporter/2004/dommerledet-narkotikaprogram/4.html?id=278387 (15.10.2014)

og glattceller ved varetektsfengsling av barn, lengden på varetektsfengsling og det at barn soner med voksne. Soning med voksne gjelder både ved varetektsfengsling og soning under ubetinget dom (Advokatforeningen 2010). Regelen etter nasjonal lovgivning er at ingen skal sitte i arrest mer enn to døgn, noe som heller ikke er tilfellet i Norge. Barn og unge utsettes derfor for en frihetsberøvelse som ikke står overens med de generelle menneskerettighetene og FNs barnekonvensjon (Advokatforeningen 2010). Ønsket er å benytte andre tiltak som alternativ for fengselsstraff da fengsling av barn skal fungere som siste løsning (jf. BK art. 37 b).

Fengsling av barn og unge lovbrøyttere vil være nødvendig der antall lovbrudd og alvorlighetsgraden på lovbruddene tilsier at barnet kan være truende mot samfunnet rundt, men også mot en fare for seg selv (St. Meld. 20 2005-2006). BK art. 3 fastslår at all behandling av barn og ungdom skal ha barnets beste som en grunnleggende tanke. Dette er spesielt viktig da barn og voksne har forskjellige grunnleggende fysiologiske og psykologiske behov. Dette kan være viktig ved behandling av unge lovbrøyttere, som kan ha andre behov for tiltak enn voksne lovbrøyttere, noe som bør tas hensyn til. Konfliktløsning, rehabilitering og gjenoppretting kan være nødvendig å ha i fokus ved behandling av unge som er i konflikt med loven. Dette kan selvsagt også ses i lys av offentlig sikkerhet (FNs Barnekomite: Generell kommentar nr. 10, 2007: CRC/C/GC/10).

I generell kommentar nr. 10 (2007) «Rettighetene til barn som er i konflikt med loven» har de fokus på en rekke bekymringer i forhold til barns rettigheter. Hovedgrunnlaget for den generelle kommentaren ligger i partenes behandling av unge lovbrøyttere. Den generelle kommentaren skal derfor fungere som en veiledning og anbefaling for å bedre dette systemet. I kommentaren legges det stor vekt på at det skal benyttes andre tiltak og eventuelt andre straffereaksjoner som alternativ til fengselsopphold. Mye av bekymringene FNs barnekomité legger frem går derfor ut på at fengselsstraff blir mer benyttet enn det burde. Flere steder refereres det til BK art. 37 om straff.

Komiteen viser også bekymring over at barn soner sammen med voksne. Mona Byrkjedal skrev en artikkel i 2012 publisert i VG der de kritiserer norske fengsler for nettopp dette (VG 2012, 36-37). I 2012 hadde Norge ni personer under 18 år i fengsel. Kun to av disse personene soner i et egnet fengsel for ungdommer. Ungdomsenheten ved Bjørgvin fengsel i Bergen bygger nå om sine lokaler slik at de vil få større kapasitet til å ta inn flere ungdommer. Begrunnelsen for å ikke la barn sone med voksne bygger på det rehabiliterende perspektivet. I artikkelen

uttaler barneombud Anne Lindboe at vi ikke skal skape profesjonelle kriminelle av de barnekriminelle. Det må foreligge et tydeligere rehabiliterende perspektiv i fengsling av unge lovbytere under 18 år (VG 2012, 36-37).

I rapporten fra Europarådets torturkomité om norsk politi, fengsel og psykiatriske institusjoner blir norske fengsler berømmet for de materielle fasilitetene, men en bekymring er at noen fengsler manglet toalett på cellene. Anbefalingene fra Europarådets torturkomité er at dette bør installeres i alle cellene slik at det reduserer sjansen for kø når fangene ønsker å benytte seg av toalettet (Council of Europe 2011, CPT (2011) 70). En annen bekymring er antall timer de unge lovbyterne som ikke soner i en egen ungdomsenhet tilbringer på cellen per dag. Det anbefales at det legges mer vekt på aktiviteter utenfor cellen slik at den innsatte ikke sitter på cellen opp mot 22 til 23 timer dagen, inkludert i helgene. Dette kan bety isolasjon av ungdommer, hvilket ikke bør forekomme (Council of Europe 2011).

Til tross for at torturkomiteen roser Norge for å ha lavt antall unge lovbytere innsatt i fengsel og for å ha opprettet en egen ungdomsenhet, forekommer det i enkelte fengsler at unge innsatte daglig er i kontakt med voksne innsatte. Anbefalingene er å øke kapasiteten ved ungdomsenheter eller å utvikle egne soningsområder for de unge lovbyterne (Council of Europe 2011).

7 Statistikk

Vi valgte å snevre inn omfanget på oppgaven til gutter mellom 15 til 18 år som soner ubetinget dom i perioden 2009 - 2013. Likevel har vi funnet ut at det er vanskelig å finne riktig og sikker statistikk i denne gruppen. Vi har erfart at det ikke finnes noe god oversikt, og vi vet ikke om de tallene vi har funnet viser til forskjellige personer eller om det viser til ungdom som har gått inn og ut av fengsel i en periode. I følge Statistisk sentralbyrå satt totalt 41 gutter i alderen 15-18 år på ubetinget dom i 2011⁴³. I St.meld. 20 (2005/2006) Alternative straffereaksjoner ovenfor unge lovbytere vises det til at det er mellom fem og ti ungdommer under 18 år i året som soner fengselsstraff i Norge. Det opplyses også at det har være flere enn ti innsatte i året. I sin rapport viser Hydle (2014) til statistikk på antall innsatte i Ungdomsenheten i perioden 01.09.09 - 31.12.13. Der kommer det fram at de har hatt 32 innsatte mellom 15 og 18 år, hvorav 30 av dem er menn (Hydle 2014).

---

⁴³ http://www.ssb.no/a/kortnavn/a_krim_tab/tab/tab-2013-01-24-43.html (11.11.2014)

8 Informanter

Grunnet tidsperioden vi hadde til rådighet, valgte vi å dele gruppen i tre da vi skulle gjennomføre intervjuene. To og to dro til hvert sitt fengsel - i Oslo, Kristiansand og Bjørgvin. Samtlige fengsler har eller har hatt mindreårige innsatte, og enkelte av svarene fra intervjuene bygger derfor på erfaringer fra arbeid med tidligere innsatte. Intervjuene ble gjennomført i september, under et tidsspenn på to uker.

8.1 INTERVJU MED CATHRINE MOLDESTAD, AVDELINGSLEDER I UNGDOMSTILTAKET VED OSLO FENGSEL

Cathrine Moldestad er avdelingsleder i Ungdomstiltaket ved Oslo Fengsel. Videre består tiltaket av en inspektør, fem miljøterapeuter og en psykolog. Miljøterapeutenes bakgrunn og utdanning er sosionom, faglærer i byggfag, hovedfag i kriminologi og barnevernspedagogikk. Psykologen er tilknyttet fengselspsykiatrisk poliklinikk som er en spesialhelsetjeneste innen psykisk helse. Tre av miljøterapeutstillingene er lånt fra Ungdomstiltaket som skal plasseres på Østlandet. Moldestad selv har utdanning innen idrett fra Universitet i Agder og kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS).

Ungdomstiltaket het tidligere Ungdomsteamet og har siden 2007 arbeidet med tilrettelegging for innsatte i alderen 15 – 22 år, men det bemerkes at de sjelden har innsatte nede i 15-års alderen. Da bestod de av faginspektør, fengselsfaglig koordinator, barnevernskonsulent og en miljøterapeut. De unge innsatte kunne, som de også kan i dag, være fordelt på de ulike avdelingene i hele Oslo fengsel. Høsten 2009 åpnet de en ungdomsavdeling med plass til 18 innsatte i alderen 15 – 22 år, men denne ble lagt ned våren 2010. Bakgrunnen for dette var flere hendelser, sier Moldestad. Ungdomsteamet gikk da tilbake til å arbeide med unge innsatte som var plassert på de ulike avdelingene i hele Oslo fengsel. Ungdomsteamet ble igjen bestående av faginspektør, fengselsfaglig koordinator, barnevernskonsulent og to miljøterapeuter. Etter hvert fikk Ungdomsteamet innvilget nye stillinger, som representerer dagens Ungdomstiltak.

Ved nyansettelser til tiltaket har det vært viktig å se på søkerens personlighet, for å sikre et godt fungerende team. Det vil også være svært viktig med tydelige, tålmodige og trygge voksne, som helst ikke er i så nær alder med de mindreårige innsatte. Til en kommentar om at ansatte i nær alder med de innsatte også kan fungere som en døråpner for mange samtaler, understreker Moldestad at dette kanskje fungerer best ved fengsler der de har flere voksne per ungdom (slik som i Ungdomsenheten i Bjørgvin). Videre kreves det at søkerne har minst en

bachelorgrad, og gjerne relevant arbeidserfaring. Moldestad understreker at de per i dag har et godt fungerende team, der de drar nytte av den enkeltes kompetanse og spesialområde, som bidrar til å holde teamet sterkt og stabilt.

Det er kriminalomsorgen som setter rammene for praksisen. Dette kan være utfordrende for de av personalet som ikke har utdanning fra kriminalomsorgen eller har arbeidet innenfor liknende rammer tidligere. Siden de unge innsatte ikke har en egen avdeling, må tiltaket samarbeide og koordineres med flere avdelinger. Alle innsatte har krav på en time lufting hver dag. Dersom en av de unge innsatte har begrensede muligheter for fellesskap eller annen aktivitet grunnet illeggelse av reaksjon (for eksempel kan utestengelse av fellesskap være en reaksjon på truende atferd), forsøket teamet å legge til rette for aktivitet både i og utenfor avdelingen, som blant annet samtaler. En avdeling kan bestå av 14 til 27 innsatte, med to til tre ansatte som skal gjennom ulike rutiner og gjøremål i løpet av dagen. Det betyr at sikkerheten både for innsatte og ansatte må ivaretas. Derfor trengs det også tiltak som restriksjoner som ivaretar både innsatte og ansatte, og som er for fellesskapets beste. Struktur betyr på mange måter samordning av personalet. For å få til en bedre samordning av personal som har ungdom på sin avdeling foreslår Moldestad at man sendt ansatte på kurs for å oppnå en bedre forståelse av hvordan ungdoms-atferd kan utarte seg og hvordan man på best mulig måte kan møte ungdommene innenfor fengselets restriksjoner. Utfordringen med dette er at det vil kreve store ressurser å kurse en så stor gruppe.

Innsatte som er fra 15 til og med 17 år er automatisk en del av tiltaket. Ungdom mellom 18 og 19 år motiveres til å ta imot oppfølging, men har også muligheten til å takke nei. Innsatte til og med 22 år kan også bli en del av tiltaket, men da må de selv melde sin interesse. Ungdom i alderen 15 til og med 19 år som er tilknyttet tiltaket har en direkte tilgang til psykolog.

Moldestad beskriver videre rutinene Ungdomstiltaket har ved inntak av nye innsatte. Avdelingslederen og en miljøterapeut har en innkomstsamtale med den aktuelle ungdommen. Denne miljøterapeuten blir ungdommens primærkontakt. Under samtalen kartlegges ungdommen, og det opprettes en samarbeidsavtale og samtykkeerklæring slik at Ungdomstiltaket kan ta kontakt med blant annet det eksterne hjelpeapparatet.

Ungdomstiltaket tenker mot løslatelse fra første møte, og derfor inngår kartleggingen også spørsmål om den innsattes liv utenfor fengselet. Primærkontakten

og ungdommen utarbeider deretter en handlingsplan som skal dreie seg både om tiden under fengsling og etter løslatelse. Litt senere gjennomfører psykologen en mer omfattende kartlegging av ungdommen. Det som kommer fram i denne kartleggingen brukes som en veileder i handlingsplanen. Ungdomstiltaket mener at en slik plan vil gjøre det enklere for både tiltaket, de ulike avdelingene og den innsatte å arbeide mot samme mål. Det er likevel viktig at ungdommen selv føler eierskap over planen. Et mål på en slik plan kan for eksempel være å klare å stå opp til skolen eller å holde orden på cellen. Alle ungdommene bor på eneceller. I cellen har de seng, skrivebord, klesskap, TV, radio og som regel toalett.

Ungdomstiltaket arbeider mye med å sette sammen funksjonelle grupper som bidrar til et positivt samvær og motiverer for endring. Av programmer fokuserer de på stressmestring og sinnemestring, som er relativt korte og enkle program å bruke både på innsatte som sitter i varetekt og som soner dom. Bakgrunnen for dette er å gi den enkelte verktøy som de kan bruke i en svært usikker og stresset periode. Dette kan kanskje forhindre at de kommer opp i utagerende situasjoner. De tilbyr også botrening, og for at alle, uansett i varetekt eller på dom, skal få fullført botreningen, gjennomføres dette i bolker på en uke av gangen. Botreningen foregår seks ganger i løpet av året i Ungdomsbasen som består av stue, kjøkken og vaskerom. I løpet av uken skal de gjennom ulike emner som blant annet kosthold, brannsikkerhet og renhold, i tillegg til at de får veiledning fra NAV.

De fleste innsatte som er tilknyttet Ungdomstiltaket i dag er sysselsatt med jobb eller skole. På skolen prioriteres alle unge innsatte som fremdeles har rett på skolegang. Skoledagene kan variere i alt fra en time til fulle skoledager, avhengig av ungdommens konsentrasjonsevner, motivasjon og skolens kapasitet. Undervisningen har både en praktisk og teoretisk tilnærming. Et eksempel Moldestad gir er at ungdommene kan få mulighet til å delta i ulike skoleprosjekter som er mer praktisk rettet, der de får erfare og lære om blant annet markedsføring, budsjett og planarbeid.

Til en kommentar om at noen ungdommer i andre fengsler ønsker seg til Oslo fengsel fordi det er lett å få tak i narkotika og sjelden urinprøver, sier Moldestad at det har vært og er vanskelig å forhindre og kontrollere innsmugling og misbruk av ulike rusmidler. Det gjennomføres urinprøver hver dag, men med alt fra 14 til 27 innsatte og to til tre ansatte per avdeling, vil det være umulig å ta urinprøver av alle innsatte hver eneste dag. Det blir tatt urinprøver av de innsatte man har mistanke til, og ellers tar de rutinemessige stikkprøver på alle avdelingene. Oslo fengsel ligger

ganske sentralt i Oslo, og det har også vært nevnt tidligere i media at det er et problem med innkast av narkotika over muren.

Ved spørsmål om PUM (personundersøkelse for mindreårige) benyttes i fengselet, var svaret nei. Mindreårige på dom skal ha en PUM, men på daværende tidspunkt opplevde ikke Ungdomstiltaket at dette ble oversendt til fengselet. Under intervjuet ble det usikkert om det er KIF (Friomsorgen) eller barnevernet som skal gjennomføre PUM-en. Barnevernet deltar nå på alle fengslingsmøtene som angår de mindreårige. Dette har gjort det lettere for Ungdomstiltaket å komme raskt i kontakt med både dem og andre eksterne samarbeidspartnere, men fengselet får generelt lite informasjon utenfra.

Da vi spør om fengselet hjelper og tilrettelegger for at ungdommen skal kunne søke om ettervern hos barnevernstjenesten, forteller Moldestad at de har et tiltak som heter Ung Ut, der de blant annet undersøker tilbud om ettervern og rutineene rundt dette. Videre forteller hun at mange av de unge innsatte ikke ønsker ettervern, men at fengselet motiverer til å ta imot tilbudet barnevernstjenesten kommer med. Et av barnevernstjenestens mål er å gjøre ungdommen i stand til å klare seg selv etter at ettervernet opphører. I noen tilfeller betyr dette at de gradvis overføres til NAV, men fengselet ser da at vedkommende ofte mangler en støttekontakt som kan motivere ungdommen til for eksempel å møte opp til avtaler. Dette kunne i mange tilfeller forhindre tilbakefall.

Ungdomstiltaket ønsker å være en stabil støttespiller, og ungdommen får derfor ikke lov til å bytte ut sin primærkontakt. Dette er særlig med tanke på å skape en god relasjon, da ikke alle mennesker går like godt sammen. Alle de fem miljøterapeutene arbeider derimot like mye med hver enkelt, men primærkontakten har et større ansvar for at intern- og eksternehjelpeapparat er på plass. Miljøterapeutene er alltid i dialog med psykologen om hvordan de på best mulig måte kan legge til rette for positivt endringsarbeid for den enkelte innsatte. Dette formidles videre til de ulike avdelingene, men god kommunikasjon vil alltid være utfordrende i et så stort system.

Moldestad mener forebygging av kriminell atferd bør skje i samhandling med foreldrene. I fengselet tilrettelegges det for besøk fra familien og andre pårørende av den enkelte innsatte. Når det kommer til kontakt og videreformidling av informasjon til foreldrene der ungdommene ikke ønsker kontakt, overlater Ungdomstiltaket dette stort sett til barnevernstjenesten.

Ved spørsmål om det er høy turnover blant de ansatte, sier Moldestad at «det til tider kan være tøft å stå i jobben, men med et team som støtter hverandre og er der når det trengs, står personalet stabilt og trygt i det arbeidet de gjør». Moldestad forteller at en av fordelene kan være at miljøterapeutene får tid til å opparbeide en relasjon der grensesetting og den vanskelige samtalen kan settes i fokus uten at de får muligheten til å avise miljøterapeuten på den måten de kan gjøre ute i samfunnet. I den forbindelse er det svært viktig å få det eksterne hjelpeapparatet inn i fengselet for å skape en relasjon med innsatte før løslatelse. Det har vist seg at det kan være vanskelig å etablere denne relasjonen i etterkant. Moldestad ønsker seg derfor et større nettverk som kan gi fortgang i nødvendige prosesser for den enkelte innsatte.

Etter Moldestad erfaring blir ungdommene ofte gjengangere, men at man i de fleste tilfeller kan se positive endringer og at de ofte oppsøker teamet når de blir fengslet. Hun forteller at støtteordningen og tiltakene retter mye fokus mot skole og jobb, men at fritiden kan bli glemt. «Dette er absolutt noe vi, og sikkert mange andre, kan bli flinkere på», legger hun til. Det er kanskje på fritiden mangelen på et positivt og forebyggende miljø uteblir. Dette er også en av grunnene til at Ungdomstiltaket spør ungdommene hvilke interesser de har ved ankomst til fengselet. Et mål er å få flere organisasjoner og fritidsklubber til fengselet for å presentere sine tilbud for de innsatte.

Mange av de unge innsatte sliter med søvn. Dette kan komme av dårlige rutiner, stress eller angst. Det å være plassert i fengsel kan være et veldig inaktivt liv, der man ofte sitter mye på cellen og beveger seg over små arealer. Ungdomstiltaket fokuserer derfor på fysisk aktivitet, og prøver å skape en arena der innsatte kan utvikles både motorisk og helsemessig. Tiltaket prøver å forme en så normal hverdag som det går an i et fengsel, men det er vanskelig med tanke på at ungdommene er plassert sammen med voksne innsatte. Det blir derfor også viktig å spørre seg selv om hva som er «akseptabel, normal og forventet» oppførsel fra den mindreårige gruppen.

8.2 INTERVJU MED GRETA BIRKELAND, TILBAKEFØRINGSKOORDINATOR, OG OLE BJØRN GAUTEFALL VED KRIMINALFOREBYGGENDE TEAM I KRISTIANSAND FENGSEL

I Kristiansand fengsel arbeider Greta Birkeland som tilbakeføringskoordinator. Hun forteller at de ikke har hatt så mye erfaring med ungdom mellom 15-18 år, men de hadde nylig hatt en gutt i fengselet. Han hadde tidligere vært innsatt ved Ungdomsenheten i Bjørgvin, og var på intervjutidspunktet flyttet til Åna fengsel.

Ole Bjørn Gautefall arbeider i kriminalitetsforebyggende team. Gautefall informerte om at de samarbeidet med barnevernet, men at de ikke jobber under lov av barneverntjenester. Kriminalitetsforebyggende team for ungdom jobber i samarbeid med barnevernet, politiet og kriminalomsorgen der ungdom er under soning.

I Kristiansand fengsel jobber de med å bygge gode relasjoner til de innsatte. Birkeland forteller videre at de har et godt tverretatlig samarbeid. De har jobbet tett med Ungdomsenheten i Bjørgvin og opplevde samarbeidet som vellykket. Fengselet er i utgangspunktet et varetektsfengsel hvor innsatte ikke skal sone over lengre tid. De ansatte opplever derimot at innsatte ønsker å fullføre dommen i Kristiansand.

Vivian Arntsen ved friomsorgen nevner at de har ansvar for PUM. I kriminalomsorgens retningslinjer står det at dette skal legges ut i et dataprogram fengselet har tilgang til, DOCULIVE. Retningslinjene er nye og Birkeland visste ikke om dette på intervjudtidspunktet. Arntsen og Birkeland mener det kunne være nyttig om alle involverte parter hadde hatt tilgang til PUM, da dette kan skåne ungdommen mot å gjennomgå kartleggingen gjentatte ganger.

Birkeland forteller at de har vært en del av et tverretatlig samarbeid i flere år, spesielt i saker som angår unge lovbrytere. I Kristiansand startet det et prosjekt i 2008 der de brukte konfliktrådet som supplement til ubetinget fengsel for unge. Hydle nevnte at det kanskje kunne være en idé med delt straff for unge lovbrytere som begår alvorlige straffbare handlinger, der den ene delen av straffen er fengsel, for eksempel for å få hjelp til å bli rusfri, og den andre delen er ungdomsstraff. Birkeland virket positiv til dette.

Gautefall forteller at mange av de innsatte ofte er tungt rusbelastet. I disse tilfellene vil det være hensiktsmessig å fokusere på rusbehandling, både før, under og etter soning. Soning i rusinstitusjoner eller behandling av rus etter soning, kan derfor være et alternativ for disse ungdommene. Den oppfølgingen og behandlingen de blir tilbudt vil være preget av hvilke institusjoner som har kapasitet til å ta imot ungdommen i tillegg til hva som er mest hensiktsmessig.

Ved fengsling av mindreårige har påtalemyndigheten plikt til å informere barnevernet (jf. strpl. § 183 tredje ledd). Barnevernet har ofte kjennskap til ungdommene fra tidligere. De har sammen med Kristiansand fengsel tett samarbeid med forebyggende politi. Fengselet har i tillegg et kriminalitetsforebyggende team

på tre personer for innsatte mellom 15-18 år som sitter samlokalisert med politiets forebyggende avdeling. De har også en egen oppfølgingstjeneste for aldersgruppen 18-25 år. Gautefall mener at barnevernet bør kjempe for «barnets beste» og ikke slippe saken når ungdommen er i gang med soningen.

Når det gjelder jobbrelevante kurs eller seminarer til de ansatte, har ikke dette vært gjennomført. Birkeland understreker at de ansatte ikke har noen spesifikk kunnskap om ungdomsproblematikk og mener det kanskje hadde vært lurt med en form for kurs, da det er noen av Norges mest utfordrende ungdommer det er snakk om. Hun foreslår kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS) som et alternativ. Dessverre blir dette snakk om et ressursproblem, ettersom fengselsbetjentene jobber skift og kriminalomsorgen har et stramt budsjett. Kursing for de innsatte har ikke vært gjennomført de siste tre årene.

Fengselet har flere avdelinger, og den ene avdelingen var åpen. Her var dørene til cellene åpne hele dagen, og da vi møtte de innsatte satt flere inne i en celle og gjorde ting de ønsket i felleskap. Cellene var innredet med en seng, radio, tv, skap og skrivebord. Vi fikk også omvisning på en annen avdeling hvor alle innsatte var låst inn på cellen hele dagen utenom når det var aktiviteter. Fengselet har også to rom i en annen avdeling hvor de innsatte, som er i fare for å skade seg selv og/eller andre blir satt. Dette isolasjonsrommet var innredet med en tynn madrass og et hull i gulvet som toalett. I det andre rommet stod det i tillegg en seng med reimer. Dette var lite brukt, men fengselet er påkrevd å ha et slikt rom.

Hverdagen var relativt lik for alle de innsatte, men ungdommen hadde likevel en litt mer tilpasset hverdag. Blant annet fikk de tettere oppfølging enn de voksne. Ungdommene valgte som oftest innholdet i dagene sine selv, men fengselet vurderer om den unge er til fare for seg selv eller andre innsatte for å se hvorvidt vedkommende kunne delta på aktiviteter. Dersom ungdommen verken ønsket å jobbe eller gå på skole, fokuserte de ansatte å skape en god relasjon og oppmuntret til aktivitet. De ansatte oppfordret til halve skoledager hver dag, med lærere fra en videregående skole i Kristiansand. Fengselet hadde to klasserom med tavler og rundt fem pc-er i hvert klasserom. Fengselet har også et eget bibliotek som samarbeider med Kristiansand bibliotek hvor de får bøker fra. Det var viktig at de innsatte følte at de fikk undervisning på samme nivå som ungdommene på utsiden av murene. Ifølge Birkeland opplever mange av de innsatte mestringfølelse ved å gå på skolen. Kristiansand fengsel har, i motsetning til andre fengsler, skole hele året. Ved å ha halve skoledager gjennom hele året kan det være lettere for de

innsatte å holde ved like motivasjonen til skolegangen. Likevel var Birkeland klar på at man ikke kan tvinge de unge til aktiviteter.

Det var også andre tilbud i fengselet. De hadde verksted hvor de blant annet lagde møbler og kunst. Enkelte innsatte fikk være med og lage mat på kjøkkenet til de andre, og noen fikk jobbe på vaskeriet. Noen av de innsatte kombinerte halve skoledager med jobb på verkstedet. Dette kunne gjøre hverdagen deres varierende og spennende. De kunne også få kompetansebevis som kan brukes til å fullføre en senere utdanning. Videre fikk de innsatte tilbud om å snakke med psykolog, gå til fysioterapeut, lege og sykepleier faste dager i uken. I tillegg hadde fengslet et rom hvor man kunne snakke med prest om det var ønskelig.

Det ble organisert et servicetorg hver uke hvor de fikk besøk fra ulike etater som NAV, likningsetaten, konfliktrådet og «Ny Start» til karriererådgiving. Alternativ Til Vold (ATV) var også en del av tilbudet. ATV består hovedsakelig av psykologer, som jobber med volds- og aggresjonsmestring.

Ansatte i fengselet følte at de tilpasset barnas behov for å ha kontakt med familien. De kunne for eksempel få lengre telefonsamtaler og utvidede besøkstider om det var ønskelig. Var det fare for at familiemedlemmer ikke var egnet til å besøke de innsatte kunne fengselet gi besøksforbud eller arrangere besøk i rom med glassvegg. Birkeland forteller at de hadde erfart at familiemedlemmer hadde smuglet inn dop i fengselet. Videre sier hun at det varierte i hvor stor grad foreldrene stilte opp for ungdommene.

Ved spørsmål om ettervern svarer Birkeland at fengselet ikke har et spesielt tilpasset ettervern for ungdommer, men at de har kontakt med andre kommunale hjelpetjenester. Imidlertid er det krav om at ettervern skal begrunnes ut fra hensynet til «barnets beste» (jf. bvl. § 1-3). Derfor hendte det at ungdommene ble flyttet til for eksempel institusjon eller fikk bistand av psykisk helsevern istedenfor fengsel eller etter soning. Med institusjon mente han ikke bare barnevernsinstitusjon men også alternativ tilpasset institusjon som for eksempel rus- eller atferdsinstitusjon. Ifølge Gautefall er ettervern en utfordring da ungdom som oftest trenger flere år med oppfølging etter løslatelse. Kriminalitetsforebyggende team mener at ungdom helst bør ha oppfølging i opp mot fem år etter endt soning.

8.3 BJØRGVIN FENGSEL – UNGDOMSENHETEN

8.3.1 Intervju med Per Omdal, leder for ungdomsenheten, og psykolog Øyvind Kandal

I 2009 vedtok stortinget å etablere et ungdomsfengsel hvor de innsatte er mellom 15–18 år. Dette prøveprosjektet ble igangsatt 1. September 2009, og den siste forlengelsens varighet er til og med 2015. Prosjektet ble startet av Justis- og beredskapsdepartementet, kunnskapsdepartementet, barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet og helse- og omsorgsdepartementet. Debatten om hvordan man skal møte unge lovbrytere har, som vi har sett i historikken, pågått i mange år. Etter inkorporeringen av barnekonvensjonen i 2003 har søkelyset mot barns rettigheter blitt forsterket. Politiske ytringer tilsier at regjeringen ikke ønsker at barn skal sitte i fengsel, og jobber for at andre alternative tiltak skal brukes fremfor fengselsstraff (Prop. 135 L. (2010-2011), NOU 2008:15). I følge BK art. 37 c står det «(...) særlig skal ethvert barn som er berøvet sin frihet, holdes atskilt fra voksne, med mindre det motsatte anses som det beste for barnet (...)». Bjørgvin fengsel ungdomsenheten oppfyller dermed kriteriet om at barn skal sone med jevnaldrende, men ikke regjeringens ønske om at barn ikke skal fengsles.

Bjørgvin fengsel - ungdomsenheten er ikke det første ungdomsfengslet i Norge. På 60-tallet ble det første ungdomsfengslet opprettet, men i 1975 ble det avviklet fordi det ikke fungerte. Omdal mener at de hadde for store enheter den gang, og at mye har blitt bedre siden. I dag er det små enheter hvor voksenkulturen er i flertall. En annen viktig forskjell er at Bufetat, helse Bergen og opplæringssetaten har blitt samlet i tillegg til at regelverket har blitt bedre med klarere føringer.

Den lokale organiseringen av ungdomsenheten består av et tverretatlig team med en psykolog, en barnevernfaglig rådgiver og en opplæringsrådgiver. Disse er ansatt av ulike etater. Basispersonalet inne på avdelingen består av fengselsbetjenter og miljøterapeuter. De ansatte får tid til å utveksle informasjon om ungdommene på overlappingsmøte. I tillegg har de ukentlige statusmøter hvor de diskuterer hvert enkelt barns status. Hvert barn har en primær- og en sekundærkontakt, og en gang i uken har de noe de kaller ungdommens møte hvor barnet får ytre sine synspunkter om ting som angår han. Hver morgen har de morgenmøte hvor barnet deltar og får informasjon om hvordan dagen kommer til å se ut. Hver 4-8 uke har de et ansvarsgruppemøte med barnet og foreldre/verge, politi, barnevernet, og andre som har betydning for barnet.

Til forskjell fra for eksempel Bergen fengsel er gjerdet rundt Ungdomsenheten laget av metall istedenfor en mur av betong. Ved to innsatte skal det være minst fire ansatte på grunn av sikkerhet, og de ansatte går med alarm og walkietalkie. Til tross for dette er ikke sikkerheten ellers særlig høy. Eksempelvis flyttet de den gamle enhetens gjerde over til det nye bygget da vi var på besøk, noe som resulterte i at deler av gjerdet var borte. Det var altså ingen fysisk sperring mellom den innsatte og omverdenen. Som en av de innsatte uttalte: «Her står jeg og ser ut, og kan gå rett ut. Men så kan jeg ikke det likevel ...». Selv om den fysiske sperringen var fjernet hadde ungdommen en forståelse av konsekvensene ved å gå utenfor det fiktive gjerdet.

De ansatte har ulike utdanninger som gjør at de har variert kunnskap. De får tilbud om kurs og videreutdanning, som for eksempel kurs i sinnemestring og videreutdanning i familieterapi og traumebasert omsorg. Bred kunnskap blant de ansatte gir de unge sjansen til å for eksempel lære å kontrollere sinnet sitt. Andre fordeler er at ulike faglige bakgrunner møtes. Ofte er kriminalomsorgens oppgaver forbundet med makt, mens sosialarbeidernes rolle ofte er forbundet med omsorg. Ved spørsmål om maktbruk sier Omdal tvert imot at det handler mer om personlighet enn faglig bakgrunn, men det er grunn til at det er ansatte både fra kriminalomsorgen og fra sosialfaglige yrker.

Ungdomsenheten har lov til å beholde ungdommene til de er 18,5 år, hvor det siste halve året blir brukt til å forberede dem til neste fase. Det kan dreie seg om tilfeller der ungdommene skal sone videre i vanlig fengsel, løslates eller for eksempel at ungdommene skal overføres til en barnevernsinstitusjon. Omdal sier at de som er over 18 år juridisk sett er voksne, og at de da bryter institusjonens formål. Dette er problematisk da de fortsatt er unge og i mange tilfeller har behov for oppfølging. Biologisk sett er man på forskjellige stadier når man er 18 år, som gjør det vanskelig å sette en grense på akkurat 18 år.

Når ungdommene skal sone ubetinget dom i ungdomsenheten blir de først plassert i Bergen fengsel på ungdomsenhetens avdeling. På denne måten får ungdommene se hvordan et fengselsopphold kan være før de blir overført til enheten som ligger utenfor fengslet. Dette kan virke preventivt på dårlig oppførsel da de vet at de kan sendes tilbake. Likevel er de ansatte opptatt av at det ikke skal brukes som trusler.

Ungdomsenheten har lov til å beholde barnet til det er 18,5 år, hvor det siste halve året blir brukt til å forberede barnet til neste fase. Det kan dreie seg om tilfeller der

barnet skal sone videre i vanlig fengsel, løslates eller for eksempel at barnet skal overføres til en barnevernsinstitusjon. Omdal sier at barna som er over 18 år juridisk sett er voksne, og at de da bryter institusjonens formål. Dette er problematisk da de fortsatt er unge og i mange tilfeller har behov for oppfølging. Biologisk sett er man på forskjellige stadier når man er 18 år, noe som gjør det vanskelig å sette en grense på akkurat 18 år.

Da vi spurte Omdal om hvordan en vanlig dag så ut i fengslet kom det fort frem at dagene bygget på miljøterapeutiske prinsipper. I ungdomsenheten har de faste rutiner fra de står opp til de er ferdig med å spise middag, hvor de går på skolen eller er på andre planlagte aktiviteter. Fengslet har lagt retningslinjer for hvordan de innsatte skal oppføre seg, og hvis de bryter disse vil det få konsekvenser. Dilemmaet er å finne en reaksjon som treffer ungdommen. Straffegjennomføringsloven § 40 sier at «kriminalomsorgen kan ilegge reaksjon etter denne bestemmelsen dersom innsatte forsettlig eller uaktsomt har brutt reglene for ro, orden og disiplin eller forutsetninger og vilkår fastsatt i eller i medhold av denne loven (...)». De reaksjonene som kan anvendes er skriftlig irettesettelse, tap av dagpenger, tap av begunstigeelse, utelukkelse fra fritidsfellesskapet eller andre aktiviteter i fritiden og tap av adgang til permisjon. Omdal sier at tap av dagpenger ofte er en fungerende sanksjon, men at redaksjonssystemet ikke er godt nok. Da for eksempel skriftlig irettesettelse ikke viser seg å ha spesiell effekt på ungdommen.

Psykolog Øyvind Kandal sier at ungdommene som kommer inn i ungdomsenheten ofte har lang historikk innenfor ulike etater. Når ungdommene kommer inn i enheten arbeider han med å kartlegge ungdommens behov og å innhente opplysninger han trenger for å drive miljøarbeid. Ofte er det mye å hente gjennom skole, barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP) og barnevernet. Ungdommene må samtykke i at opplysningen kan utleveres. Ungdommene blir vurdert i forhold til deres atferd og kunnskapsnivå. Slik finner de ut hvilke tiltak de skal iverksette for å møte barnet på det nivået det er. Omdal sier at alle barn får tilrettelagt opplæring, og lærerne prøver å få inn den teoretiske kunnskapen på alternative måter ved for eksempel bruk av film. Noen har behov for praktisk arbeid, og dette kan for eksempel være opplæring i tømmerfaget eller kveldsjobb på Peppes pizza. Opplæringsrådgiveren som jobber ved ungdomsenheten hjelper ungdommen til å finne rett utdanningsvei, som gjelder både når ungdommen soner dommen, men også når de kommer ut. Omdal sier at det er viktig å finne en balanse mellom å la ungdommene bestemme for mye selv og å utfordre dem på arenaer ungdommene selv føler at de ikke mestrer. På spørsmålet om barnets

muligheter til medvirkning i egen hverdag svarte Omdal at de prøver å legge til rette for at barnets stemme skal bli hørt. Dette kan for eksempel være ved planlegging av hva de skal spise til middag og handling. Medias fokus er ofte negativt vinklet i saker som omhandler unge lovbrøyttere. Dette kan være med på å forsterke disse ungdommenes identitet som kriminell. Ved ungdomsenheten er det et fokus på å prøve å få de ut av denne rollen.

Bakgrunnen for enheten bygger blant annet på BK art. 3 som sier at «(...) barnets beste skal være et grunnleggende hensyn», og artikkel 37 b hvor det står at «partene skal sikre at intet barn ulovlig eller vilkårlig berøves sin frihet. Pågripelse, frihetsberøvelse eller fengsling av et barn skal skje på lovlig måte og skal bare benyttes som en siste utvei og for kortest mulig tidsrom». Disse to må ses i sammenheng fordi det å følge artikkel 37 b vil være til «barnets beste».

De fleste barna som kommer inn i enheten har allerede en sak i barnevernet. Omdal sier at fengslets oppgave er å bistå barnevernet, selv om de ofte ser at barnevernet trekker seg tilbake når kriminalomsorgen overtar ansvaret for barnet. Likevel mener Omdal at de som oftest har god kontakt med barnevernet, noe som kan skyldes det tverretatlige teamet. Det er barnets hjemkommunes barneverntjeneste som skal følge opp barnet selv om barnet er plassert i fengsel i en annen kommune. Etter loven vil det i teorien si at alle barn som har sittet i fengsel, uavhengig av alder ved løslatelse, skal få en mulighet til ettervern (jf. bvl. § 3-5). Etter Omdals erfaringer er det lett for ungdommen å få ettervern hvis de selv ønsker det, noe som også ses i bvl. § 1-3, som sier at avslag på søknad om ettervern «(...) skal begrunnes ut fra hensynet til barnets beste», jf. § 4-1. Omdal forteller at de allerede i startfasen av ungdommens soningsopphold begynner å forberede løslatelsen. Dette skjer ved samarbeid med barnets hjemkommune, herunder utdanningsinstitusjoner, helsevesen, barneverntjenesten og eventuelt sosialtjenesten. I tillegg jobber de med å endre ungdommens holdninger i forhold til kriminalitet og økonomi, bolig utenfor fengslet, utdanning og arbeidserfaring i fengslet og ungdommens nettverk utenfor fengslet.

Ungdomsenheten er som nevnt et pilotprosjekt, noe som gjør at de får flere ressurser enn andre fengsler. Om det i 2015 blir en del av Bergen fengsel vil midlene reduseres. Spørsmålet er da om de klarer å opprettholde den veletablerte standarden de har i dag.

8.3.2 Intervju med Tonje Egeland, miljøarbeider ved ungdomsenheten

Tonje Egeland har bakgrunn som sosionom og har jobbet i ungdomsenheten i 3,5 år. Hun har tidligere jobbet innenfor barnepsykiatrien, og poengterer at en av de største forskjellene er grensesetting hvor hun opplever fengslet som strengere. Hun mener dette kommer av at fengselsbetjenter har mer makt fordi de kan låse ungdommene inn og hindre uønsket atferd i større grad enn barnepsykiatrien med hjemmel i lov. De unge får mye informasjon om regler og om rettighetene sine, både fordi de får informasjon ved fengsling, men også fordi det opptar dem.

At miljøarbeid er grunnleggende i driften av enheten ser vi i relasjonen mellom innsatte og ansatte. Fengslet blir som et hjem, og de voksne inntar automatisk forskjellige «familieroller». Egeland forteller at hun ofte kan føle seg som den strenge storesøsteren, fremfor fengselsbetjent. Ungdommene klager ofte over at det er så mange voksne som hele tiden følger med, men likevel sitter de fleste i fellesarealene i stedet for på rommet sitt. Hun sier at det er viktig å la ungdommene få lov til å være ungdommer. At ungdommene grupperer seg og går imot de voksne er «normalt» ungdomsopprør.

I enheten spiser de fire måltider sammen om dagen, og samtalene omhandler hverdagslige temaer. Her blir også verdensdekkende nyheter brakt på banen, som en del av holdningsendringsarbeidet. Ungdommene tilbringer tid ute i samfunnet, når de skal handle, trene eller gjøre andre aktiviteter. For eksempel får ungdommene lov til å dra på kino, bowling, teater etc. 1-2 ganger i måneden. Dette gjøres fordi barnet skal lære å være en del av det ytre samfunn, og få en gradvis overgang til hva som venter etter fengselsoppholdet.

På spørsmålet om hun har troen på ungdomsenheten svarer Egeland at hun tror at det fungerer på grunn av ressursene. Hun tenker at det tverrfaglige teamet har stor betydning for at det virker da styrken ligger i den faglige variasjonen i de ansattes bakgrunn.

8.4 INTERVJU MED EN BARNEVERNSTJENESTE I BUSKERUD

Barnevernspedagogen vi intervjuet har erfaring med barn som har sonet fengselsstraff, fra hans tidligere arbeid ved en annen barneverntjeneste. Han har siden jobbet som ruskonsulent ved NAV og jobber nå som barnevernkonsulent ved en barnevernstjeneste i Buskerud. På intervjuets tidspunkt hadde han kontakt med flere klienter som skulle begynne/ var i gang med å gjennomføre ungdomsstraff.

Barnevernet får automatisk beskjed fra politiet dersom en ungdom er under etterforskning. Barnevernet vil derfor allerede være involvert i saken fra første dag. De aller fleste av ungdommene som sitter i fengsel er kjenninger fra tidligere i barnevernet. Barnevernet er pliktig til å møte på fengslingsmøter og barneverns-
pedagogen mener at barnevernet fra den dagen de blir involvert, bør utgjøre en del av oppfølgingen. Det er ikke lovfestet med oppfølging for ungdom som soner ubetinget fengsel, men barneverns-
pedagogen mener likevel at barnevernet bør følge opp og samarbeide med sosionomene i fengselet og de ansatte i kriminalomsorgen. Alle interne rapporter viser til at barnevernet ofte «slipper saken» så fort ungdommen er i fengsel. Barneverns-
pedagogen forklarte at en av årsakene kan være fordi den opprinnelige saksbehandleren slutter og en ny saksbehandler tar over saken. Dette er en reell utfordring fordi det tar lang tid å skape en god relasjon mellom klient og saksbehandler og disse utskiftingene vil derfor vanskeliggjøre premisene for en intens oppfølging.

Kriminalomsorgen har per i dag hovedansvar for ungdommen under soning, men han mener fortsatt at barnevernet burde benyttes som en slags rådgiver for kriminalomsorgen. Han mener at Barnevernet kan være en ressurs og hjelpe kriminalomsorgen til å forstå ungdoms-
atferd. Veldig mange av ungdommene som er kommet så langt at fengsling vurderes som straffereaksjon, har ofte store tilknytningsproblemer. Barneverns-
pedagogen gjorde på et tidspunkt en uformell undersøkelse av 100 tidligere klienter som hadde endt opp i kriminelle miljøer som mindreårige lov-
brytere. Her kom han frem til at samtlige av disse hadde opplevd forskjellige former for omsorgssvikt i barneårene. En vesentlig ting å legge vekt på er derfor relasjonsbygging. Mange er heller ikke modne nok til å forstå konsekvenser og utfall. Ofte kan fengsel virke skadelig på barn og unge. Det er ikke alltid hensiktsmessig å rehabilitere atferd ved å isolere ungdommen fra omverden. Dette kan ses i lys av Bowlbys teori om tilknytning. Dersom tilknytningen er utrygg og utilgjengelig mellom barnet og de primære omsorgspersonene, kan dette kanskje være et element som påvirker barnet til å delta i kriminelle handlinger (Gulbrandsen 2006).

De fleste ungdommene opplever all omsorgsovertakelse og frihetsberøvelse som straff i begynnelsen. Likevel opplevde barneverns-
pedagogen at de ungdommene som plasseres i riktig institusjon etter hvert ville oppleve situasjonen som et vern og hjelp. Denne erfaringen hadde han ikke med ungdommer under soning av ubetinget dom som etter hans mening blir fratatt den vanlige normale sosiale utviklingen. Det kan diskuteres hvor godt det er for psyken til den enkelte av disse

ungdommene å bli isolert i fengsel. Barnevernspedagogens tanke er at vi må tenke på at vi i slike tilfeller skaper ungdommer som kanskje ikke vil trenge mindre hjelp når de kommer ut, heller omvendt at de trenger mer hjelp.

Ifølge Berger og Luckmann (2006) skaper mennesket seg selv i fellesskap med andre mennesker. Her kan vi kanskje se det som en motsetning da barnevernspedagogen legger vekt på at fellesskapet i fengsel faktisk kan skape mennesker som er i verre forfatning etter soning enn før. Soning under riktig institusjon eller ved ungdomsstraff kan derfor være mer hensiktsmessig både for samfunnet og ungdommen selv, fordi man kan rehabilitere ungdommens kriminelle atferd. Han har gode erfaringer med flere rusinstitusjoner da mange av de han har hatt ansvaret for har blitt rusfrie og nå lever et bedre liv.

Han mener at fengsel er fortsatt nødvendig virkemiddel fordi en institusjon ikke har like stor mulighet til å utøve tvang dersom det skulle være nødvendig for samfunnets sikkerhet. Alt en institusjon gjør må det skrives tvangsvedtak for, og det må følges protokoller. For best mulig rehabilitering av ungdommer i kriminelt miljø har mye med hvordan man velger å se på kriminell atferd. Barnevernspedagogen er imot å straffe ungdom, han har erfaring med at de fleste ikke lærer noe av dette, de blir bare sinte. Her er det et etisk dilemma om hvorvidt man skal vektlegge «barnets beste» eller samfunnets beste. I barnevernspedagogens øyne skal man så langt det er mulig tenke på «barnets beste» først. Likevel, i noen sammenhenger må man kanskje prioritere samfunnets sikkerhet over barnet.

I saker som involverer unge lovbrytere legger barnevernet størst vekt på å være en rådgiver for ungdommen og for fengselet. Han forteller om en metode de benytter og som han mener kriminalomsorgen hadde hatt god bruk for. Denne kalles for «Circle of security». Det går ut på at man er nødt til å se bak følelsene på ungdommene og prøve å forstå de på en annen måte. Barnevernspedagogen forteller at de fleste ungdommene kanalisere ofte gjennom tre følelser, forbanna, veldig glade eller så er det «greit». Her kan vi se mangelen av et nyansert følelseperspektiv og de vil derfor kunne reagere kraftig uten å forstå bakgrunnen for de sterke følelsene. Fengselsbetjentene må forstå dette og bli gode på å gjette hva hver følelse betyr. Vi tok opp at noen fengsler hadde etterspurt kurs om å behandle ungdom, dette er han helt enig og tror det kan være et viktig utgangspunkt i behandling av ungdom.

Ifølge barnevernspedagogen må samfunnet ha anledning til å beskytte sine innbyggere i de mest alvorlige tilfellene, selv om forbrytelsene er begått av en mindreårig ungdom. Man kan likevel diskutere om det er riktig å plassere dem i fengsel eller om det i noen tilfeller hadde vært mer hensiktsmessig å bli plassert innen psykiatrien for å gi ungdommen en riktigere behandling. Videre har han god erfaring med soning i rusinstitusjon etter strgf. § 12. Her blir det et større fokus på relasjonene, med stor grad av forutsigbarhet og omsorg, hvilket etter erfaring er det mange av disse ungdommene trenger for å oppnå en atferdsendring. I fengsel vil det ofte ikke være en god nok utredning av hva den enkeltes ungdommens behov er. Dette er til forskjell fra omsorgsovertakelse fra barnevernet der barnet/ungdommen er godt utredet og barnevernet vet hva denne enkelte ungdommen trenger.

Gjennom bvl. § 1-3 gir alle som har hatt tiltak i barnevernet mulighet til ettervern. Dersom ungdommene først ikke ønsker ettervern, men angret og ønsker dette senere er det mulighet for det. Han forteller at han har hatt en ungdom som angret på at han ikke takket ja og kom tilbake etter 1 år, dette er noe lenge, men barnevernspedagogen forklarer at man gjerne ofrer noen timer i rådgivning for å hjelpe til i prosessen. Det blir mest sannsynlig ikke lagt til grunn for et nytt langvarig tiltak, men så lenge ungdommene vil skal de få ettervern. De må alltid jobbe etter «barnets beste» og han forklarer at det ikke alltid er til «barnets beste» at de har ettervern i for lang tid. Barnevernet må prøve å forberede ungdommen på den tiden de skal være uten ettervern eller overføres gradvis til andre instanser slik som NAV. Den viktigste målet for barnevernet i saker der ungdommen soner ubetinget dom er at oppfølgingen av barnevernet fører til at ungdommen ønsker å ta imot hjelp senere i livet. Det er også viktig at fengselsoppholdet for ungdom har et innhold. Det er viktig at barna blir fanget opp på et tidligere tidspunkt.

Barnevernspedagogen forteller at de ungdommene som ikke soner dom, men ungdomsstraff, viser anger fordi de blir konfrontert med det skadende de har påført andre under stormøte i konfliktrådet. Han har erfaring med at de ungdommene som sitter i fengsel sjelden viser anger. De skulle gjerne sett det ugjort, men er kanskje mer lei seg for at de ble tatt enn at de angret på selve handlingen. Barnevernspedagogen tror at ungdomsstraffen vil være en veldig effektiv straffereaksjon, men skulle ønske at ungdommene blir «straffet» mye tidligere og at det blir tatt ut tiltale mye tidligere. Han har tro på ungdomsstraffen og tror at det vil bli en ny opplevelse for mange ungdommer i en vanskelig livssituasjon. Det vil bli opprettet god kontakt fra voksne personer og de vil kanskje føle det som om mange bryr seg

om at denne enkelte personen skal klare seg bedre i livet senere. Mange av ungdommene har lite impulskontroll og konsekvenstenkning. De fleste forbrytelsene er affektforbrytelser og lite gjennomtenkt og planlagte. Barnverntjenesten har blitt tildelt en del ressurser i senere tid. Man vil alltid ha behovet for flere ressurser i en barneverntjeneste selv om barnevernet mange steder i Norge har blitt styrket den siste tiden.

9 Drøfting

I denne delen av oppgaven vil vi drøfte hvilke tiltak som iverksettes rundt barn som soner ubetinget dom og se på samarbeidet mellom barneverntjenesten og kriminalomsorgen i forhold til disse.

9.1 KOMPETANSEUTVIKLING

I vårt datamateriale ser vi at det er en skjev ressursfordeling, noe som gir utslag i varierende tilbud ved de forskjellige fengslene. I Ungdomsenheten får alle de ansatte tilbud om kurs, men vi har ikke funnet tilsvarende i de to andre fengslene. Med hensyn til «barnets beste» kan det være hensiktsmessig å sende betjentene på kurs som omhandler arbeid med ungdom. En grunn til at dette kan være vanskelig å gjennomføre er mangel på ressurser, samtidig som Oslo og Kristiansand fengsel er store institusjoner med mange ansatte. Vi understreker viktigheten av at ungdomsenheten er et pilotprosjekt og dermed har flere ressurser til rådighet. Det kan tenkes at enheten, dersom den senere blir et permanent fengsel, blir likestilt med andre fengsler og da vil miste den økonomiske fordel de har i dag. Med andre ord er det ikke gitt at de vil ha mulighet til å kurse de ansatte i like stor grad i fremtiden. Dersom vi benytter Bronfenbrenner kan vi her se at det å kurse de ansatte vil påvirke de innsatte på makronivå (Gulbrandsen 2006). Gjennom intervjuene kan det virke som at Ungdomsenheten er det som i størst grad gagnar «barnets beste», men en etisk og juridisk utfordring kan oppstå ved at det kun er fire plasser ved enheten. De barna som ikke får plass ved ungdomsenheten må derfor sone i andre fengsler, hvilket kan bety at barna ikke får sone med utgangspunkt i «barnets beste».

Det kan stilles spørsmål ved om en med sosialfaglig bakgrunn har andre perspektiver på «barnets beste» enn en fengselsbetjent, som kanskje har fellesskapets sikkerhet som førsteprioritet. En måte å integrere kontroll og omsorg i hver enkelt fagperson på kan være å ha ansatte som lærer av hverandre gjennom praksis, slik det praktiseres i Bjørgvin fengsel. Riktignok har de i Oslo fengsel et tverrfaglig team

som skal fungere på tilsvarende måte. Spørsmålet blir om de får tilstrekkelig tid med ungdommene og om samarbeidet mellom fengselsbetjentene og miljøterapeutene er godt nok til at de lærer av hverandre i like stor grad som i Bjørgvin fengsel. Det kan virke som at dette ikke er tilfellet, men en grunn kan være at fengselsbetjentene ved Oslo fengsel har langt flere fanger å ta seg av enn betjentene i Bjørgvin. Det er kanskje ikke nødvendig å ha fengselsbetjenter som har kunnskap om å jobbe med barn dersom de ikke tilbringer tid med dem. På den andre siden er litt tid bedre enn ingen tid, og kompetansen vil da komme til nytte. Spørsmålet blir om utbyttet barnet får av fengselsbetjentenes utdanning veier opp for ressursbruken. Et alternativ til dette kan være et bredere samarbeid med barneverntjenesten, der de kan ha en rådgiverrolle ovenfor betjentene. Dette kan bidra til en bedre kommunikasjon og tidligere involvering av barnevernet ved fengsling av barn.

Den faglige forforståelsen til de ansatte og synet de har på barn kan føre til andre utfordringer når de møtes for å arbeide med mindreårige innsatte. Selv om samtlige av fengslene la vekt på at personlighet var vel så viktig som utdanning og erfaring ved ansettelse, kan det være naturlig å anta at man til en viss grad farges av sin faglige bakgrunn. Dette kan ha betydning for hvordan en ansatt tolker ungdommens atferd. Det kan tenkes at det som defineres som «normal» ungdomsatferd vil variere, og at det kan være vanskelig å skille ungdomsatferd kun ved å se på alder under og over 18 år. Vil det som kan regnes som akseptabel atferd fra en 15-åring nødvendigvis være akseptabelt for en 25-åring? Atferd i dette tilfellet bør kanskje også sees i sammenheng med ungdommenes fortid fra for eksempel et kriminelt miljø preget av rus. Barnevernspedagogen mente at det kunne være viktig for ansatte i kriminalomsorgen å lære å tolke følelsene bak ungdommenes reaksjon, og vise forståelse for at følelesspekteret hos ungdom ikke er like bredt som hos voksne.

9.2 RESSURSER

Et samfunn vil styres av de midlene det har til rådighet. Disse skal fordeles på flere ulike instanser og befolkningsgrupper. Selv om levestandarden heves generelt i et land, vil mange kanskje fortsatt jobbe for å forbedre tilbudene ytterligere. Ser man da på hvor man skal fordele pengene vil for eksempel de som jobber med barn i fengsel finne områder som kan forbedres for å oppfylle kravet til blant annet «barnets beste», og argumentere med at flere ressurser må settes inn på dette området. Hvor mye skal man bruke på de som trenger hjelp til å komme seg ut av et kriminelt miljø, i forhold til de som er på vei inn i et kriminelt miljø? Det kan tenkes at jo tidligere man starter, desto mindre ressurser vil man ha behov for til

ettervern. Hva om man velger å bruke ressursene på å utvikle kompetanse blant de ansatte ved fengselet? Da kan kanskje ungdommene få bedre tilpasset oppfølging, og behovet for ettervern kan reduseres. På en annen side kan fengselet ende opp med å tape ressurser dersom de ansatte slutter i jobben. Likevel informerte fengslene vi besøkte om at det er relativt lite gjennomtrekk, noe som kan ha å gjøre med at fengselsbetjenter har begrensede arbeidsarenaer. Man kan derfor tenke seg at kompetansen flyttes fra ett fengsel til et annet, dersom de bytter arbeidsplass.

Oslo fengsel har tiltaket Ung Ut, som skal hjelpe ungdommene med å blant annet søke om ettervern fra barnevernet. Samtidig er det ikke gitt at alle ønsker ettervern, men de ansatte motiverer likevel til å ta imot dette. I Ungdomsenheten får ungdommene ettervern dersom de ønsker det, men igjen oppstår utfordringen ved at ikke alle vil ha det. Alle får uansett tilbud om oppfølging i et halvt år fra enheten etter løslatelse, men Omdal påpekte at et halvt år i mange tilfeller ikke er nok. Barnevernspedagogen fremhevet på en annen side at det ikke alltid er til «barnets beste» å ha oppfølging i for lang tid. Under intervjuet i Kristiansand kom det fram at fengselet ikke har et spesielt tilpasset ettervern for ungdommene, men at de har kontakt med eksternt støtteapparat. Likevel kan ressursene barneverntjenestene har i de ulike kommunene variere. Dette har i de fleste tilfeller betydning for oppfølging og ettervern, og det er derfor ingen garanti for at ungdommene i landet får lik kvalitet på oppfølgingen. En mulig løsning kan være å pålegge barnevernet ettervern i en lengre periode etter fengsling, men spørsmålet vil da være om dette kan gå utover ressursene ved andre saker der forebygging kreves.

9.3 UTFORDRINGER VED LOVVERKET, OG «BARNETS BESTE»

En av begrunnelsene for bruk av PUM er at ungdommene skal slippe å svare på de samme spørsmålene gjentatte ganger, men under samtlige intervjuer fant vi ut at PUM er lite brukt. Dette er problematisk fordi PUM-en i utgangspunktet skal være en del av kartleggingen og handlingsplanen for den enkelte ungdom, slik at tiltakene kan tilpasses på best mulig måte (jf. konfrådl. §§ 22 og 36). Men ettersom fengslene ikke har tilgang til dokumentet, kartlegger de ungdommen selv idet de ankommer fengselet. På intervjutidspunktet lå hovedproblemet i at det var mangel på kunnskap, da det blant annet var usikkerhet rundt hvem som var ansvarlige for å gjennomføre PUM-en. Videre viste det seg at informasjonsflyten ikke fungerte optimalt, ettersom de ulike etatene trodde de var bundet av taushetsplikten. Vi har i midlertid vist til strgjfl. § 7a, som gir kriminalomsorgen rett til å innhente opplysninger uten at taushetsplikten skal være et hinder. Kanskje viser dette at det er behov for bedre kommunikasjon mellom etatene. En grunn til at

barnevernspedagogene holder tilbake informasjon kan være at de er bundet av taushetsplikten etter fvl. § 13 og bvl. § 6-7 om taushetsplikt og at de ikke har nok kunnskap om lovverket. Man hadde sannsynligvis spart ressurser dersom informasjon flyten hadde vært bedre og det ikke var nødvendig å kartlegge ungdommene på nytt.

Kristiansand fengsel og Ungdomstiltaket i Oslo jobber som nevnt med ungdommer i alderen 15 til 23 år. Etter BK art. 1 vil det i teorien si at tiltaket gjelder for både voksne og barn. Opprettelsen av Ungdomsenheten er et forsøk på å innfri kravene fra FNs barnekomité, da barn i utgangspunktet skal sone isolert fra voksne innsatte. Birkeland ved Kristiansand fengsel mente at den øvre aldersgrensen i Ungdomsenheten og for ungdomsstraffen burde vært høyere, men dette utfordrer lovverket. Problematikken går ut på at barn fortsatt soner sammen med det som defineres som voksne, i og med at ungdommene kan sone på avdelingen frem til de er 18 og et halvt år. Hvordan kan dette påvirke «barnets beste»? Juridisk sett bryter de BK art. 37c, men i praksis kan det tenkes at disse ungdommene kan være på samme nivå mentalt, og at de derfor ikke påvirkes mer av de «voksne» enn av andre jevnaldrende. I Bronfenbrenners økologiske modell er overganger som krever omstilling sentrale. Dette kan føre til sårbarhet, tilbaketrekning og utagering som følge av kriser og omstillinger som er større enn det individet klarer å takle alene (Aagre 2003). Dersom den innsatte må flytte til et nytt fengsel når det fyller 18 år, kan det tenkes at vedkommende tar skade av det.

Det er mye fokus på å skape en god relasjon mellom de unge innsatte i alle fengslene. Likevel kan det være en utfordring å få til da ungdommene sitter mer spredt i Oslo fengsel enn i de to andre fengslene. Dette skyldes et høyt antall voldshendelser som ble et særlig problem blant de unge innsatte. Hensikten var å skjerme ungdommene mot hverandre⁴⁴, noe som kan tolkes som en handling etter BK art. 3, om «barnets beste». Man kan på en annen side stille spørsmål til om dette på generell basis er til «barnets beste», da de soner sammen med voksne innsatte (jf. art. 37 c). Om det i så fall er til «barnets beste» å sone med voksne fanger, vil art. 37 være motstridende til art. 3. Barnevernspedagogen legger vekt på at god relasjonsbygging er viktig for unge lovbrøyttere da de ofte har store tilknytningsproblemer. Fokus på relasjonsbygging innad i fengselet vil derfor være til «barnets beste». Dersom vi benytter Bowlbys teori om tilknytning kan det her

---

⁴⁴ <http://www.nrk.no/ostlandssendingen/unge-fanger-er-mest-voldelige-1.7205658> (14.10.2014)

bekreftes at relasjoner og tilknytning er viktig for barnets utvikling. Tilknytning preger store deler ved et barns liv. Kriminalomsorgen og barnevernet vil derfor kanskje fungere som primære tilknytningspersoner mens ungdommen soner.

I strgf. § 47 står det at «kriminalomsorgen bør plassere innsatte i nærheten av hjemstedet når det er praktisk mulig». I tillegg står det i BK art. 37 c at barnet «(...) skal ha rett til å opprettholde forbindelsen med sin familie gjennom brevveksling og besøk, unntatt under særlige omstendigheter». BK art. 9 sier dessuten at barn ikke skal skilles fra sine foreldre med mindre det er til «barnets beste», men hva som er til «barnets beste» kan diskuteres. Ungdomsenheten ønsker ikke at barnet skal sone i sin hjemkommune da barnet ofte er innblandet i miljøer preget av rus og kriminalitet. Barnevernspedagogen mener at det absolutt viktigste for ungdommen er å få riktig type behandling og å bygge riktig type relasjoner. Dette kan kanskje tolkes som at det ikke spiller like stor rolle hvor i landet ungdommen soner ubetinget fengsel. Familien kan i noen tilfeller utgjøre et slikt miljø og dette kan muligens sees som en «særlig omstendighet» der det kan være et poeng i å ha redusert kontakt for å sikre «barnets beste». Likevel tilrettelegges det for kontakt med familien ved enheten da de blant annet har en egen besøksleilighet hvor familien kan være sammen med barnet. På en annen side er det ikke sikkert at ungdommens familie har mulighet til å besøke ungdommen, hvis for eksempel avstanden virker uoverkommelig. I tilfeller der foreldrene ikke ønsker eller kan ha kontakt med barnet, kan man stille spørsmål om dette åpner for brudd på nevnte paragrafer.

Etter BK art. 37 b skal fengsling av barn fungere som en siste løsning. Likevel mener Omdal at fengsling kan være til barnets beste - i en periode. Dette fordi ungdommene ofte kommer seg vekk fra kriminelle miljøer, som gjerne preges av rusmisbruk. De får tilgang på utdanning, i tillegg til mulighet og frihet til selvutvikling. Helgeland viser i sin undersøkelse at et av de viktigste tiltakene for å få ungdommene inn på et positivt spor, er å skape geografisk avstand fra miljøer preget av kriminalitet og rus. Videre hevder hun at en ressurssterk familie kan fungere som en motvekt mot kontakter i rusmiljøet. Likevel er det mange barn fra ressursvake hjem i fengslene, hvor nærmiljøet kan virke mer skadelig enn rehabiliterende. Om fengselet og dets ansatte fungerer som et «ressurssterkt hjem» for ungdommene, kan det argumenteres for at fengsling vil være et positivt tiltak. I Ungdomsenheten er tiltakene lagt opp etter «barnets beste», ettersom de arbeider ut ifra miljøterapeutiske prinsipper. Likevel vil det være tilfeller der «barnets beste»

må vike for sikkerheten. Reaksjonen på en situasjon der barnet er til fare for seg selv eller andre, vil trolig være den samme uavhengig av hvilket fengsel barnet soner i.

9.4 INNFLYTELSE OG SAMHANDLING

George Herbert Mead ser på hvordan mennesker blir en del av samfunnet gjennom en lærings- eller sosialiseringssprosess. Først og fremst skjer dette gjennom læring av roller, men rollespekteret utvides stadig. Mead mener at rollene læres gjennom observasjon og utprøving, og at det er de vi ser mest opp til som vi etterligner mest (Mead 1934/1967). Helgeland mener at vi lærer å utøve roller gjennom vår tolkning av hvordan andre ser på oss (Helgeland 2009). Ut ifra Mead kan man tenke seg at de mindreårige innsatte i Oslo og Kristiansand fengsel lærer kriminell atferd fra eldre innsatte. Man kan spørre seg hvordan voksne innsatte påvirker ungdomskulturen. Dersom ungdommen identifiserer seg med eldre kriminelle, kan det tenkes at sjansen er større for at vedkommende får en mer erfaren innsatt som forbilde. Likevel soner ungdommene også med unge voksne opp til 23 år, da for eksempel de mindreårige innsatte i Oslo fengsel får undervisning sammen med fanger som er i nær alder med dem selv. Det kan tenkes at dette til en viss grad bidrar til å ivareta ungdomskulturen, selv om de mindreårige også kan danne relasjoner til eldre kriminelle med mer erfaring.

Helgeland ser på utvikling som noe som først og fremst skjer i samhandling med mennesker som har betydning for oss. Det er her vi tilegner oss kunnskaper, verdier og holdninger, i tillegg til at vi utvikler sosiale bånd. Robert J. Sampson og John H. Laub mente dette var avgjørende for hvorvidt man fortsetter eller slutter med kriminalitet (Sampson og Laub 1993). Ifølge Helgeland fungerer de jevnaldrende som læringsmodeller, og her kan man igjen si at det er en mulighet for at ungdommene utvikler sosiale væremåter som ikke er hensiktsmessige i forhold til en framtid fri for kriminalitet (Helgeland 2009). Samtidig kan samhandling med både jevnaldrende og eldre innsatte ha motsatt effekt, dersom ungdommene velger seg ut egnede læringsmodeller. På en annen side kan ungdommens identitetsfølelse ha påvirkning på hvem de peker ut som forbilder. Derfor kan vi si at en ung lovbryters gatekapital både kan styrkes og svekkes av å sone sammen med voksne innsatte. Ut ifra dette synet kan man si at soning i en enhet for ungdommer, der de innsatte ikke er innelåst på en celle alene, kan ha positiv påvirkning på ungdommenes atferd. De får mulighet til å omgås voksne med ulik faglig kompetanse som har andre holdninger og verdier enn ungdommens tidligere nettverk.

Barnevernspedagogen påpekte at en generell utfordring ved det å fengse ungdommer kan være problematisk med tanke på at ungdommen går glipp av en naturlig sosialisering med jevnaldrende. Selv om man ved enheten har kontinuerlig tilgang til voksne og større mulighet til å bevege seg fritt, er det ikke sikkert at dette på best mulig måte rehabiliterer ungdom. Barnevernspedagogen nevner at de aller fleste ungdommene som begår kriminelle handlinger er utsatt for grov omsorgssvikt. Slik Bowlbys teori om tilknytning tilsier vil omsorgssvikt i de fleste tilfeller føre til tilknytningsproblemer. Derfor kan vi si at disse ungdommene er ekstra belastet og har behov for å lære å bygge relasjoner. Ved å sone ubetinget dom vil denne relasjonsbyggingen bli mer fraværende enn om ungdommen hadde gjennomført ungdomsstraff eller hatt opphold i en tilpasset institusjon.

Som vi har sett er det hva våre signifikante andre mener om vår atferd som har størst betydning (Helgeland 2009). Man kan se på Ungdomsenheten som et sted der læring av kriminalitet lett kan overføres til andre innsatte. Hvis de ansatte klarer å bli mer betydningsfulle signifikante andre enn de jevnaldrende, med fokus på tett oppfølging og kontroll, kan det gi gode resultater. Det er derimot ikke sikkert at dette er så lett å få til i Oslo og Kristiansand fordi de unge ikke har kontakt og oppfølging av miljøterapeutene i like stor grad som i enheten. Det kan da tenkes at de eldre kriminelle blir tildelt rollen som signifikante andre. Vil det nødvendigvis gi et negativt utfall? På den ene siden kan ungdommene ta lærdom av de voksne innsattes kriminelle atferd. Samtidig påpekte Taraldsrud og Ugelvik at de voksne innsatte kan gi et annet perspektiv knyttet til en fremtid som kriminell og ved å dele av deres livshistorie og deres negative erfaringer påvirke ungdommen til å ville ta andre valg. Helgeland skriver at jevnaldrende har stor innflytelse i ungdomsårene da denne gruppen representerer et «vi», med felles regler, normer og oppfatninger (Helgeland 2009). Det gir muligheten til å være seg selv og oppleve nærhet. Hvorvidt ungdom i fengsel vil velge å identifisere seg med jevnaldrende eller søke mot voksne innsatte kan man derimot stille spørsmål ved.

9.5 MEDVIRKNING OG SYSSELSETTING

I Oslo fengsel lå ungdommenes mulighet til medvirkning i egen hverdag hovedsakelig i samarbeidsavtalen. Punktene som settes opp her var det ungdommene som skulle eie. Like fullt er man nødt til å ha visse restriksjoner for å bevare felleskapets sikkerhet. I Kristiansand fengsel fikk vi inntrykk av at de innsatte hadde mulighet til å utforme hverdagen selv. Ungdommene her tilbringer derfor kanskje mer tid på cella si enn ungdommene på Ungdomsenheten, hvilket begrenser egne

valg av aktiviteter. Det kan argumenteres for at de innsatte i Ungdomsenheten har større mulighet til å velge hvilke aktiviteter de vil bedrive på fritiden.

Reidar Säfvenbom hevder at det må være en sammenheng mellom de aktivitetene vi utfører sammen med den unge og det vi ønsker å oppnå med den unge (Säfvenbom 2005). Dette er i samsvar med barnevernspedagogens ytring om at fengselsopphold for unge lovbrytere må ha et innhold. En mulig måte å tilrettelegge fengselsoppholdet på er å kartlegge ungdommen slik at alle får tilbud om aktiviteter som sørger for at den enkelte opplever mestring og at risikoen for tilbakefall til kriminelle miljøer minimeres. Videre blir spørsmålet om det finnes tilstrekkelig med tilbud til ungdommene, og om disse er gode nok. Kanskje er fokuset på skole og utdanning så dominerende at ungdommens fritid bli glemt? Det kan tenkes at ved å legge inn flere ressurser for å hjelpe ungdommene med å utvikle fritidsinteresser, kan man hindre at de kommer i kontakt med det kriminelle miljøet igjen etter fengselsoppholdet. Nok en gang blir ressurser et sentralt tema, og spørsmålet om hvor man skal sette inn ressursene oppstår. Et helhetsinntrykk er at Oslo og Kristiansand fengsel ikke har muligheten til å utvide aktivitetstilbudet til de innsatte slik forholdene er i dag, men at de i Bjørgvin har større kapasitet, og tilbyr ungdommene mer varierte fritidsaktiviteter.

Ifølge Gert Magne Endestad kan mennesker som har opplevd brudd i relasjoner, steder og aktiviteter også oppleve at den indre verden blir oppstykket og usammenhengende. Dermed vil kontinuiteten ved å ha skole hver dag kanskje bidra til en følelse av trygghet og stabilitet, i tillegg til at ungdommene kan oppleve at hverdagen blir mer håndterbar og lettere påvirkelig (Endestad 2004). På den andre siden kan det være utfordrende for enkelte å gjennomføre normert skolehverdag, og halv dag vil derfor kunne være en løsning som hjelper de innsatte å holde seg i utdanningen. Likevel er det viktig å ta i betraktning at Kristiansand fengsel ofte benyttes til varetekt og kortere soningsopphold. Kanskje vil dette medføre til nok et brudd i kontinuiteten dersom ungdommene som soner her begynner på skole, men må fullføre soningen ved et annet fengsel. Dermed trenger ikke dette å bety at det er til det beste for barnet.

9.6 MILJØTERAPEUTISKE AKTIVITETER

Helgeland snakker om meningsfylte aktiviteter, og sier at dette kan være en måte å «fylle på med noe nytt» når det tidligere livet er borte. «Aktivitetene kan videre sees på som et ledd i det å tilegne seg erfaringer, (...) [og] en del av å bygge opp en ny identitet» (Helgeland 2009, 82). Men hva vil det si at en aktivitet er meningsfylt,

og vil den samme aktiviteten være like meningsfylt for alle? Med tanke på for eksempel måltider som aktivitet, er det ikke nødvendigvis slik at alle ungdommene vil få utbytte av dette. Måltider er en sentral del av den sosialpedagogiske virksomheten, der det basale behovet for mat blir like viktig som samtalen rundt bordet (Storø 2008). Måltider og samtalen som beskrives her kan tolkes som en døråpner for kontakt med voksne, hvor ungdommene kan lære den sosiale aktiviteten ved for eksempel det å spise middag sammen, i tillegg til at ungdommene får mulighet til å trene på å kommunisere. I Ungdomsenheten poengterte de at måltidet har en viktig funksjon da det utgjør en del av arbeidet om å endre ungdommens holdninger til for eksempel kriminalitet. Ifølge Erik Larsen har måltider og mat en spesiell betydning, spesielt for dårlig integrerte barn. Måltidet kan gi uttrykk for ivaretagelse og overlevelse, men kan også assosieres med en opplevelse av tomhet. Videre sier han at «måltider (...) er et relasjonelt fenomen som både kan være truende og kontaktskapende» (Larsen 2004, 106). På den ene siden ser vi at måltidet kan være et positivt tiltak, men for ungdommer som ikke er vant med at familien samles rundt et måltid eller har dårlige erfaringer med dette, kan kanskje denne situasjonen oppleves som unaturlig eller ubehagelig. Med bakgrunn i barnevernspedagogens utsagn om at relasjonsbygging bør stå i fokus under all behandling av barn i utsatte situasjoner, kan måltidet fungere som en sosial arena som legger til rette for at de unge lovbryterne kan øve seg på å bygge relasjoner.

Det ble foreslått å åpne en ungdomsenhet på Østlandet da statsbudsjettet for 2015 ble lagt fram 8. oktober 2014⁴⁵. Denne skal, som enheten i Bjørgvin, ha fire plasser til ungdom mellom 15 og 18 år. Det har lenge vært snakk om opprettelse av en ungdomsenhet på Østlandet, og man kan tolke forslaget i statsbudsjettet som at regjeringen ser på enheten i Bjørgvin som et fungerende tiltak. Til tross for bred optimisme rundt et nytt ungdomsfengsel, er ikke alle like positive. Dette kan en sammenheng med at forskning viser at tilhold i subkulturelle miljøer styrker kriminell atferd (Kaufmann 1998, Warr 1993). I tillegg kan det henge igjen fra da vi på 1960-tallet hadde et ungdomsfengsel der straff stod sentralt. De oppnådde ikke den ønskede effekten av å skjerme samfunnet og “oppdra den innsatte” (NOU 2008:15). Når det er sagt kan synet på barn som subjekter i egne liv og konsekvensen dette får for oppfølgingen av mindreårige i fengsel føre til at enkelte ikke opplever fengselsoppholdet som straff nok. Fortsatt kan ansatte ved norske fengsler ha en grunntanke om at fengselsopphold skal være tungt fordi det vil motvirke

---

⁴⁵ <http://www.nrk.no/ostlandssendingen/ungdomsfengsel-til-eidsvoll-1.11973454>
(08.10.2014)

senere fengsling. Mange har tro på å samle ungdommene i en felles enhet, så lenge det er under forhold kontrollert av tydelige voksne, som vet å sette grenser (Helgeland 2009, Larsen 2004, Storø 2008). Opprettelsen av flere velfungerende ungdomsenheter kan føre til en lavere terskel for å sette barn i fengsel, fremfor institusjonsplassering eller ungdomsstraff. På en annen side svarer opprettelsen av flere plasser på kritikken fra FNs barnekomité og de miljøterapeutiske rammene i ungdomsenheten har en mer rehabiliterende funksjon. Likevel kan det diskuteres hvorvidt det fortsatt vil være ungdommer som ikke får plass i enhetene og om det derfor vil være forskjell i behandling av unge.

De ansatte ved Ungdomsenheten mener at de innsatte opplever oppholdet i fengselet som «behagelig». De ansatte fokuserer på trivsel, stabilitet og har et fremtidsrettet fokus når de spør: vil et barn som har begått et lovbrudd og dermed bli fengslet, få det bedre av å få det verre? Det kan diskuteres hvorvidt det kan bli for behagelig, og om straffeperspektivet forsvinner. Videre kan en spørre seg om det er riktig at man skal se barn gjennom et straffeperspektiv eller et omsorgsperspektiv. Et viktig punkt for å begrunne fengsel for barn vil være å verne samfunnet. Det kan være hensiktsmessig å legge til grunn for en varierende tolkning av hva straff og omsorg faktisk er. Intensjonen bak tiltak for unge lovbrytere kan være begrunnet i omsorg og hjelp fra de voksne, men dette kan likevel tolkes som straff fra barnets side.

Dersom vi benytter Webers idealtyper for autoritetsutførelse kan vi se at kriminalomsorgen og barnevernet er underlagt en rasjonell-legal autoritet da de må følge samfunnets formelle og uformelle lover. I tillegg til dette har de også en tildelt tradisjonell autoritet som de ved behov kan utøve ovenfor andre, i dette tilfellet de innsatte. Dette kan også ses i sammenheng med Bourdieus begrep om kapital. De ansatte i kriminalomsorgen har høyere kulturell, sosial og økonomisk kapital enn mange av de innsatte, hvilket ifølge Weber og Bourdieu fører til et skjevt maktforhold. De ansatte ved Ungdomsenheten jobber bevisst for å dempe inntrykket av det skjeve autoritetsforholdet. Med dette som utgangspunkt kan vi trekke frem at uttrykket av den skjeve autoritetsstrukturen kanskje vil virke sterkere i Kristiansand og Oslo fengsel da de ansatte blant annet bærer uniform og har tydeligere autoritetsrammer. Ungdommene vil muligens føle mer på dette i Kristiansand og Oslo fengsel enn i Ungdomsenheten.

9.7 ALTERNATIVE STRAFFEREAKSJONER

Flere har ventet på alternative straffereaksjoner som skal hindre at mindreårige soner i fengsel. Ungdomsstraffen er en slik straffeart, men i ungdomsplanen som opparbeides her vil man ha en subsidiær fengselsstraff som konsekvens av brudd på planens vilkår (jf. strl. § 52b bokstav b). Kristiansand fengsel har drevet med et tverretatlig samarbeid siden 2008 og de tror derfor at ungdomsstraffen vil fungere. De hadde allerede på intervjuetidspunktet opparbeidet en venteliste for gjennomføring av ungdomsstraff. Barnevernspedagogen stilte seg også positiv til ungdomsstraffen, da hans erfaring var at ungdommene her i større grad viste at de angret på sine handlinger i motsetning til ungdommene som gjennomførte straffen i fengsel. Han uttalte derimot et ønske om at det blir tatt ut tiltale mot ungdommene raskere slik at straffegjennomføringen kan begynne så tidlig som mulig. Dette er videre lovfestet i strpl. § 183 annet ledd, hvor det heter at siktede under 18 år skal stilles for retten snarest mulig. Birkeland mener likevel at brudd alltid vil forekomme, uavhengig av type straffereaksjon, men virker positiv til ungdomsstraff som straffart. Derfor mener hun at fengsel alltid bør være et alternativ til ungdom der ungdomsstraffen ikke er tilstrekkelig. Omdal på sin side stiller seg skeptisk til at ungdomsstraffen vil redusere antall fengslinger av barn, da han tror at brudd på ungdomsplanen vil medføre fengselsstraff. Det vil si at det er ulike oppfatninger hvorvidt denne formen for straff vil redusere antall mindreårige i fengsel. På den ene siden kan man tenke seg at det kan virke kriminalitetsforebyggende med ungdomsstraff, dersom stormøtet får et positivt utfall der gjerningsmannen innser skaden han har påført andre. Det kan tenkes at dette også virker positivt for fornærmede. På en annen side kan det hende at ungdommen ikke skjønner alvor av straffen, og at terskelen for å bryte vilkårene derfor er lav. Dette vil medføre at ungdomsstraffen ikke har den funksjonen den skal, og at antall fengslinger av barn ikke reduseres. Hvorvidt ungdomsstraffen er en fungerende straffeart er for tidlig å vite noe om. Det er uansett en alternativ straffereaksjon til fengsling av barn.

10 Avslutning

I denne oppgaven har vi sett på tiltak som iverksettes rundt barn som soner ubetinget dom i Oslo fengsel, Kristiansand fengsel og Bjørgvin fengsel – Ungdomsenheten. Tilgang til psykolog, fysioterapeut, prest, utdanning, kursing av både innsatte og ansatte og aktiviteter er noen av tiltakene som alle fengslene til en viss grad tilbyr. Kristiansand fengsel er ment å være et varetekstfengsel, noe som kan være med på å påvirke muligheten til å tilpasse fengslingen av mindreårige. I Oslo fengsel har de ungdomstiltaket som skal sikre de mindreåriges rettigheter. Likevel

har fengslet mange innsatte, og et fåtall av disse er under 18 år, noe som kan føre til at fengselet ikke prioriterer denne gruppen nok. Ungdomsenheten er bygget på miljøterapeutiske prinsipper, som kan gjøre at fengslet er bedre tilrettelagt for barn. I tillegg er Bjørgvin fengsel et pilotprosjekt, noe som gjør at de har flere ressurser enn de andre fengslene. Økonomiske midler er blant annet med på å styrke det tverretatlige samarbeidet mellom Bufetat, opplæringssetaten og Helse Bergen.

Det tverretatlige samarbeidet kan ha betydning for hvordan de ulike tiltakene blir tilpasset hvert enkelt barn. PUM og annen kartlegging er hjelpemidler som skal sikre tilrettelegging, og avhenger av god informasjonsflyt (jf. strgjfl. § 7a). Velfungerende lover er ikke tilstrekkelig dersom de ansatte i fengslene ikke har kunnskap om disse. Kurs og opplæring kan bidra til å sikre slik kompetanse, og samtidig gi de ansatte ekspertise på det å jobbe med ungdom. Et tverrfaglig team i fengslet kan i tillegg dele erfaringer som kan være en ressurs for de innsatte.

Barnevernet har en plikt til å uttale seg om behovet for tiltak (jf. strpl. § 183 tredje ledd), og medvirke til at barns interesser ivaretas også av andre offentlige organer, som i fengsler (jf. bvl. § 3-2). Målet for barneverntjenesten og kriminalomsorgen kan derfor være å styrke ungdommens kulturelle-, sosiale- og økonomiske kapital, slik at gatekapitalen svekkes (Sandberg og Pedersen 2006). Selv om fengslene arbeider etter andre lover enn barnevernloven, skal blant annet disse paragrafene sikre at barns interesser ivaretas under fengselsoppholdet. Vårt inntrykk er at fengslene prioriterer sikkerhet, og i noen tilfeller kan dette gå foran hensynet til «barnets beste». Det kan sies at dette går overens med BK art. 3 hvor det står at prinsippet om «barnets beste» skal være et grunnleggende hensyn og ikke det grunnleggende hensynet. I Bjørgvin fengsel var det miljøterapeutene som ga barnet omsorg og stabil voksenkontakt. Inntrykket fra Oslo og Kristiansand fengsel var at de mindreårige innsatte hadde jevnlig og stabil voksenkontakt, men hvorvidt omsorgsbehovet ble dekket kan være vanskelig å fastslå da de kunne sitte alene på cella over lengre tid.

Vi har tidligere vist til litteratur som hevder at ved å fjerne ungdommen fra rusmiljøet, fullføre skolegang, få seg jobb, utøve meningsfulle aktiviteter og ha samvær med voksne både som autoriteter og omsorgsgivere, samt å få en god oppfølging etter soningsperioden kan være betydningsfullt for hvorvidt ungdommene kommer seg ut av det kriminelle miljøet (Helgeland 2009, Säfvenbom 2005). I følge Bronfenbrenner kan vi kanskje her se at det kan være nyttig for unge lovbrytere å bytte miljø da utvikling skjer i samvær med andre (Gulbrandsen

2006). Det er viktig for ungdommene å bygge relasjoner til gode signifikante andre fordi mange har vært utsatt for omsorgssvikt. Egeland la vekt på at tilpassede og realistiske forventninger til ungdommenes atferd var viktig for deres opplevelse av motivasjon og mestring, slik at de kunne tilegne seg en tilfredsstillende livsstil som er «godt nok» tilpasset samfunnets normer. Kanskje er det greit at noen av de mindreårige innsatte alltid vil føle en viss tilknytning til det kriminelle miljøet.

Litteratur

- Aagre, Willy. 2003. Ungdomskunnskap. Hverdagslivets kulturelle former. Bergen: Fagbokforlaget.
- Aasdalen, Dag og Jenssen, Grethe Kielland. 2014. «Ungdomsfengsel til Eidsvoll». NRK Østlandssendingen. <http://www.nrk.no/ostlandssendingen/ungdomsfengsel-til-eidsvoll-1.11973454> (08.10.2014)
- Advokatforeningen. 2010. Advokatforeningens årstale 2010. Varetekst rettstatens akilleshæl. http://www.advokatforeningen.no/PageFiles/2245/Advokatforeningens_Arstale2010.pdf (25.08.2014)
- Berger, Peter L. og Luckmann, Thomas. 2006. Den samfunnsskapte virkelighet. Bergen: John Grieg AS.
- Bunkholdt, Vigdis og Sandbæk, Mona. 2008. Praktisk barnevernsarbeid. Oslo: Gyldendal.
- Christiansen, Stian. 2014. Konfliktrådene er klare for iverksettelse av ungdomsstraff og ungdomsoppfølging. <http://www.konfliktraadet.no/konfliktraadene-er-klare-for-iverksettelse-av-ungdomsstraff-og-ungdomsoppfoelging.5499947-313453.html> (19.09.2014)
- Collin-Hansen, Ragnhild. 2013. Innføring i barnerett for barnevernspedagoger. Oslo: Tano Aschehoug.
- Council of Europe. 2011, CPT (2011) 70. Report to the Norwegian government on the visit to Norway, carried out by the European Committee for the prevention of torture and inhuman or degrading treatment or punishment. Strasbourg.
- Endestad, Gert Magne. 2004. Drama og teater i behandling av unge rusmisbrukere – hvordan oppleves det for ungdommene på Fossumkollektivet? Trondheim: NTNU.
- FN. Komiteen for barnets rettigheter. 2007, CRC/C/GC/10FN. Generell kommentar nr. 10: Rettighetene til barn som er i konflikt med loven. <http://www.regjeringen.no/upload/BLD/Barnets%20rettigheter/Generell%20kommentar%2010.pdf> (25.08.2014)
- Gjertsen, Per-Åge. 2010. Sosialpedagogikk. Forståelse, handling og refleksjon. 2. utgave. Bergen: Fagboklaget.
- Gulbrandsen, Liv Mette. 2006. Oppvekst og psykologisk utvikling. Innføring i psykologiske perspektiver. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gulbrandsen, Liv Mette. 2008. Hverdagslivsforankrede samtaler med barn: Forberedelse til «livsformsintervju». Oslo: Høgskolen i Oslo, Avd. SAM.
- Halvorsen, Knut. 2008. Å forske på samfunnet: En innføring i samfunnsvitenskapelig metode. Oslo: Cappelen akademisk. I Johannesen, Asbjørn, Tufte, Per Arne og

- Christoffersen, Line. 2010. Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode. Oslo: Abstrakt forlag.
- Harsløf, Ivan og Seim, Sissel (red.). 2008. Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet. Oslo: Universitetsforlaget.
- Helgeland, Ingeborg Marie. 2009. Ungdom i alvorlig trøbbel. Veier til forandring. Oslo: Universitetsforlaget.
- Honningsvåg, Christina og Vesje, Kjell. 2010. «Unge fanger er mest voldelige». NRK Østlandssendingen. <http://www.nrk.no/ostlandssendingen/unge-fanger-er-mest-voldelige-1.7205658> (14.10.2014)
- Hume, David. 1739/1988. «A Treatise of Human Nature». Oxford: Clarendon Press.
- I Thomassen, Magdalene. 2006. Vitenskap, kunnskap og praksis. Innføring i vitenskapsfilosofi for helse- og sosialfag. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Johannesen, Asbjørn, Tuft, Per Arne og Christoffersen, Line. 2010. Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode. Oslo: Abstrakt forlag.
- Justisdepartementet. 2014. Lovbrudd av de mellom 15 og 18 år. http://www.ung.no/kriminalitet/1079_Lovbrudd_av_de_mellom_15_og_18_år.html (10.09.2014)
- Justis- og beredskapsdepartementet. 2004. Dommerledet narkotikaprogram. Rapport fra arbeidsgruppen for utredning av mulighetene for Drug Court i Norge. http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/rapporter_planer/rapporter/2004/dommerledet-narkotikaprogram/4.html?id=278387 (15.10.2014)
- Justis- og politidepartementet. 2008. Restorative justice. <http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/jd/tema-og-redaksjonelt-innhold/kampanjesider/2008/straff-som-virker-2/restorative-justice.html?id=527591> (18.09.2014)
- Justis- og politidepartementet. 2011. Barn og straff – en ny straffart: Ungdomsstraff. <http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/jd/Nyheter-og-pressemeldinger/pressemeldinger/2011/barn-og-straff--en-ny-straffart-ungdomss.html?id=650048> (10.09.2014)
- Kaufmann, Astrid. 1988. Antisocial atferd hos ungdom: En studie av psykologiske determinanter. Bergen: Sigma.
- I Helgeland, Ingeborg Marie. 2009. Ungdom i alvorlig trøbbel. Veier til forandring. Oslo: Universitetsforlaget.
- Larsen, Erik. 2004. Miljøterapi med barn og unge. Organisasjonen som terapeut. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lov av 17. mai 1814 lov om Kongeriget Norges Grundlov (grunnloven - grl.)
- Lov av 22. mai 1902 nr. 10 lov om Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven – strl.)
- Lov av 10. februar 1967 lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven – fvl.)

- Lov av 22. mai 1981 nr. 25 lov om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven – strpl.)
- Lov av 17. juli 1992 nr. 100 lov om barneverntjenester (barnevernloven – bvl.)
- Lov av 17. juli 1998 nr. 61 lov om grunnskolen og den videregående opplæringa (opplæringsloven - oppl.)
- Lov av 21. mai 1999 nr. 30 lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven – mnskrl.). Vedlegg 2. Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK).
- Lov av 21. mai 1999 nr. 30 lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven – mnskrl.). Vedlegg 8. FNs konvensjon om barnets rettigheter (barnekonvensjonen - BK).
- Lov av 14. April 2000 nr. 31 lov om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven – popplyl.)
- Lov av 18. mai 2001 nr. 21 lov om gjennomføring av straff (strafegjennomføringsloven – strgjfl.)
- Lov av 20. januar 2012 nr. 6 lov om endringer i straffeloven, straffeprosessloven, strafegjennomføringsloven, konfliktrådsloven m.fl. (barn og straff)
- Lov av 20. juni 2014 nr. 49 lov om konfliktrådsbehandling (konfliktrådsloven – konfrådl.)
- Mead, George Herbert. 1934/ 1967. Mind, self, and society; from the standpoint of a social behaviourist. Charles W. Morris (red.). Chicago: University of Chicago Press.
- I Helgeland, Ingeborg Marie. 2009. Ungdom i alvorlig trøbbel. Veier til forandring. Oslo: Universitetsforlaget.
- Neumann, Cecilie og Iver Neumann. 2012. Forskeren i forskningsprosessen. En metodebok om situering. Oslo: Cappelen Damm AS.
- orsk forening for kriminal reform (KROM). 2008. Bruk ikke ungdomsfengsel.http://www.krom.no/artikler_more.php?id=124_0_31_0_C (11.09.2014)
- NOU 2008:15. Barn og staff – utviklingsstøtte og kontroll. Justis- og politidepartementet.
- NOVA 11/2014. Hydle, Ida. Evaluering av prøveprosjektet med Ungdomsenheten og det tverretatlige teamet ved Bjørgvin fengsel.
- Prop. Nr. 135 L (2010-2011). Endringer i straffeloven, straffeprosessloven, strafegjennomføringsloven, konfliktrådsloven m.fl. (Barn og straff). Justis- og politidepartementet.
- Ruud, Anne Kirsti. 2011. Hvorfor spurte ingen meg? Kommunikasjon med barn og ungdom i utfordrende livssituasjoner. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

- Røkenes, O. H. og Hanssen, P. 2006. Bære eller breste. Kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker. 2. utgave, Bergen: Fagbokforlaget.
- Sampson, Robert J. og Laub, John H. 1993. *Crime in the Making. Pathways and Turning Points through Life*. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press. I Helgeland, Ingeborg Marie. 2009. *Ungdom i alvorlig trøbbel. Veier til forandring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sandberg, Sveinung og Pedersen, Willy. 2006. *Gatekapital*. Universitetsforlaget: Oslo.
- Sandholtbråten, Jan Arne. 2014. «Tidligere asylmottak blir ungdomsfengsel». Eidsvoll Ullensaker Blad. <http://www.eub.no/nyheter/tidligere-asylmottak-blir-ungdomsfengsel> (08.10.2014)
- St. Meld. nr. 20. 2005-2006. *Alternative straffereaksjonar overfor unge lovbrytarar*. <http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/20052006/020/PDFS/STM200520060020000DDDPDFS.pdf> (02.09.2014)
- Stang Dahl, Tove. 1992. *Barnevern og samfunnsvern: om stat, vitenskap og profesjoner under barnevernets oppkomst i Norge*. Oslo: Pax
- Statistisk sentralbyrå. 2011. 43. Fengselsdommer, etter utmålt straff, kjønn og alder. 2011 (Rettet 16. april 2013) http://www.ssb.no/a/kortnavn/a_krim_tab/tab/tab-2013-01-24-43.html (11.11.2014)
- Storø, Jan. 2008. *Sosialpedagogisk praksis – det handler om hva du gjør*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sulland, Frode. *Det store norske leksikon*. 2009. *Betinget dom*. https://snl.no/betinget_dom (08.09.2014)
- Säfvenbom, Reidar 2005. *Fritid og aktiviteter i moderne oppvekst - grunnbok i aktivitetsfag*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Thomassen, Magdalene. 2006. *Vitenskap, kunnskap og praksis. Innføring i vitenskapsfilosofi for helse- og sosialfag*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- VG. 13.12.2012. Ni barn soner i norske fengsel, side 36-37.
- Warr, Mark. 1993a. "Age, peers and delinquency". *Criminology*, 31:17-40.-.2002. *Companions in crime: The social aspect of criminal conduct*. Cambridge: Cambridge University Press. I Helgeland, Ingeborg Marie. 2009. *Ungdom i alvorlig trøbbel. Veier til forandring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Weber, Max. 1914. "The types of Legitimate Domination (from the Theory of Social and Economic Organization". I Calhoun Craig (red.), Gerteis Joseph, Moody James, Pfaff Steven og Virk Indermohan. 2007. *Classical Sociological Theory*. USA, UK og Australia: Blackwell Publishing.
- Øia, Tormod og Fauske, Halvor. 2010. *Oppvekst i Norge*. 2. utgave. Oslo: Abstrakt forlag.

Vedlegg 2:

Spørreskjemaundersøkelse vedrørende ungdom til ansatte

Spørreskjemaundersøkelse vedrørende ungdom for ansatte som har/har hatt erfaringer med ungdom i kriminalomsorgen

Evaluering av prøveprosjektet med særskilte ungdomsenheter for lovbrøyttere mellom 15 og 18 år

Justis- og beredskapsdepartementet ønsker å få gjennomført en forskningsbasert følge- og sluttevaluering av prøveprosjektet med særskilte ungdomsenheter for unge lovbrøyttere mellom 15 og 18 år. Til nå er det etablert en enhet ved Bjørgvin fengsel med et tilknyttet tverretattlig team. Hensikten med evalueringen er å gi departementene et beslutningsgrunnlag for en eventuell videreføring av denne enheten, og en annen planlagt enhet med tverretattlig team i Oslo-området, under og etter prøveperioden.

Vi følger ungdomsenheten over tid og snakker med både innsatte ungdommer, foresatte og fagfolk, samt de som ikke har fått plass i enheten. Vi er interessert i dine erfaringer med arbeid med disse ungdommene og det samarbeidet med andre fagfolk du har erfart i den enkelte soningshistorien.

I denne undersøkelsen registreres kun hvilket fengsel eller friomsorgskontor du svarer, ikke persondata. Det er kvaliteten på ungdomsenheten og tverretattlig team som er fokus for prosjektet og ikke personer eller personrelaterte opplysninger.

Prosjektet skal avsluttes høsten 2015. Det er frivillig å delta i studien. Dersom du har spørsmål eller tilleggsinformasjon til studien, ta kontakt med Ida Hydle, NOVA, tel. 90507615, e-post: ida.hydle@nova.hioa.no

Studien er godkjent av Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Din identitet vil holdes skjult.

- 1) Hvilket fengsel eller friomsorgskontor jobber du i?
- 2) Hva synes du om at ungdommer som begår lovbrudd sitter i fengsel?
- 3) Hvor viktig vil du si at fengselsoppholdet har vært for de ungdommene du har vært i kontakt med?

- 4) Hvor skadelig vil du si at fengselsoppholdet har vært for de ungdommene du har vært i kontakt med?
- 5) Fikk ungdommene besøk av familien mens de satt inne?
- 6) Hvis de ikke fikk besøk, hva var årsaken/e i de fleste tilfellene?
- 7) Dine erfaringer fra kontakt/samarbeid med foresatte?
- 8) Dine erfaringer fra kontakt/samarbeid med andre i kriminalomsorgen som jobber med unge under 18 år siden 2009?
- 9) Dine erfaringer fra kontakt/samarbeid med eksterne samarbeidspartnere (lærer, barnevernspedagog, helsepersonale, psykolog, NAV-ansatt, ...) etter 2009?
- 10) Har du hatt samtaler om innsatte ungdommer med personalet i eller utenfor fengselet som har vært særlig viktig siden 2009?
- 11) Kan du beskrive litt mere: Viktig for hva og eventuelt på hvilken måte?
- 12) Har du hatt samtaler/samarbeid med tverretattlig team fra Ungdomsenheten i Bjørgvin fengsel?
- 13) Hvis ja, kan du beskrive kort nytte/utbytte/resultat av kontakten med tverretattlig team fra Ungdomsenheten
- 14) Er det noen hindre for samarbeid om innsatte ungdommer mellom fengselet og hjemkommunens etater?
- 15) Hvis ja, hvilke hindre?
- 16) Kan du beskrive kort hva som eventuelt bidro til et godt og effektivt samarbeid?
- 17) Nedenfor lister vi opp flere typer aktiviteter som fengselet har. Hvilke aktiviteter hjelper ungdom best til å mestre hverdagen?
- 18) Nedenfor er det listet opp noen problemer. Merker du til noen av dem blant ungdommen du har erfart i fengselet?
- 19) Nedenfor lister vi opp noen temaer som mange synes er viktige. Har ungdommene lært noe viktig om dette i fengselet/oppfølgingen fra friomsorgen?
- 20) Hender det at ungdommene snakker om sitt rusproblem med noen i fengselet eller i friomsorgen?
- 21) Hender det at ungdommene snakker om helseproblemer med noen i fengselet eller i friomsorgen?

- 22) Hender det at ungdommer snakker om familieproblemer med noen i fengselet eller friomsorgen?
- 23) Har du opplevd at unge innsatte har blitt utsatt for krenkelser av andre med-innsatte?
- 24) Nedenfor lister vi opp noen aktiviteter man kan bli god på. Har ungdommene blitt bedre på noe område med hjelp fra fengselet?
- 25) Hvordan har ungdommene forholdt seg til deg? Skriv gjerne om konkrete og ulike eksempler.
- 26) Er planleggingen fra fengselet og/eller friomsorgen over til familie, hjem og skole/jobb eller annen institusjon tilstrekkelig?
- 27) Hvis nei, hva skal til for at denne overgangen fra fengselet til livet utenfor kan bli bedre for ungdommene?
- 28) Kan du beskrive hva som er problematisk?
- 29) Har du fått noen erfaring med den nye ungdomsstraffen?
- 30) Er det noe du etterlyser når det gjelder kunnskap om hvordan du, fengselet og/eller friomsorgen kan bidra bedre til rehabilitering av unge lovbrøyttere?
- 31) Er det noe annet du vil føye til om ungdom i norske fengsler og Barnekonvensjonens krav eller andre forhold?

Takk for dine svar.

De vil bidra til å svare på om fengsling av ungdom i Norge oppfyller Barnekonvensjonens krav